

สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธ
ที่สวนโมกข์

สนทนารวมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์

อรศรี งามวิทย์พงศ์ บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๓๐ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๔ จำนวน ๒,๕๐๐ เล่ม

ราคา ๔๕ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

อรศรี งามวิทย์พงศ์.

สนทนารวมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์.-- พิมพ์ครั้งที่ ๒.-- กรุงเทพฯ :

มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๔

๑๑๒ หน้า.

๑. พุทธศาสนา - คำถามและคำตอบ. I. ชื่อเรื่อง.

๒๕๔๔.๓๐๗๖

ISBN 978-616-7102-20-7

บรรณาธิการบริหาร วิจิตา คุณศิริพันธ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ สุเนตร รุ่งแจ้งสุวรรณ

การตลาด ประโหม คณานุรักษ์ มิ่งขวัญ จันดาเพ็ง ชูเกียรติ ปิ่นเกตุ

แบบปก นัฐ

รูปเล่ม รัมภา รัตนานนพ

พิสูจน์อักษร เอ็นดู ศรีใส

ร่วมจัดพิมพ์โดย หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

มูลนิธิโกมลคีมทอง สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

๘/๒๓ ซ.บ้านช่างหล่อ ถ.พรานนก เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๒-๐๗๔๔, ๐-๒๘๖๖-๑๕๕๗ โทรสาร ๐-๒๘๔๘-๔๗๕๖

พิมพ์ที่ หจก.สามลดา

จัดจำหน่ายโดย บริษัท เคสิดไทย จำกัด โทร.๐-๒๒๒๕-๔๕๓๖-๓๔

email: komol@komol.com สั่งซื้อหนังสือ: book@komol.com

website: www.komol.com

ร่วมกับ
กระดาษทดอมสายตากรีนรีด
www.greenread.com

สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์

พุทธทาสภิกขุ
พระพรหมคุณาภรณ์
ศ.นพ.ประเวศ วะสี
ส.ศิวัรักษ์

อรศรี งามวิทย์พงศ์
บรรณาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔
เลขที่ใบอนุญาตที่ ต.๑๔๔/๒๕๑๔
กระทรวงมหาดไทยออกใบอนุญาตให้เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖
เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์	ประธานกรรมการก่อตั้ง (ถึงแก่อสัญกรรม)
นายปาย อึ้งภากรณ์	รองประธานกรรมการก่อตั้ง (ถึงแก่อนิจกรรม)
๑. นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์	ประธานกรรมการ
๒. นางสาวอรศรี งามวิทยาพงศ์	รองประธานกรรมการ
๓. นายแพทย์ประพจน์ เกตุราภาค	กรรมการเหรัญญิก
๔. นายวีรพงษ์ เกียรติสินยศ	กรรมการผู้จัดการ
๕. พระไพศาล วิสาโล	กรรมการ
๖. นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช	กรรมการ
๗. นายประกอบ คุปรัตน์	กรรมการ
๘. นางปรีชาต สุวรรณบุบผา	กรรมการ
๙. นายพิภพ ธงไชย	กรรมการ
๑๐. นายพิภพ อุดมอิทธิพงศ์	กรรมการ
๑๑. นายภัทร คำพิทักษ์	กรรมการ
๑๒. นางสาวรสนา โตสิตระกูล	กรรมการ
๑๓. นางสาววรรณ จารุสมบุญ	กรรมการ
๑๔. นายสรรพสิทธิ์ คุ้มทรัพย์ประพันธ์	กรรมการ
๑๕. นายอุทัย ดุลยเกษม	กรรมการ
๑๖. นางสาวรุติมา คุณติรานนท์	กรรมการเลขานุการ

มูลนิธิโกมลคีมทอง จัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นเตือน และสนับสนุน
ให้บุคคลมีความเสียสละเพื่อสังคม มีอุดมคติ เป็นผู้นำในทางที่ถูกต้องตามแบบอย่างของ
ครูโกมล คีมทอง ผู้สูญเสียชีวิตเมื่อปี ๒๕๑๔ ขณะอุทิศตนเป็นครูอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

สารบัญ

คำนำพิมพ์ครั้งที่สอง	๒
คำนำ	๑๐
ภาค ๑ : หัวใจพุทธศาสนาและการสื่อสารสู่ชนร่วมสมัย	๒๓
ภาค ๒ : ทิศทางใหม่ของชาวพุทธไทยในอนาคต	๒๕
๑. การศึกษาของพระสงฆ์เพื่อสังคมไทย	๒๗
๒. การศึกษาเพื่อเอกภาพของชาวพุทธ	๗๗
๓. พระสงฆ์กับคนรุ่นใหม่	๘๓
๔. วิธีสู่คุณภาพใหม่ของชาวพุทธ	๙๒
๕. จุดอ่อนของขบวนการชาวพุทธ	๑๐๑
๖. การภาวนาของกัลยาณมิตรผู้ใหญ่	๑๐๖
ภาคผนวก	๑๑๑

คำนำพิมพ์ครั้งที่สอง

สนทนาวรรณกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์ เป็นหนึ่งในหนังสือเล่มพิเศษที่บันทึกการสนทนาของครูบาและอาจารย์ในวงพระพุทธศาสนาไทยร่วมสมัย < ท่านไว้อย่างหมดจด มีคุณค่า และยากที่จะเกิดขึ้นได้อีกแล้ว เนื่องด้วยพระเดชพระคุณท่านอาจารย์พุทธทาส อินทปัญโญที่ขณะนั้นกำลังอ่อนกำลังก็ละสังขารไปในอีก ๖ ปีต่อมา ขณะที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งขณะนั้นมีสมณศักดิ์ที่พระราชาคณะ บัณฑิตมีสุขภาพพลานามัยไม่เอื้ออำนวยต่อการสนทนาแลกเปลี่ยนนานๆ ได้อีกแล้ว ส่วนท่านอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ยังมีพลังกำลังและถูกสังคมเรียกหาและใช้งานท่านอย่างเกินวัย ๘๐ ปี ก็มีกิจการเพื่อสาธารณชนอย่างยิ่งจนไม่ยากที่จะจัดการสนทนาได้อย่างลุ่มลึก เช่น ที่มูลนิธิโกลด์คิมทอง และคณะอาจารย์สาร แห่งมูลนิธิเสรียโกเศศ-นาคะประทีป ได้จัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ ณ สวนโมกข์นานาชาติ ไชยาศูราษฎร์ธานี ต่อจากการแสดงปาฐกถาประจำปีของอาจารย์สาร และพิมพ์ไว้เป็นหนังสืออีก ๒ เล่ม ซึ่งล้วนขาดครวมานานแล้วในชื่อว่า **พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่ และสังคมไทยในอนาคต** และ การเสวนากับกัลยาณมิตรผู้ใหญ่ด้วยเรื่อง **ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน**

เนื่องในโอกาสแห่งการอาจารย์มูซาแต่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในวาระแห่งการเจริญอายุครบ ๗๒ ปี วันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ นี้ ซึ่งสหธรรมิกพุทธศาสนิกชนหลายฝ่ายได้ปรารภและจัดขึ้นตลอดเดือนมกราคม ๒๕๕๔ ในหลายกิจกรรมและสถานที่ มูลนิธิโกลด์คิมทอง

และหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ที่ยังทรงคุณค่าแม้จะล่วงเวลามาแล้วถึง ๒ รอบปีนักษัตร ก็ยังควรแก่การจัดพิมพ์ซ้ำเพื่อการใคร่ครวญ ทบทวน และพินิจ ถึงข้อคิดความเห็นต่างๆ ที่ไม่เพียงยังสมสมัย แต่หายากบรรดาชาวพุทธทั้งหลายทั้งที่เป็นคนรุ่นใหม่เมื่อ ๒๔ ปีที่แล้ว และรุ่นใหม่ๆ ในปัจจุบันนี้ ให้ได้ใช้เป็นหลักคิดและปฏิบัติกันต่อไป

อาจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ กรรมการมูลนิธิโกมลคีมทอง ผู้ประสานจัดกิจกรรมครั้งนั้น พร้อมกับเป็นผู้ดำเนินการเสวนา และเป็นบรรณาธิการของหนังสือนี้ ได้จัดหนังสือนี้เป็น ๒ ภาค คือ **ภาค ๑ หัวใจพุทธศาสนาและการสื่อสารร่วมสมัย** ซึ่งภาคนี้ มีท่านอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้ดำเนินการสนทนาแลกเปลี่ยนกับพระเดชพระคุณท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน กับท่านอาจารย์หมอบระเวศ วะสี เป็นหลัก ต่อด้วย **ภาค ๒ ทิศทางใหม่ของชาวพุทธไทยในอนาคต** ที่แถมเรื่องการภาวนาของกัลยาณมิตรผู้ใหญ่ในคอนท้าย มีอาจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ เป็นผู้ดำเนินการสนทนากับพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และท่านอาจารย์หมอบระเวศ วะสี โดยมีท่านอาจารย์พระไพศาล วิสาโล ท่านอาจารย์ วัณฺณจวน อินทรกำแหง และครูหุຍ-វ៉ิลล ังคณานุรักษ์ ร่วมแลกเปลี่ยนในบางช่วง นอกนั้นเท่าที่จดจำชาวพุทธรุ่นใหม่ผู้เข้าร่วมรับฟังการสนทนาประกอบด้วย พระอาจารย์คำเขียน สุวณฺโณ พระอาจารย์คุณฐิติ เมฆังกูโร, พิกพ และรัชนี ชงไชย, อาทร เตชะธาดา, วิติมา คุณศิริรานนท์ และ บัญชา พงษ์พานิช

อาจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ สรุปลไว้ในการสนทนาเต็มวัน ณ สวนโมกขนิมิตนาถาติ ที่เพิ่งเริ่มตั้งในบหน้าของการจัดพิมพ์ครั้งแรกว่า

“ปัจจัยสำคัญอันจะขาดไม่ได้ ก็คือ บทบาทเกื้อหนุนของฆราวาส แต่จะเป็นเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อพระภิกษุสงฆ์และคนรุ่นใหม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พร้อมกันนั้นฆราวาสรุ่นใหม่จำเป็นจะต้องพัฒนาคุณภาพของตนให้มากขึ้นสมกับความเป็นพุทธศาสนิกชน... วินัยหรือข้อปฏิบัติของฆราวาสจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในโลกสมัยใหม่ วัดและวัตรอย่างใหม่ก็เป็นสิ่งที่พึงคิดค้นขึ้นเพื่อคุณภาพของชาวพุทธรุ่นใหม่ด้วยเช่นกัน” พร้อมกับลงท้ายว่า “สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นผลโดยตรงจากรายการดังกล่าวก็คือ คนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่ง ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งได้ฟังการสนทนาคครั้งนั้น ได้รวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อประยุกต์หลักธรรมดั้งเดิม ให้มีความหมายสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่เพื่อนำมาเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน โดยให้มีผลในทางพัฒนาคนและเกื้อกูลสรรพชีวิต แต่่นอกไปจากผลข้างต้นแล้ว เชื่อว่าการสนทนาคดังกล่าว ซึ่งบัดนี้เผยแพร่สู่การรับรู้ของคนวงกว้างในรูปหนังสือเล่มจะช่วยจุดประกายความคิดและริเริ่มให้เกิดการปฏิบัติกว้างขวางออกไปเพื่อความไพบลยัของพระศาสนาและความผาสุกของสังคม”

ถึงทุกวันนี้ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระธรรมมาจะครบ ๒,๖๐๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้แล้ว แม้ยังไม่เท่าทันและทัดเทียมกับความไพบลยัของพระศาสนาและความผาสุกของสังคมที่จะพึงมี แต่การก่อเกิดของกลุ่มชาวพุทธใหม่ๆ จำนวนไม่น้อย มีการประยุกต์หลักธรรมดั้งเดิมมาเผยแผ่และส่งเสริมการปฏิบัติอย่างสมสมัย พร้อมกับการร่วมมือร่วมมือระหว่างสังฆะ พระภิกษุและฆราวาสจนเกิดมรรคและผลจนเป็นที่ประจักษ์ตามลำดับมาโดยมูลนิธิโกมลคีมทองได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในนั้นจนกระทั่งเกิดมีหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ มาเป็นสวนโมกขที่กรุงเทพฯ อีกหน่วยหนึ่ง

การจัดพิมพ์หนังสือ **สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์**
ในวาระแห่งอาจริยบูชา ๗๒ ปี พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ ครั้งนั้นนอกจากการบูชาคุณแก่
พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ที่พาไปเพียรศึกษา ค้นคว้า ปฏิบัติ
เป็นแบบอย่าง พร้อมทั้งเผยแผ่ชี้แนะแก่พหูชนอย่างไม่ย่อท้อเสมอมา
ก็เพื่อการเพิ่มพูนความไพบลูย์ของพระศาสนาและความผาสุกของสังคม
สืบไป

มูลนิธิโกมลคีมทอง และหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในการเกิดหนังสืออันทรงคุณค่าเล่มนี้
เมื่อ ๒๔ ปีที่แล้ว และหวังว่าชาวพุทธทุกๆ รุ่น ทั้งที่เคยเป็นรุ่นใหม่
เมื่อก่อนนั้น และรุ่นใหม่ในทุกวันนี้ จะได้รับและใช้ประโยชน์จากบท
สนทนาธรรมอันทรงคุณค่ายิ่งนี้.

มูลนิธิโกมลคีมทอง

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๔

คำนำ

เช้าวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๓๐ ณ สวนโมกชนันทาชาติ ไผ่โกส
ไผ่โกสจากสวนโมกขพลารามเท่าไฉน นักคิดชาวพุทธคนสำคัญของไทย
๔ ท่าน ได้มาพบปะสนทนากันในเรื่องความเป็นไปและทิศทางข้างหน้า
ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย นักคิดทั้ง ๔ ท่าน ได้แก่ พุทธทาส
ภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) นายแพทย์ประเวศ วะสี
และ ส.ศิวัรักษ์

นับเป็นครั้งแรกที่ปราชญ์ร่วมสมัยของไทยทั้ง ๔ ท่านได้พบปะโดย
พร้อมเพรียงกัน แม้ว่าทุกท่านจะรู้จักกันเป็นการส่วนตัวมาก่อนหน้านี้แล้ว
ก็ตาม แต่ก็หาได้มีโอกาสดังกล่าวเสวนาวิสาสะในลักษณะนี้ไม่ และบางที
ในวันข้างหน้า เราอาจไม่ได้เห็นการเสวนาเช่นนี้อีกแล้วก็ได้

เป็นที่ยอมรับกันว่า ทั้ง ๔ ท่านนี้ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในทาง
พระศาสนาเป็นเวลาช้านาน ทั้งยังได้เป็นประจักษ์พยานแห่งความเปลี่ยนแปลง
ของสังคมไทยและของโลก มาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ช่วงเวลา
อันเป็นหัวเลี้ยวหัวตอคงกล่าว ล้วนอยู่ในการรับรู้ของท่านด้วยสายตา
พินิจพิเคราะห์ อย่างไรก็ตาม การสนทนาครั้งประวัติศาสตร์นี้ มิใช่การ
เหลียวไปข้างหลัง หากเป็นการแลไปข้างหน้า เพื่อแสวงหาทิศทางใหม่
สำหรับพุทธศาสนาในเมืองไทย ด้วยความเชื่อมั่นว่า พระศาสนานั้นมี
คุณูปการอย่างยิ่งต่อสังคมไทย และสามารถเป็นทางออกให้แก่โลก
ปัจจุบันนี้ ซึ่งกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ร้ายแรงนานัปการ

สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นนิมิตหมายสำคัญก็คือ การสนทนาเพื่อแสวงหา
ทิศทางใหม่สำหรับอนาคตของพุทธศาสนาในครั้งนั้นๆ ได้กระทำ

ณ สถานที่ซึ่งจะเป็นรากฐานสำหรับอนาคตของขบวนการสวนโมกข์
ด้วยสวนโมกข์นานาชาตินั้น ท่านพุทธทาสภิกขุมุ่งหมายจะให้ เป็นสถาน
ฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานสำหรับชาวตะวันตก ซึ่งมีความสนใจใน
อภิปรัชชา ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ หลายคนมีความหวังว่าพุทธศาสนา
จะเป็นคำตอบให้แก่วิถีของเขาได้ ขณะที่อีกไม่น้อยเชื่อว่าแม้ในเชิง
สังคมพุทธศาสนาก็ยังมีความหมายต่อโลก

ณ บริเวณเพิงมุงจากชนาคย่อม กลางสวนมะพร้าว ด้านทิศตะวันออก
ของอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เพื่อเตรียม
รับคนรุ่นใหม่อีกมากมายในอนาคตนั้น ชาวพุทธและผู้สนใจร่วม ๒๐ คน
ได้นั่งล้อมวงฟังธรรมสากัจฉา โดยได้รับความเมตตาอย่างยิ่งจากท่าน
พุทธทาสภิกขุ กรุณามาเป็นประธานแห่งการสนทนาในภาคเช้า ทั้งๆ ที่
ท่านยังไม่พ้นจากอาพาธหนัก โดยที่คืนก่อนหน้านั้นท่านก็เพิ่งตรากตรำ
จากการแสดงปาฐกถาประจำปีของ *ปวารณสาร* เป็นเวลานานถึง
๓ ชั่วโมงครึ่ง ท่ามกลางความเป็นห่วงของลูกศิษย์ลูกหา ด้วยท่านได้คง
แสดงปาฐกถาธรรมขนาดยาวเช่นนี้มาหลายสัปดาห์แล้ว

การสนทนาครั้งนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นการสืบเนื่องกับการปาฐกถา
ดังกล่าวของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งจัดในหัวข้อ “พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่
และสังคมไทยในอนาคต” ติดตามด้วยรายการเสวนากับกัลยาณมิตร
ผู้ใหญ่ อันว่าด้วยเรื่อง “ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์
ปัจจุบัน” โดยผู้ร่วมเสวนาได้แก่ พระพรหมคุณาภรณ์ นายแพทย์ประเวศ
วະสี และ ส.ศิริรักษ์ นั่นเอง (เนื้อหาสาระของทั้ง ๒ รายการนี้ บัณฑิต
ได้มีการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเล่ม โดย *ปวารณสาร* และมูลนิธิ
โกมลคีมทอง แล้ว)

อย่างไรก็ตาม การสนทนา ณ สวนโมกขนิมิตถานาชาตินิกครั้งนี้อาจจะแตกต่างกับรายการก่อนหน้านั้น โดยเฉพาะรายการเสวนากับกัลยาณมิตรผู้ใหญ่ ทรงที่มีได้เน้นหนักในเรื่อง บทบาทและท่าทีที่ชาวพุทธพึงมีต่อสังคมที่อยู่นอกแคววงพระพุทธศาสนาออกไป หากมีจุดเน้นอยู่กับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการชาวพุทธไทย โดยพิจารณาครอบคลุมทั้งในแง่หลักธรรม วินัยข้อปฏิบัติ และสถาบัน อันรวมถึงความสัมพันธ์ในหมู่ชาวพุทธด้วยกันเอง

ในค่านหลักธรรมนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้ย้ำว่า หัวใจของพุทธธรรมที่ชาวพุทธจะต้องกลับมากำหนดให้ความสำคัญกันใหม่ ก็คือความเข้าใจในธรรมชาติ ที่แท้ของสังข & ซึ่งไม่มีตัวตนอันเราจะยึดเป็นเรา เป็นของเราได้ นี่เป็นคุณูปการสำคัญที่พุทธศาสนาจะมีให้แก่โลก ซึ่งกำลังอยู่ในวิกฤตการณ์ ปัญหาก็คือสารัตถะดังกล่าว ชาวพุทธจะสามารถสื่อให้แก่คนร่วมสมัยได้อย่างไร อะไรคือมรรควิธีในการนำหลักธรรมดังกล่าวให้มาสัมพันธ์สอดคล้อง กับชีวิตของเขาอย่างมีความหมายได้

ประเด็นดังกล่าวในภาคเช้า ได้เป็นหัวข้ออภิปรายสืบเนื่องมาถึงภาคบ่าย อย่างไรก็ตาม ในภาคนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุมีอาจร่วมสนทนาด้วยได้ เนื่องจากสุขภาพไม่อำนวย ดังนั้น การสนทนาจึงอยู่ในรูปปุจฉา-วิสัชนา ระหว่างชาวพุทธรุ่นใหม่กับกัลยาณมิตรผู้ใหญ่อีก ๓ ท่านที่เหลือ (โดย ส.ศิริรักษ์ มาร่วมรายการได้เฉพาะครึ่งหลังของภาคนี้ ด้วยสาเหตุด้านสุขภาพ เช่นกัน)

โดยที่การนำพุทธธรรมให้มามีความหมายใหม่ต่อชีวิตและสังคมนั้น ย่อมสัมพันธ์กับสถาบันสำคัญของพุทธศาสนา ได้แก่ สถาบันสงฆ์ ดังนั้น การสนทนาในภาคบ่ายจึงให้ความสำคัญแก่การปรับปรุงการศึกษาของ

พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สถาบันนี้มีพลังในทางสติปัญญา อันจะมีผลต่อการสร้างเอกภาพในหมู่ชาวพุทธ ในการเสริมสร้างสถาบันสงฆ์นั้น ปัจจัยสำคัญอันจะขาดไม่ได้ ก็คือ บทบาทเกื้อหนุนของฆราวาส แต่จะเป็นเช่นนั้นได้ก็ต่อเมื่อ พระภิกษุสงฆ์และคนรุ่นใหม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน พร้อมกันนั้นฆราวาสรุ่นใหม่จำเป็นจะต้องพัฒนาคุณภาพของตนให้มากขึ้นสมกับความเป็นพุทธศาสนิกชน ดังนั้น วินัยหรือข้อปฏิบัติของฆราวาสจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในโลกสมัยใหม่ วัดและวัดร่อยอย่างใหม่ก็เป็นสิ่งที่พึงคิดค้นขึ้น เพื่อคุณภาพของชาวพุทธรุ่นใหม่ด้วยเช่นกัน

แม้จะมีข้อจำกัดในด้านเวลา กระนั้นคุณค่าของการสนทนาครั้งนี้ก็เป็นสิ่งที่ยากจะปฏิเสธได้ ด้วยมีเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญในทางสังคมและศาสนาอย่างกว้างขวางและลุ่มลึกนับตั้งแต่ปัญหาความอยู่รอดของมนุษยชาติ ไปจนถึงปัญหาสุขภาพจิตที่ระบอบไปทั่วทั้งโลก ครอบคลุมทั้งหลักธรรมอันลุ่มลึก และวินัยอันพึงยึดถือ จากการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนบุคคล สู่การเสริมสร้างสถาบันและขบวนการเพื่อสังคมวงกว้าง จากปัญหาที่เป็นวิกฤตการณ์ในปัจจุบันสู่ทางออกสำหรับอนาคต ซึ่งมีทั้งแนวทางระยะยาวและข้อเสนอในเชิงปฏิบัติ ที่พร้อมจะเป็นจริงได้ในปัจจุบัน และสามารถเริ่มกันได้ ณ บัดนี้ ทั้งโดยบุคคลและกลุ่มบุคคล การสนทนาครั้งนี้ จึงมีคุณค่าอย่างมากสำหรับผู้ที่ไม่ได้ใจในชีวิตและจริงจังกับสังคม ควรที่จะได้พิจารณาอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอแนะจากการสนทนาดังกล่าว หากควรไม่ที่จะถือเป็นข้อยุติ หากน่าที่จะคิดต่อและให้มีผลในทางปฏิบัติสืบไป

สิ่งหนึ่งซึ่งเป็นผลโดยตรงจากรายการดังกล่าวก็คือ คนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่ง ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งได้ฟังการสนทนาครั้งนี้ ได้รวม

กลุ่มกันขึ้น เพื่อประยุกต์หลักธรรมดั้งเดิม ให้มีความหมายสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ เพื่อนำมาเป็นแนวปฏิบัติร่วมกัน โดยให้มีผลในทางพัฒนาคนและเกื้อกูลสรรพชีวิต แล่นอกไปจากผลข้างต้นแล้ว เชื่อว่า การสนทนาคังกล่าว ซึ่งบัดนี้ ได้เผยแพร่สู่การรับรู้ของคนวงกว้างในรูปหนังสือเล่ม จะช่วยจุดประกายความคิด และริเริ่มให้เกิดการปฏิบัติกว้างขวางออกไปเพื่อความไพบูรณ์ของพระศาสนาและความผาสุกในสังคม

มูลนิธิโกมลคีมทองขอขอบพระคุณท่านพุทธทาสภิกขุ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) นายแพทย์ประเวศ วะสี และ ส.ศิวัรักษ์ เป็นอย่างสูง แม้ท่านทั้ง ๔ จะมากด้วยภารกิจ อีกทั้งสุขภาพของบางท่านก็ไม่อำนวยนัก หากเพราะท่านแลเห็นคุณประโยชน์แห่งธรรมและวิทยาทาน การสนทนาคั้งสำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาร่วมสมัยของไทย จึงบังเกิดขึ้น อันเราสามารถประจักษ์ได้ถึงคุณค่าของการสนทนาคังกล่าว จากหนังสือเล่มนี้

พุทธทาสภิกขุ

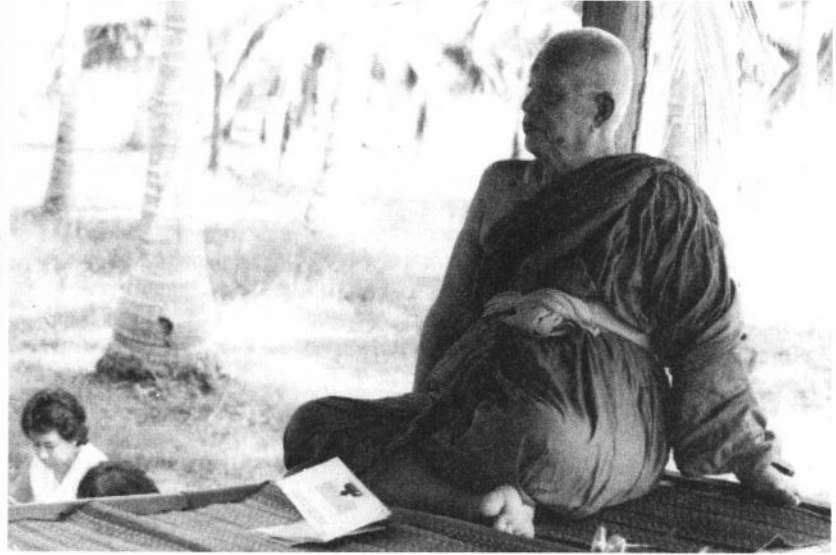
พระพรหมคุณาภรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์ว่า นั่นก็ถูก แต่ที่นี่ในสภาพการณ์อย่างหนึ่ง ในขณะที่พระลูกชาวบ้านยังไม่มี ความมั่นใจในตัวเอง เราก็ต้องสร้างความมั่นใจในตัวของท่านเองให้เกิดขึ้นด้วย

ประเวศ ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ทำเรื่องหลักธรรมที่สำคัญๆ เอาไว้แล้ว... ท่านเจ้าคุณเองที่ท่านเขียนพุทธธรรมขึ้นมา จัดทำพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ทำให้ง่ายต่อการค้นคว้า ทีนี้เรื่องอื่นๆ ผมคิดว่า เป็นหน้าที่ของคนอื่นๆ ที่จะต้องเข้ามาเชื่อม มาศึกษาและก็ไปทำงานในรูปแบบต่างๆ กัน

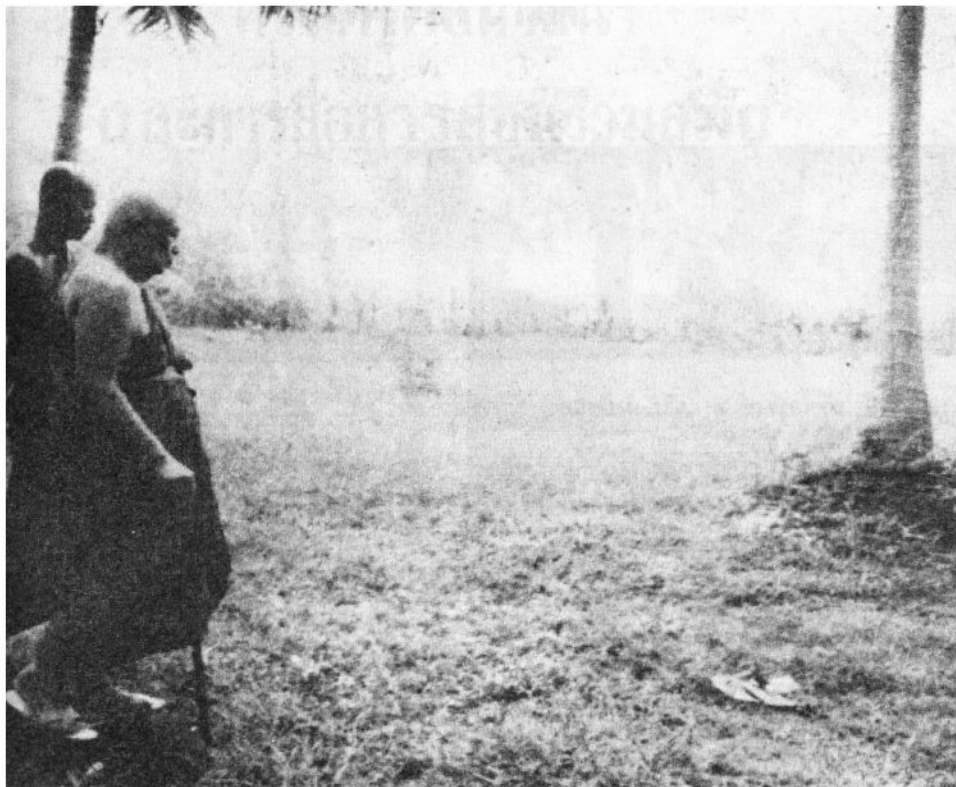
พุทธทาส อยากให้รู้จักชั้นที่ ๕ กัน เหมือนกับรู้จักกรวด หิน คิน ทราย

สุลักษณ์ กระผมเห็นว่าประณีประนอมในรูปแบบได้ แต่เนื้อหาเราต้องไม่ประณีประนอม อย่างกระผมอ่านประวัติท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น ท่านมีความมั่นใจตั้งแต่หนุ่มเลย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ขณะร่วมในการสนทนาธรรม

พุทธทาสภิกขุ ขณะเดินทางกลับสวนโมกข์เพื่อพักผ่อน
หลังจากที่ได้ใช้เวลาถึง ๓๐ ชั่วโมงในการสนทนาธรรมกับนักศึกษาวุทธ

สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธ ที่สวนโมกข์

พื้นดินด้านล่างของเพิงไม้ จัดเป็นที่นั่งในการสนทนาธรรมสำหรับฆราวาส
ซึ่งนำโดย ส.ศิวัณห์ และ ค.นพ.ประเวศ วะสี

ภาค ๑

หัวใจพุทธศาสนา

และการสื่อสารสู่ชนร่วมสมัย

พุทธทาสภิกขุ
พระพรหมคุณาภรณ์
ศ.นพ.ประเวศ วะสี
ส.ศิวัรักษ์

หัวใจพุทธศาสนาและการสื่อสารสู่ชนร่วมสมัย

สุลักษณ์ วันนี้เรื่องที่ยากจะมากrabเรียนถามท่านอาจารย์ ก็คือว่ามีเรื่องใดที่ท่านอยากจะสั่งหรืออยากจะฝากให้ชาวพุทธรุ่นหลังจะเป็นพระก็ดี หรือฆราวาสก็ดี ได้รับไปทำไปปฏิบัติให้สืบเนื่องต่อไปบ้างครับ

พุทธทาส ก็ได้เขียนๆ พูดยๆ ไว้แล้ว คือความหวังหรือความประสงค์ที่จะให้คนทั้งโลก โดยเฉพาะพวกฝรั่งเข้าใจถึงหลักพุทธศาสนา ใค้อย่างถูกต้อง ในเรื่องที่ยังเข้าใจกันผิดอยู่ เรื่องแรกคือเรื่องกรรม-เรื่องการเกิดใหม่ที่เขียนกันเป็นตำราเล่มใหญ่ๆ จะเป็นฝรั่งเขียนก็ดีหรือชาวอินเดียเขียนก็ดี ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับรีเบิร์ธ (Rebirth) หรือ รีอินคาเนชัน (Reincarnation) อีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้ถูกต้องตามแบบของพระพุทธเจ้า อย่าไปตามแบบของประเทศนั้นประเทศนี้ อาจารย์นั้น อาจารย์นี้ วัดนั้น วัดนี้เลย ขอให้ถูกต้องตามแบบของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า ตถาคคกัตรัสรู้ด้วยระบบนี้ นั่นคือระบบอานาปานสติ ๑๖ ขั้น ในเมื่อมีอยู่แล้วอย่างนี้ ทำไมต้องมีแบบพม่า แบบธิเบต แบบจีน แบบเซน แบบอาจารย์นั้นอาจารย์นี้อีก

ถ้า ๒ ประการนี้ดูสว่างไปได้ ก็เรียกว่าหมดหน้าที่ คือขอให้เขาเข้าใจพุทธศาสนาให้ถูกต้องในเรื่องกรรม เพราะที่ฝรั่งเขียนก็ดี ชาวอินเดียเขียนก็ดี เขียนเรื่องกรรมแบบที่ไม่ใช่ของพุทธศาสนา เพราะเรื่องทำได้ก็ทำชั่วได้ชั่วนั้น

เขาสอนอยู่ก่อนเกิดพุทธศาสนาแล้ว แต่กรรมชนิดที่ทำลาย
ชีวิต กรรมที่เหนือกรรม ให้เล็กคิเล็กชั่วนั้นแหละคือกรรมใน
พุทธศาสนา ซึ่งควรจะสอนกันให้เข้าใจถึงจะถูกต้อง และเป็น
พุทธศาสนาที่แท้จริง ส่วนการทำวิปัสสนาในระบบอานา
ปานสตินั้น คำอธิบายก็มีอยู่แล้วในพระบาลีโดยตรง คือ
ปฏิสัมภิทามรรค ตัวบทก็อานาปานสติสูตรในมัชฌิมนิกาย
(อุปปิณฑาสก) นี่ก็อธิบายอยู่ในปฏิสัมภิทามรรค ตอนที่
ว่าด้วยอานาปานสติ ขอให้ท่านเอามาใช้กันให้สมบูรณ์และ
ได้ผลเต็มที่ แล้วก็จะ เป็นพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ในโลกนี้
ทั้ง ๒ เรื่องนี้ ถ้าเสร็จเรียบร้อยไปก็หายห่วง ก็ตายได้โดยที่
ไม่รู้สีกว่าทำอะไร

สุลักษณ์

กระผมอยากจะกราบเรียนก่อนโดยเฉพาะข้อหลังนั้นะครับ
ว่าวิธีอื่นๆ นั้น ที่จริงก็อาจจะนำไปสู่ทางแห่งพระอรหันต์
ได้เหมือนกันไม่ใช่หรือครับ

พุทธทาส

สุลักษณ์

แน่นอน ถ้ามั่นคัมทุกข์ได้ก็ใช้ได้
ที่นี้ยกตัวอย่าง อย่างคัมภีร์ฝ่ายเหนือ นั้น บางทีเขาก็ไม่รับ
พระบาลีของเรา กระผมไปที่ญี่ปุ่นเมื่อเร็วๆ นี้ เขาสัมมทนกัน
ว่า พระศากยมนี้นี้มีความจำเป็นขนาดไหน หลายนิกายบอก
ว่า ไม่มีความจำเป็น เขาไปถึงเพียงนั้นเลยนะครับ จะเป็น
เพราะว่าเขาหรือจะเพราะอะไรก็แล้วแต่ แต่เขาว่าอย่างนี้
ครับ

พุทธทาส

นั่นเพราะไม่รู้ทั้งแบบเซนและแบบมหายานทั้งหลายนั้น
มันก็อยู่ที่เรื่องเดียว คือเรื่องที่ว่า ชันธ ๕ เป็นอนัตตา
เรื่องอื่นเป็นเพียงเรื่องเปลือกเรื่องผอย เรื่องเพิ่มออกไป
เรื่องขยายออกไป ตัวแท้ของพระพุทธศาสนาก็คือเรื่อง

ชั้น ๕ ไม่ใช่ตัวคนเท่านั้นเอง เคียนนี่คนไม่รู้จักแม้กระทั่ง
ชั้น ๕ ไม่รู้ว่าชั้น ๕ นั้นไม่ใช่คน ถ้ารู้จักชั้น ๕ โดย
แท้จริงโดยถูกต้องแล้ว ก็รู้เองว่าชั้น ๕ นั้นไม่ใช่คน
แบบเซนก็เน้นเรื่องนี้ แบบมหายาน สูตรที่สำคัญๆ ก็จบลง
ด้วยชั้น ๕ ไม่ใช่คนทั้งนั้น ที่ญี่ปุ่นเขาพูดอย่างนั้น ก็เพราะ
เขาไม่รู้ว่าหัวใจนั้นอยู่ที่ตรงไหนเลยขยายออกไป เป็นแบบ
นั้น แบบนี้ ชื่อแปลกๆ ออกไปโดยไม่รู้ว่ามันไปรวมจุดอยู่ที่ว่า
ชั้น ๕ มีใช่คน ตัวชีวิตไม่ใช่คนหากว่าเป็นการปรุงแต่ง
ตามธรรมชาติ ของธรรมชาติ โดยธรรมชาติ

ขอให้สังเกตต่อไปเถิดว่า พวกมหายานก็คื พวกไหนๆ
ก็คื ถ้ามันถึงประโยคที่ว่านี้ก็ไม่ใช่พุทธศาสนา แต่ก็เห็นว่า
เขาไม่เคยถึง อย่างเช่น ลังการคารสูตร มันจะพูดเย็นเยือกกัน
ไปถึงไหนๆ แต่มันอยู่ที่ตรงนี้ คือสรุปความว่า ชั้น ๕
ไม่ใช่คน เมื่อไรเป็นรูปชั้น เมื่อไรเป็นเวทนาชั้น เมื่อไรเป็น
สัญญาชั้น เมื่อไรเป็นสังขารชั้น เมื่อไรเป็นวิญญาณชั้น
คนไม่รู้ เพราะคิดแต่ว่า พอเวทนาเกิดขึ้นมันก็เป็นผู้เวทนา
เวทนาเป็นของกู ไม่เห็นว่าเวทนาเกิดขึ้นตามการปรุงแต่ง
ของสิ่งแวดล้อมแก่ร่างกาย แก่จิตในร่างกายเท่านั้นแหละ
มันเกิดขึ้นอย่างนั้น มันไม่มีตัวคนที่ตรงไหน แต่ไปยึดเอา เป็น
ตัวคนเสียหมดก่อนที่จะคิดนี่อะไรเสียอีก กลายเป็นกูเป็น
ผู้เวทนา เป็นผู้รู้สึกเวทนา เวทนาเป็นของกู มันก็ต้องมีเรื่อง
ยุ่งไปตามเวทนานั้นๆ

สัญลักษณ์

ทั้ง ๒ เรื่องที่ท่านอาจารย์ปรารภ อยากจะกราบเรียนถามว่า
ท่านเจ้าคุณรู้สึกอย่างไรครับ มีทางที่จะขยายความคิดของ
ท่านอาจารย์ได้อย่างไรในหมู่พุทธบริษัท จะเป็นชาวไทยก็คื

ชาวต่างประเทศก็ดี และอย่างที่ท่านเจ้าคุณเอามาเขียน
ขยายความใน “พุทธธรรม” ซึ่งตอนนี้ในแง่หนึ่งก็รู้สึกจะได้
ผลในการทำความเข้าใจให้มากขึ้นนะครับ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** มันก็เป็นเรื่องที่จะต้องขยายออกไปอีกคล้ายๆ กับว่าที่ทำมา
แล้วมันก็เหมือนเป็นส่วนหนึ่ง แต่ว่าที่คิดไว้เหมือนอย่าง
หนังสือที่อาคมภาพทำ ก็คิดจะขยายต่อไปอีก อันนี้ก็อยู่ที่
กาลเวลาด้วย และก็คงที่หลวงพ่อท่านย้ำเสมออยู่แล้ว ก็ต้อง
ช่วยกันหลายๆ กำลัง

สุลักษณ์ แต่ผมรู้สึกว่า ถ้ามองในแง่บวกก็มีคนเข้าใจถูกต้องมากขึ้น
ใช้ไหมครับ

พุทธทาส เขายังไม่รู้จักขันธ ๕ คนเหล่านี้ยังไม่รู้จักขันธ ๕ โดยตรง
และโดยสัจจะ เมื่อไรเป็นรูปขันธกำลังทำหน้าที่อยู่ เมื่อไร
เป็นเวทนาขันธกำลังทำหน้าที่อยู่ เขายังไม่รู้จัก ยังเห็นเป็น
ตัวฉันเสียเสมอไป เมื่อรูปทำหน้าที่ รูปก็คือฉัน กลายเป็น
ตัวฉันทำหน้าที่ เวทนาเกิดขึ้น ก็ฉันเวทนา เวทนาเป็นตัวฉัน
สัญญา สังขาร วิญญาณก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้อง
ทำมากที่สุดและต้องรีบทำ คือรู้จักตัวขันธ ๕ ถ้ารู้จักตัว
ขันธ ๕ แล้ว มันบอกของมันเองว่า โอ๊ย ไม่ใช่ตน มัน
ฟ้องตัวเอง อันนี้แรงที่สุด ขอให้คนรู้จักขันธ ๕ กันเสียเถิด

สุลักษณ์ ในพุทธธรรมก็รู้สึกว่าคุณเจ้าคุณจะเริ่มที่อันนี้ใช้ไหมครับ

พระพรหม-

คุณาภรณ์ ก็เริ่มด้วยบทนี้ก่อน เพียงแต่ว่านั่นทำแบบหลักวิชา

สุลักษณ์ ที่นี้ท่านอาจารย์ท่านเป็นห่วงว่า อยากจะให้เห็นลงไปอย่างนี้
จะมีทางทำได้อย่างไรครับ

พุทธทาส อยากให้รู้จักขันธ ๕ กัน เหมือนกับรู้จัก กรวด หิน ดิน หวาย

- พระพรหม-** คือต้องมีแบบที่เป็นการอธิบายเฉพาะเรื่องต่อไปอีก ที่ทำมา
- คุณากรณ์** นั้นทำเป็นแบบหนังสือหรือเป็นตำรา ทำเป็นโครงร่างขึ้นมาแล้ว ก็อธิบายตามลำดับ ทีนี้ถ้าจะมุ่งผลในทางปฏิบัติจริง ก็อาจจะต้องขยายกันออกไปอีก
- สุลักษณ์** ถ้าจะใช้วิธีอย่างอาจารย์ประเวศ คือแบบการแพทย์ หรือแบบ ทดลองล่ะครับ
- พุทธทาส** อันนั้นก็ด้วย มีกวีวิธี ก็ทิศทาง ทุกอย่างนำมารวมกัน ทำให้ คนรู้จักชั้นธ & ให้เขารู้จักชั้นธ & กันเสีย
- ประเวศ** อาจจะต้องหาวิธีอธิบายโดยละเอียด เพราะไม่เช่นนั้นเขา จะเข้าใจกันยาก เวลาพูดก็ผ่านเลยไป ทำให้บางทีเข้าใจ ไม่ทัน
- พุทธทาส** อธิบายก็อธิบายเถอะ แต่ต้องมีอะไรที่ทำให้เขารู้จักชั้นธ & เหมือนวิทยาศาสตร์รู้จักวัตถุธาตุทั้งหลาย
- ประเวศ** กระผมเคยลองพยายามอธิบายอยู่บ้าง เขียนเป็นรูปออกมา* เพราะชั้นธ & นั้น ปกติเราจะไม่รู้ทัน พอเกิดผัสสะบีบ มันเชื่อมไปทันที่ เหมือนไฟที่วิ่งไป มันเกิดเป็นความทุกข์ ขึ้นทันที แต่ถ้าเรามีปัญญา มีสติมองเห็นก็แยกออกได้ ทีนี้ ถ้าเราเห็นทันแล้วแยกออกเป็นกองๆ ได้ ไฟมันก็เดินไม่ได้
- พุทธทาส** เมื่อตาเห็นรูป มันมีความรู้สึกว่ามันเห็นรูปมันไม่ใช่ไม่รู้สีก มันเป็นปฏิริยาของสิ่งต่างๆ แวดล้อมกัน แล้วระบบประสาท คามีอาการอย่างนั้น คือเห็นรูป มันก็รู้สึกว่ามันเห็นรูปอยู่เสมอ ไป ไม่ใช่สักแต่ว่าตาเห็น มีปฏิริยาแห่งการเห็น แต่มันเป็น จันเห็น นี่เรียกว่าเอารูปชั้นธเป็นตัวตน คา หู จมูก ลิ้น
- สุลักษณ์** ทีนี้ วิธีการที่ท่านเจ้าคุณบอกว่าต้องเขียนอธิบายให้กระจ่าง

* ภูภาคผนวกท้ายเล่ม

ลงไปเป็นเฉพาะแนว อาจารย์ประจำคณะออกน่าจะมาทดลอง
ใช้วิธีเขียนออกมาเป็นรูป กระผมไม่แน่ใจนะครับ คือ
ระบบเดิมที่แล้วๆ มาที่อาศัยปริยัติปฏิบัติใช้ไหมครับ แล้ว
เวลานี้ เท่าที่ปรากฏมองกันในแง่ดี วิธีปฏิบัติของเราเอง
ยกตัวอย่าง พวกฝรั่งที่มาบวช หลายคนพอสึกออกไปก็คิ
ไปเป็นครูบาอาจารย์สอนก็ดี ผมเข้าใจว่าสอนถูกแนว คือ
สอนเรื่องนี้ สอนเรื่องให้เห็นชั้น ๕ ว่ามีอุปาทานเข้ามา
ห่อหุ้มหล่อเลี้ยงอย่างไร อย่างเวลานั้นนายแจ็ก คอนฟิลด์ ที่
อเมริกาก็รู้สึกว่าเป็นหลักสำคัญอยู่คนหนึ่ง นายคริสโตเฟอร์
ทิตมัส ที่อังกฤษ ก็เป็นหลักสำคัญอยู่อีกคนหนึ่ง และคราวนี้
ที่มันน่าแปลก น่าสนุก น่าทึ่ง ก็คือว่า คนเหล่านี้เขากลับมา
สอนที่ลังกา

พุทธทาส สู่ลัทธิ

อี ๆ ๆ ค่อยไปก็คงมาสอนที่เมืองไทย
ครับ เพราะฉะนั้นความเห่อฝรั่งนี้เป็นส่วนหนึ่ง อย่างที่ท่าน
อาจารย์พุทธเมื่อบวชนี้ ยกตัวอย่างท่านสุเมโธ (พระชาว
อเมริกัน) ก็เหมือนกัน ท่านสุเมโธก็เอาแบบของเราไป
โดยตรง แต่รู้สึกท่านจะจับประเด็นได้ ดีประเด็นได้ เมื่อกลับ
มาสอนที่ลังกาในระหว่าง ๒-๓ อาทิตย์นั้น นายกรัฐมนตรี
ลังกาไปร่วมด้วยตลอดเวลาเลยครับ ท่านสุเมโธไปเทศน์ทั่ว
ลังกา นายเปรมทาสซึ่งเป็นนายกฯ ลังกา ก็บอกเลยทีเดียว
ว่า ถ้าเมื่อพระลังกาปฏิบัติธรรม ไม่ใช่พุทธอย่างเดียว ไม่ใช่
เลกเซอร์อย่างเดียว พระพุทธศาสนาที่จะกลับมา ที่นี้กระผม
ก็รู้สึกอยู่ว่า ที่ท่านอาจารย์อยากให้เห็นชั้น ๕ เป็นชั้น
๕ รูปเป็นรูป เวทนาเป็นเวทนานั้น กระผมคิดว่าถ้าไม่ปฏิบัติ
เห็นจะเป็นไปไม่ได้กระมังครับ แต่ท่านอาจารย์เน้นว่า จะ

ต้องเห็น

พุทธทาส

การทำให้เห็นก็คือการปฏิบัติ ให้แยกชั้น ๕ แยกตัวตน
ออกมาจากชั้น ๕ เสียให้ได้ นั่นก็คือการปฏิบัติ เคี้ยวนี้
พอมิชั้นก็เป็นฉันเสมอ ฉันทำ ฉันรู้สึก ฉันสำคัญมันหมาย
ฉันคิด ฉันรู้ทางอายตนะ แยกฉันออกมาจากชั้น ๕ เสีย
ให้ได้ ปัญหาที่ไม่มี ก็เหลือแต่ชั้น ๕ ไม่มีตัวตน

สุลักษณ์

อันนี้เป็นประเด็นใหญ่ประเด็นหนึ่งนะครับ

พุทธทาส

ใหญ่ที่สุดเพียงประเด็นเดียว ต้องพูดอย่างนี้

สุลักษณ์

กระผมอยากจะพูดต่อไปอีกนิดว่า อันนี้ก็จริงละ ที่ว่าเป็น
ประเด็นใหญ่ที่สุดที่เราเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนานะครับ
แต่ว่าขณะเดียวกันนั้น พุทธศาสนาเวลานี้จะต้องโยงไปถึง
โลกสันนิบาตในปัจจุบัน อย่างที่อาจารย์ประเวศพูดถึงอาวสุ
นิวเคลียร์ว่ามันทำลายโลกได้ก็ครั้งก็ดี ความออกอยาก
ยากแค้นของราษฎรต่างๆ ผู้หญิงไปเป็นโสเภณีมากขึ้นก็ดี
ระบบการศึกษาที่รวนเร หรือปัญหาอะไรต่างๆ ก็ดี ถ้าเรา
มาเน้นวิธีนี้วิธีเดียวแล้วเราจะประยุกต์การมองสังคม โดย
ไม่คิดไม่ยึกนี้ ไปปรับเปลี่ยนสังคมให้ยุติธรรมมากขึ้น ปรับ
เปลี่ยนสังคมให้มีสันติภาพมากขึ้น ให้น่ารักมากขึ้นได้อย่างไร
ก็อยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่ามีวิธีแนะนำให้เรา
ไปทำอย่างไรบ้างครับ

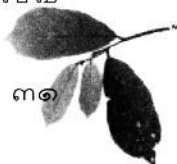
พุทธทาส

ให้สมาชิกของสังคมทุกคน เข้าใจเรื่องชั้น ๕ ไม่ใช่ตัวตน
ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวตน และไม่เห็นแก่ตน แล้วสิ่งเหล่านี้
ก็ไม่เกิด อะไรต่ออะไรอีกเยอะแยะก็จะไม่เกิด ปัญหาต่างๆ
ก็จะไม่เกิด

สุลักษณ์

ทีนี้ ก่อนจะไปถึงจุดนั้นละครับท่านอาจารย์

- พุทธทาส** นี่เรากำลังพูดกันอยู่แล้ว ว่าจะทำอย่างไรให้คนรู้จักขันธ & ถ้ารู้จักขันธ & โดยแท้จริงแล้ว ไม่ต้องบอกหรือกว่าไม่ใช่ตน มันจะเห็นเอง จะรู้จักขันธ & โดยแท้จริงว่าเป็นอย่างไร และจะบอกในตัวเองว่าไม่ใช่ตน ไม่มีตน ไม่มีของตน
- พระพรหม-
คุณาภรณ์** อาจารย์สุลักษณ์คงจะมุ่งว่า วิธีการที่จะนำเข้าสู่จุดนี้ จะทำอย่างไร
- พุทธทาส** วิธีการที่ทำให้รู้จักขันธ & มีเท่านั้น
- ประเวศ** สมมุติว่าเราจะพูดกับวัยรุ่น ซึ่งเขามักจะปฏิเสธว่าไม่อยากฟัง พอเราจะเริ่มพูด เขาก็ว่าไม่เอาละ ไม่อยากฟังอย่างนี้ เราจะมียุทธวิธีการอย่างไรให้เขาฟังครับ
- พุทธทาส** นั่นแหละ อีกหน่อยมันจะเป็นอย่างนั้นแหละ ต้องมาคิดกัน ว่าจะทำอย่างไร ให้เด็กเหล่านี้เข้าใจได้ว่า ขันธ & คือ ปฏิภาณหรืออะไรก็ตามที่มันเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งตาม ธรรมชาติของสิ่งแวดลอม มันเกิดความรู้สึกอันนี้แก่ระบบประสาทในลักษณะเป็นเวทนาบ้าง เป็นสัญญาบ้าง เป็นสังขารหรือเป็นวิญญาณบ้าง
- สุลักษณ์** ที่นี้ กระผมก็นึกย้อนไปถึงครั้งที่กระผมนิมนต์ท่านอาจารย์ไปเทศน์ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไม่ทราบ ท่านอาจารย์ยังจำได้หรือเปล่า ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๙ หรือ ๒๕๑๐ ที่จริงเรื่องที่ท่านอาจารย์หวังไว้นั้นะครับ มันเป็น จุดสูกยอกคือถ้าเผื่อว่าคนเรามองขันธ & นั้นเป็น ๕ หน่วย ไม่ใช่หน่วยเดียว ไม่ติดอุปาทานนั้น ก็สำเร็จเป็นสูกยอก อย่างอื่นไม่ต้องทำแล้ว กิจที่จะพึงกระทำนั้นเสร็จสิ้นแล้ว แต่ที่นี้หลายคนเขารับอันนี้ไม่ได้ เขาเป็นอย่างที่อาจารย์ ประเวศพูดเมื่อก็ คือว่าเขาไม่ฟัง ตอนที่ท่านอาจารย์ไป

พูดที่คณะรัฐศาสตร์นั้นนะครับ อาจารย์เสนห์ (จามริก) นี้
รับไม่ได้เลย นี่ขนาดอาจารย์เสนห์นั้นครับ คือเขาบอกว่า
ฟังแล้วรู้สึก ว่าท่านอาจารย์เรียกร้องมากเกินไป จะต้อง
ไม่ให้มีตัวตนเหลือ เพราะสำหรับฆราวาสหลายคนนั้น คน
นี้มันอ้อยอิ่งครับ ที่นี้เมื่อเขายังอ้อยอิ่งอยู่ เราทำอย่างไร
จะให้เขายังอ้อยอิ่งได้ด้วย ท่านนารทะจากลังกาไปเทศน์เรื่อง
อนัตตาที่สวีเคนนะครับ ผู้หญิงสวีเคนลุกขึ้นร้อง I am
hear, I exist ! เพราะเขารู้สึกกลัวมาก กลัวจะไม่มีตัวตน

ที่นี้ กระผมอยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า
ถ้าเราอยากจะทำให้ชาวโลกเขาเข้าใจ และเข้าไปหาจุดนี้ เรา
จะมีวิธีเป็นอย่างไบ้างครับ

พุทธทาส เราไม่ต้องบอกว่า เขาไม่มีตัวตนให้เขาคงใจ แต่ทำให้เขา
รู้จักขั้นที่ ๕ เพราะขั้นที่ ๕ มันจะบอกเอง

ประเวศ เขาคงคงใจกลัวว่าจะไม่มีตัวตน

สุลักษณ์ ก็เพราะตัวคนในอีกแง่หนึ่งมันอ้อยอิ่งครับ แล้วความทุกข์ที่
เผชิญ แม้มันจะทุกข์ มันก็ต้องการความทุกข์ อันนี้กระผม
ไปประชุมที่มหาวิทยาลัยสหประชาชาติเมื่ออาทิตย์ที่แล้วนี่เอง
เขาบอกว่าศาสนาที่สอนให้หาความสุข ให้หนีทุกข์นี้มัน
หมดสมัยแล้ว

พุทธทาส นั่นแหละเป็นเพราะเขาไม่เข้าใจ

สุลักษณ์ นั่นสิครับ ประเด็นนี้เราจะพูดอย่างไรให้เข้าใจ เพราะมัน
ไม่ใช่ของง่าย เขาบอกว่าพวกเถรวาทที่สอนให้คนแสวงหา
ความพ้นทุกข์นั้นเป็นพวกที่เห็นแก่ตัว เพราะตรรกะที่ยัง
มีความหิวโหยอยู่ในโลกนี้ แสดงว่ายังมีความทุกข์ เมื่อมี
ความทุกข์อยู่แล้ว เราจะมาหลบหนีทุกข์คนเดียวได้อย่างไร

ทีนี้ปัญหาพวกนี้ที่เราเผชิญอยู่ ก็อยากจะได้รับความแนะนำจากท่านอาจารย์ ถ้าท่านอาจารย์บอกว่า เอ้า ต้องให้เขาเข้าใจขั้นที่ ๕ ว่าไม่ใช่คนเสียก่อน กระผมก็เกรงไปว่าถ้าเป็นอย่างนั้น เห็นที่เราจะพุดกับเขาไม่รู้เรื่องแน่ครับ

พุทธทาส

ก็คงไม่รู้เรื่อง

สุลักษณ์

ครับ แล้วทีนี้เราจะทำอย่างไรให้พุดกันให้รู้เรื่องและให้เขาเข้าใจปัญหา หรืออยากจะฟังเราครับ

พุทธทาส

ก็ต้องเอาคำว่าเห็นแก่ตนขึ้นมาเป็นหลัก เคี้ยวนี้เรามีปัญหามานานานิก ล้วนมาจากความเห็นแก่ตน ให้เขาเข้าใจข้อนี้เสียก่อน แล้วเราจะพุดต่อว่าทำไมจึงเห็นแก่ตน ก็เพราะไม่รู้จักขั้นที่ ๕ แล้วขั้นที่ ๕ ตามธรรมชาติแต่ละขั้นๆ มันจะมีความรู้สึกว่าเป็นฉันทั้งนั้น รูปขั้นที่ทำอะไรก็ฉันทำ เวทนาขั้นที่เกิดขึ้นก็ฉันเวทนา ฉันสัญญา ฉันสังขาร ฉันวิญญาณ ทีนี้ มันก็จะมีความเห็นแก่ตนเพิ่มขึ้นๆ ต้องทำให้เขาแน่ใจว่าต้องทำลายความเห็นแก่ตนเสียก่อน แล้วจึงชี้ให้เห็นว่า ความเห็นแก่ตนนี้มาจากความไม่รู้จักขั้นที่ ๕ ไม่รู้จักตัวชีวิตล้วนๆ ไม่รู้จักตัวชีวิตชนิดที่ผสมอยู่ด้วยตัวตน ตามสัญชาตญาณมันเป็นอย่างนั้น เด็กๆ เห็นอะไรมันก็ว่าฉันเห็น เด็กๆ มันคิด มันก็คิดว่าฉันคิด มันมีฉันทั้งนั้น ทั้ง ๕ ขั้น มันเป็นธรรมชาติ ปรงขึ้นมาตามธรรมชาติ จากสิ่งแวดล้อมทั้งหลายที่เรียกว่า กฎอภิปัจจยตา เรียกว่าธรรมชาติที่แวดล้อมจะปรงให้จิตคิดนึกอย่างนั้น ให้กายรู้สึกไปตามนั้น ความเห็นแก่ตนก็เกิดขึ้นในทุกแห่งทุกมุม ในแง่ของรูป ของเวทนา ของสัญญา ของสังขาร ของวิญญาณ นี่ หัวใจมันอยู่ตรงนี้จริงๆ มันไม่มีอย่างอื่นนะ

- สัญลักษณ์** ที่ท่านอาจารย์ว่าน้ำมันเป็นหลักใหญ่ ที่นี้ เราอาจจะต้องมีวิธีการเพิ่มอีก
- ประเวศ** โชครับ เพราะถ้าเราเริ่มที่ตรงนี้ตั้งแต่ต้นเลย เขาจะไม่สนใจเท่าที่กระผมสังเกตดู สิ่งที่เขาสนใจคือเราต้องพูดเรื่องปัญหาของเขา คือพูดเรื่องที่ใกล้ตัวเขาก่อน ว่าที่เขาทุกข์ ทุกข์ ค้ำยเรื่องอะไรบ้าง ทุกข์เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องผิว เรื่องอะไรต่างๆ เราเริ่มมาจากเรื่องนั้น
- พุทธทาส** ถูกแล้วๆ ทุกๆ ปัญหาของเขาจึงไปรวมจุดอยู่ที่ความเห็นแก่ตน
- ประเวศ** อันนี้เขาสนใจนะครับ อย่างหนังสือที่ผมเขียนมาทั้งหมดเล่มที่เขาว่าอ่านง่ายที่สุด คือ *วิธีแก้เชิงสร้างสุข* อ่านกันได้ทั้งหมด แล้วในนั้นกระผมเอาธรรมะของท่านอาจารย์เข้าไปใส่ทั้งหมดเลย ก็ดึงเข้ามาจากตัวปัญหา เช่น จากความกลัว จากอะไรต่ออะไรของเขา ซึ่งอันนี้เขาจะสนใจมาก ถ้าเริ่มต้นพูดตามทฤษฎีก่อนเขาไม่สนใจ
- พุทธทาส** สรุปว่า เราจะทำให้เขาเห็นว่าปัญหาทั้งหมดที่เขา มีในโลกหรือใครมีทั้งหมด มันต่างไปรวมจุดอยู่ที่ความเห็นแก่ตน ที่นี้ เขารู้จักเรื่องความเห็นแก่ตนน้อยไป กลายเป็นคำพูดเฉินๆ หรือเป็นเรื่องศีลธรรมธรรมดาเล็กๆ ไปเสีย ไม่เป็นปรมัตถธรรมทั้งหมด ความเห็นแก่ตนเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของมนุษย์ทุกชนิด ของเทวดาค้ำย ของสิ่งที่มีชีวิต นี่ขั้นหนึ่งก่อน ให้เห็นว่าตัวร้ายคือความเห็นแก่ตน แล้วจึงค่อยไปว่า ค่อยไปหาว่า มันมาจากอะไร แล้วจึงไปถึงเรื่องขันธ ๕ ว่ามีใช้คน มีคนในขันธ ๕ มากขึ้นๆ ก็เป็นกิเลส เป็นความเห็นแก่ตนขึ้นมา
- สัญลักษณ์** ไม่ทราบท่านเจ้าคุณมีความเห็นอย่างไรบ้างครับในเรื่องนี้

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

ก็ต้องใช้หลายๆ วิธีอย่างที่หลวงพ่อบอกว่ามาแต่ต้น แต่ว่า จุดสำคัญก็เริ่มจากตัวเขา อย่างที่อาจารย์ประเวศว่า คือ เริ่มจากภาษาและปัญหาของเขา หมายความว่าบางที่เรา ก็ต้องรู้จักใช้ภาษาให้เหมาะสมด้วย ที่นี้ ถ้ารู้ว่าเริ่มด้วย คำว่าขันธ ๕ นี่เขาคงไม่ยอมรับแน่ มันก็คงต้องใช้ถ้อยคำ ที่เขาเข้าใจอยู่เป็นจุดเริ่มต้นก่อน คือเอาสิ่งที่เขาสนใจอยู่นั้นเองมาเป็นล่อหน้าเข้าหากัน และเราก็มีเป้าของเราอยู่แล้ว ที่หลวงพ่อบอกหลายๆ ว่าอันนี้เป็นเป้า ที่นี้ การที่จะดึงเข้าสู่เป้าก็ต้องไปหาตัวเขา และหาสื่อที่จะโยงเขาเข้ามา สื่อที่จะโยงเข้ามา จุดเริ่มต้นก็ปัญหา ตัวสื่อก็ภาษา อันนี้ จะต้องช่วยกันนำเข้ามา และก็ภาษาที่ใช้มันมันพ่วงไปด้วยกับการปฏิบัติที่ได้จริง ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้ก็เห็นว่ามีทางอยู่ สรุปจากที่กระผมเห็นเวลานั้นะครับ ท่านอาจารย์ ท่านเอา ถึงจุดยกยอกที่เกี่ยวเลย แล้วเอามาให้มันเป็นประเด็นๆ อย่าง เรื่องอิทัปปัจจยตากัถิ เรื่องตถตากัถิ จุดประสงค์ของท่าน ทั้งหมดก็คือ ไม้ให้มีความเห็นแก่ตัวเหลือ โดยตีประเด็น ขันธ ๕ ให้แตก ที่นี้ท่านเจ้าคุณก็เอามาอธิบาย เอามาขยาย ความ ซึ่งรู้สึกว่าจะมีอิทธิพลต่อคนรุ่นใหม่มาก โดยเฉพาะในประเทศ แต่ในต่างประเทศด้วย ส่วนอาจารย์ประเวศก็ช่วย มากเลยในเรื่องการอธิบายขยายความในแง่ของฆราวาส ซึ่งอาจารย์ประเวศมีภาววิสัยในฐานะที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ นักการแพทย์ ดังนั้นตอนนี้กระผมเห็นว่าเรามีเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ ๒ อัน ที่จะเชื่อมต่อสิ่งที่ท่านอาจารย์ต้อง ประสงค์นี้ะครับ

แต่ที่นี้กระผมเองนั้นพบปัญหาในทางปฏิบัติหลายต่อ

หลายประการ ยกตัวอย่างง่ายๆ ผมอ่านประวัติท่านอาจารย์
เอง ท่านอาจารย์นั้นแน่วแน่และตรงโดยเห็นชัดมาตั้งแต่
หนุ่มเลยว่า ความเห็นแก่ตัวนี่มันเป็นโทษ และต่อสู้กับอันนี้
มาตลอด ที่นี้คนหนุ่มรุ่นนั้นหรือรุ่นไหนๆ ส่วนใหญ่เขาเห็น
ความเห็นแก่ตัวเป็นคุณมากกว่าเป็นโทษ นี่พวกกันตรงไป
ตรงมา ยิ่งฝรั่งมังค่านี้อีกตามันแรงเหลือเกิน มันไม่เห็น
ความเสียหายในเรื่องอัตตानะครับ ที่นี้เราจะทำอย่างไร
อย่างหลานท่านอาจารย์เองบอกไม่ไหว หลวงสูงเทสณ์เขา
รับไม่ได้หรอก บุห์ก็สู้บไม่ได้ นั่นก็ไม่ได้ นี่ก็ไม่ได้ โอ๊ย
ไม่เอาหรอก ซึ่งตามธรรมชาติคนส่วนมากจะเป็นอย่างนี้
ทำให้กระผมรู้สึกว่ ถ้าเราจะต้องพูดกับคนเหล่านี้ โดย
บอกว่า เอ้า คุณต้องเข้าใจเสียก่อน ถ้าคุณเข้าใจเรื่องความ
ไม่เห็นแก่ตัวแล้วทุกอย่างจะแก้ได้หมด เขาบอก โอ๊ย ภูเขา
ยังเห็นแก่ตัวก่อน ภูยังไม่แก่หรอก นี่แหละครับกระผมจึง
อยากจะให้มันมานในแง่ที่เราจะมาประยุกต์ใช้ได้ ว่าทำอย่างไร
ที่จะให้พวกกันให้รู้เรื่อง โดยเฉพาะคนที่มีความเห็นไม่ตรง
กับเราเลย แล้วกระผมยังเชื่อว่าในทางพุทธศาสนา ยังมี
ทางที่จะสนทนาวิสาสะกันได้ และที่ท่านอาจารย์ได้ช่วยไว้
มาก คือเชื่อมระหว่างความเชื่อต่างศาสนา โดยให้ใช้ความ
กว้างเข้าไป โดยมีหลายๆ วิธีเข้าไป

ผมอยากจะลองๆ ถามทางอาจารย์ประเวศดูบ้างว่า
หนักใจหรือเปล่า

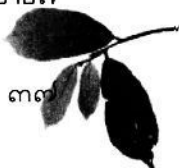
ประเวศ

ครับ ผมเคยไปร่วมประชุมของกลุ่มอนามัยโลก พบจิตแพทย์
จากประเทศต่างๆ เขาบอกว่าตอนนี้ปัญหาสุขภาพจิตมัน
ระบาดทั่วไปหมด และมันเกิดสภาพแบบนี้ขึ้นทั่วโลก ขณะนี้

คนขาดปัญญา และเหตุการณ์แวดล้อมมันบีบบังคับหรือ
ส่งเสริมให้กระทำการที่ไม่สมควรหลายอย่าง เช่น สุนัขหรือ
มอร์ฟีน ฝัน กัญชา มีความสัมพันธ์ทางเพศที่ไม่เหมาะสม
เป็นต้น ที่นี้เขาบอกว่า สภาพแบบนี้ถ้าไปห้ามว่าอย่า พวก
ฝรั่งบอกว่าถ้าห้าม don't don't อะไร เขาจะยิ่งทำสิ่งนั้น
มันเป็นอย่างนี้ทั่วโลกเลยครับ อย่างลูกผมซึ่งเป็นวัยรุ่น
เขาบอกว่า พ่อ! ผมไม่รู้เป็นอะไร ถ้าใครมาห้ามผมว่าอย่า
ทำอะไร ผมจะรู้สึกว่ายิ่งอยากทำอย่างนั้น

ปัญหาอันนี้ ผมคิดว่าคงต้องอาศัยการให้เขาหัก
วิเคราะห์เองว่า อย่างนี้ อย่างนั้น หรืออะไรควรทำไม่ควรทำ
ถ้าทำแล้วมีอะไรคืออะไรไม่ดี ให้หักวิเคราะห์ให้ออกมาด้วย
ตนเอง ถ้าไปห้ามเขา เขาจะไม่เชื่อ อันนี้ผมก็เคยมานึกถึง
ว่า ที่พระท่านให้ศีลอยู่ทุกวันแล้วมันไม่ค่อยได้ผล เพราะว่า
ไป don't & อย่าง เขาเลยจะทำหมดทุกอย่าง มันจะกลายเป็น
อย่างนี้ไปด้วย มันมีปฏิกิริยาอะไรบางอย่างที่เหมือนกัน
หมดทั่วโลก ซึ่งคงจะต้องหาวิธีการที่จะเข้าไปแก้ปัญหารื่อง
นี้ ที่นี้มีวิธีอยู่อย่างหนึ่ง คือให้เขาหักวิเคราะห์ วิเคราะห์
จนเกิดเป็นปัญญาของตัวเอง ถ้าเราไปห้ามนั้น ห้ามนี้
เขาก็จะคิดเพียงแต่ว่าจะรับหรือไม่รับ มันไม่เป็นปัญญาที่
เกิดขึ้นมาจากตัวเอง

สัญลักษณ์	ท่านเจ้าคุณว่าอย่างไรครับ เรื่องที่อาจารย์ประเวศว่ามา
พระพรหม-	
คุณาภรณ์	ก็เห็นด้วย
สัญลักษณ์	จะเลิกให้ศีลเลยหรือยังไงครับ
ประเวศ	การให้ศีลนี้คงยังต้องให้ ถ้าไปเลิกเดี๋ยวคนจะยิ่งรู้สึกไม่สบายใจ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

สัญลักษณ์

หมายความว่า มันก็ไปได้ในแง่หนึ่ง แต่ว่าวิธีที่จะเข้าถึงจริงๆ มันต้องเข้าถึงชีวิตของเขา ปัญหาของเขา คือเริ่มจากตัวเขาเองนี่เป็นเรื่องสำคัญ จะให้เขามาฟังเราจากจุดของเราเอง นี่มันก็ยากอยู่ มันต้องมีอะไรที่เขาสนใจอยู่แล้ว แล้วเราไปเอาสิ่งนั้นมาเป็นจุดเริ่มต้น มันก็มีทางเป็นไปได้ เพียงแต่ว่าเรามีเป้าหมายของเราที่ชัดเจน ก็ขอภัยอย่างที่เราเขียนพุทธธรรมนี้ ความมุ่งหมายก็ไม่ได้มุ่งที่คนทุกๆ ไป แท้จริงจะมุ่งเป็นตำราหรือให้สำหรับคนที่มีพื้นฐานอยู่แล้ว แต่ในทางปฏิบัติ ถ้าจะเผยแพร่กันจริงๆ หรือจะทำให้เป็นประโยชน์แก่เขาจริงๆ และเข้าถึงตัวคน ก็จะต้องเริ่มจากตัวเขามากกว่า คือที่ท่านอาจารย์พุทธนี้ กระผมเห็นว่าจำเป็นนะครับ เพราะเป็นเรื่องหลักเลย แต่ที่นี้หลายคนนำเอาวิธีที่ท่านอาจารย์ไปใช้ ซึ่งกระผมกราบเรียนตรงไปตรงมาว่าไม่ได้ผล พระแสวงสวนโมกข์ไปไหนก็ชอบเทศน์ เทศน์ทีละชั่วโมง ๒ ชั่วโมง คนเขาเบื่อไม่อยากฟัง เพราะถ้าให้คนฟังเทศน์ทีละชั่วโมง ๒ ชั่วโมง เขาไปหาเจ้าพ่อเอราวัณดีกว่า เจ้าพ่อเอราวัณ ท่านไม่เทศน์ ท่านนั่งยิ้ม อันนี้เรามาคุยครับ ว่าเราจะเอาเจ้าพ่อเอราวัณมาทำอุบายอย่างไรได้บ้าง กระผมเห็นว่าพระเถระเมื่อก่อนนี้ฉลาดมากเลย ท่านเอาพวกเทวดามาถือพุทธได้ ผมมานึกคุณะครับว่าจะทำอะไรดี เพราะหลายต่อหลายครั้งคนทั่วไปเขามาหาพระ เขาไม่อยากมาฟังเทศน์ครับ เขาอยากมาระบายกับเรา ที่ท่านเจ้าคุณว่าเมื่อเขาระบายบ๊ีบ เราจับจุดได้ แล้วมันจะสะกิดไปถึงเรื่องที่ท่านอาจารย์ว่า คือชั้น ๕ ไม่ใช่ตัวคน ที่ผมคิดใจเทศน์ของท่านสุเมโธก็อยู่ตรงนี้เอง เพราะท่านเป็นฝรั่ง ท่านเผชิญกับความ

ทุกซ์แบบฝรั่งมา แล้วท่านมารับเอาวิธีแก้ปัญหามาแบบพุทธ
ของเรา ที่นี้เวลาท่านพูด ท่านพูดเป็นจิตวิทยาฝรั่งไม่มีศัพท์
แสงในนั้นเลย ท่านจะพูดเน้นในเรื่องทุกซ์ เน้นในเรื่อง
นิพพาน แล้วรู้สึกว่าจะมีอิทธิพลมาก นี่สำหรับฝรั่งนะครับ
ที่นี้กระผมว่า ในแง่คนไทยก็เหมือนกัน ถ้าเราจับจุดนี้ได้
เราพูดกับคนรุ่นใหม่ ก็คงจะเข้าใจกันได้ แต่ตอนนี้นั้นไม่มี
ยกตัวอย่างพระพยอมท่านก็ได้ระดับหนึ่ง เป็นระดับป๊อปปูล่า
หรือป๊อปปูล่าอะไรไป แต่ถ้าจะให้จับแก่นให้ลึกจริงๆ นี่ กระผม
ยังมองไม่เห็นที่ท่านพยอมจะสื่อได้ คงต้องอาศัยรุ่นท่าน
ไพศาล (วิสาโล) ท่านมหาประยูร (หมมจิตโต) ซึ่งเป็นอีก
รุ่นหนึ่ง เพราะว่าท่านเจ้าคุณกับกระผมก็ชกจะแก่ลงมาแล้ว
ก็อย่างที่ว่า อันหนึ่งก็ใช้ภาษาของเขา คือบางทีมันก็ต้องเป็น
ไปโดยไม่ได้เขารู้ตัวด้วย อย่างถ้าเราจะไปบอกว่า ฉันจะ
สอนธรรมะแล้วนะ บอกอย่างนี้บางทีเขาก็ไม่ฟัง

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

ประเวศ หนีเลยครับ หนีเลย

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** จึงต้องสอนโดยไม่ให้เขารู้ตัว ก็อย่างที่ว่า คือเริ่มจากเรื่อง
ของเขา เขามีปัญหาอยู่แล้ว เป็นแบบธรรมดาทั่วๆ ไป

สุลักษณ์ อันนี้เห็นได้ชัดเลยนะครับ วัดทุกวันนี้คนไม่เข้าก็เพราะเหตุนี้
ธรรมะของพระท่านก็คืดนะครับ ถึงแม้จะเอาของแต่งมาจาก
ที่อื่น มาอ่านให้ฟัง ก็ดีทั้งนั้นแหละ แต่คนเขาไม่ฟัง มันหนี
พระกันเยอะใช่ไหมครับ

ประเวศ ครับ บางทีนิมนต์พระไปพูดตามมหาวิทยาลัยหรือตามสถานที่
ต่างๆ พอรู้ว่าพระมาเขาหนีกันหมดเลยครับ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** อันนี้นั้นเกี่ยวกับการตั้งความรู้สึกขึ้นก่อนด้วย พอบอกว่าพระ
จะมาเทศน์ ความรู้สึกที่มีอยู่เดิมมันค้านขึ้นมาทันที ฉะนั้น

จะต้องมีวิธีการเข้าถึงกัน ชนิดที่ว่าไม่ต้องให้รู้ตัวว่าจะมาเทศน์ หรือมาสอนธรรมะ อย่างภาษาเป็นอย่างหนึ่ง แล้วก็ปัญหาที่เขาสนใจ เรื่องตัวของเขาเอง เรื่องที่เขาต้องเกี่ยวข้องอยู่ มันจะเป็นจุดเริ่มต้นได้ อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์พูดถึงท่าน สุมะโชว่า สอนได้ผล มันก็เป็นแนวนี้ แนวที่เริ่มมาจากปัญหาของเขา อย่างท่านสุมะโชไปสอนฝรั่ง ก็เข้าใจปัญหาจิตใจของฝรั่งดี ฐปัญหของฝรั่งว่าเป็นอย่างไร มันก็คล้ายๆ กัน เป็นจุดเริ่มต้น พร้อมกันนั้นก็ใช้ภาษาของเขา ซึ่งไม่สะดวกให้เขารู้สึกว่าเรากำลังเอาอะไรไปยึดเยี่ยกให้เขา

สุลักษณ์

พูดถึงท่านสุมะโชนี้ กระผมอยากจะชี้สัก ๒ ประเด็นนะครับ ประเด็นหนึ่ง วัคชิตเฮิสท์หรือจิตวิเวกนั้น ท่านทำแบบวัคกรรมฐาน แบบพระอาจารย์ชา (สุกัทโท) เลยนะครับ เป็นแบบไทยคือเป็นวัคป่าเลยที่เดียว ฝรั่งพวกที่ปฏิเสธวัฒนธรรมของตัวเอง พวกที่เอ็กซ์ทรีม (extreme) อย่างนั้นจะต้องมาที่นั่น แล้วก็มาสยบยอม มาอะไรต่างๆ นานา ถึงจะจำนนน้อยแต่ว่าได้ผล แล้วเวลานี้ฝรั่งมากขึ้นไม่ใช่น้อยเลยที่เดียว นะครับที่จิตวิเวกนี้ ที่นี้ ขณะเดียวกันที่กระผมพอใจ คือ ท่านได้ทำอมราวคิแห่งใหม่ขึ้นมา อมราวคิซึ่งเป็นวัคแบบใหม่ เปิดให้ทุกนิกายเข้าไปใช้ได้ เช่น เชนก็เข้าไปใช้ได้ ญี่ปุ่น เขมร ลาว ธิเบต แล้วคริสต์จะมาก็ได้ ที่นี้กระผมยังนึก ว่าที่ท่านอาจารย์พูดนั้นจริงอยู่ มันเป็นจุดยอด ที่นี้การเดินเข้าไปหา นั่น กระผมเห็นว่าเราต้องมีอุปบายที่แยบคาย บางอย่างต้องรักษารูปแบบเดิม บางอย่างต้องปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับโลกสันนิบาต แต่ต้องไม่ทิ้งตัวสาระเดิม ที่จริงพูดถึงในแง่แล้ว ที่สวนโมกขณีก็เป็นต้นแบบของ

เมืองไทย อย่างน้อยๆ ในบางเรื่องก็รักษาสาระเดิมของความ
เป็นเถรวาทเลยทีเดียวนะ ที่กระผมมองเห็นนั่น อาจจะเป็น
เถรวาทก่อนพระพุทธโฆษาจารย์ด้วยซ้ำไป คือไม่แยกปรีชา
ปฏิบัติ ไม่แยกวิปัสสนาธุระ คันธุระ ในรูปหนึ่ง ก็เป็นรูป
แบบเดิมคือวัคแบบเดิม ในอีกรูปก็เป็นแบบใหม่คือเป็นส่วน

กระผมจึงอยากจะกราบเรียนถามว่า แล้วคนที่เข้าใจ
ความคิดท่านอาจารย์แบบนี้นี้จะทำได้หรือ ยิ่งถ้าสิ้นท่าน
อาจารย์แล้วจะเป็นไปได้ขนาดไหน อย่างไรนะครับ ใน
แง่หนึ่งกระผมไม่รู้เป็นวิศกจริตหรือเปล่า คือเป็นห่วง ก็เลย
อยากจะกราบเรียนถามท่านว่า ที่กระผมมองนี่มองผิดหรือ
มองถูก แล้วถ้าจะประยุกต์กลับไปหาความไม่เห็นแก่ตัวนี้
มันต้องมีหลายๆ วิธี ท่านอาจารย์เห็นว่า นอกจากนี้นั้น
น่าจะมียุทธวิธีไหน อย่างไร ที่กระผมกราบเรียนเรื่องท่านสุเมโธ
ท่านอาจารย์เห็นด้วยหรือไม่ อย่างไร มีอะไรบอกพร้อมไหม
แล้วเราควรจะต้องเอาประยุกต์ใช้ในเมืองไทยอย่างไรครับ

พุทธทาส ถ้าสอนได้ถูกต้องเท่าไร มันก็มีประโยชน์ สอนเรื่องชั้น ๕
มิใช่คนได้ถูกต้องเท่าไร มันก็มีประโยชน์

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** อาจจะเป็นลักษณะเหมือนการแบ่งหน้าที่กัน แต่เป็นการแบ่ง
เป้าหมายของท่านไว้ แล้วอธิบายอย่างอื่นทีหลัง แล้วทีนี้ก็มี
อีกกลุ่มหนึ่ง หรือมีบางคนบางท่านที่มีความถนัดในการเข้า
หาคน ถนัดในการใช้ภาษาของเขา เข้าใจชีวิตประจำวันของ
คนทั่วไปเหล่านั้น เมื่อรู้เป้าหมายแล้วก็มุ่งเป้าหมายนำคำสอน
เพื่อนำคนเหล่านั้นเข้ามาสู่เป้าหมาย ซึ่งอันนี้อาจจะต้องมีอีกคน
เป็นอีกบางท่านหรือบางกลุ่ม คือไม่ใช่ว่าทุกคนจะทำได้ใน
หน้าที่เดียวกัน แต่ว่าถ้าใครจะทำได้หมดก็ยิ่งดี บางทีมันต้อง

สัญลักษณ์

แบ่งกัน ช่วยกันตามความถนัดช่วย แต่ว่าหน้าที่ผู้ริเริ่มก็เป็นเรื่องใหญ่เหมือนกัน ริเริ่มไปแล้ว ผู้ที่จะมาช่วยเหลือขยายความเติมต่อที่จะนำเขาเข้ามาก็มาช่วยเสริมกันไป

ที่เมื่อก็กระผมกราบเรียน ก็เป็นในแง่ชื่นชมนะครับ ที่เห็นฝรั่งมั่งคั่งมาเรียนจากบ้านเมืองเราแล้วได้ผล จนสามารถไปทำอะไรๆ ได้ผลต่อ ที่นี้กระผมจะมองในแง่ของกระผมเอง เรื่องซึ่งรู้สึกไม่ค่อยชื่นชมและออกจะทศนุภัย คือคณะสงฆ์ที่ต่างๆ มา ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของบ้านเมืองทั้งในทางสติปัญญา ความรู้ วัฒนธรรม ทุกอย่างนะครับ เคยเอื้ออาทรลูกชาวบ้านและเอื้ออาทรลูกเจ้าใหญ่นายโตทั้งหลาย ที่นี้ ในระยะหลังๆ มานี้ คณะสงฆ์เอื้ออาทรต่อลูกชาวบ้านเท่านั้น สำหรับเจ้าใหญ่นายโต คณะสงฆ์โดยทั่วไปเกี่ยวข้องกันเพียงพิธีกรรมหรือไปเป็นเครื่องมือของเขา ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่คุณงามความดีของคณะสงฆ์ก็ยังเอื้ออาทรต่อลูกชาวบ้านอยู่ แต่ที่นี้ลูกชาวบ้านยิ่งนับวันก็ยิ่งไม่เห็นคุณค่าคณะสงฆ์มากขึ้นทุกที มาอาศัยบวชเป็นทางผ่าน แล้วก็ไป กระผมเกรงว่าจำนวนพระก็จะน้อยลงไป คุณภาพก็จะแย่ลงไป อันนี้กระผมไม่ทราบของท่านอาจารย์ เห็นตรงกับที่กระผมเห็นหรือเปล่า หรือว่าท่านอาจารย์เห็นว่ามันมีทางจะแก้อย่างไร ที่จะให้คณะสงฆ์กลับมามีบทบาทที่สำคัญในการที่จะกลับไปชี้ความไม่เห็นแก่ตัว กลับไปชี้ขันธิ์ ๕ เพราะกระผมเชื่อว่าคณะสงฆ์ส่วนใหญ่เวลานี้ไม่เข้าใจเรื่องขันธิ์ ๕ เท่าไร อย่างน้อยก็ไม่แสดงออกมา โดยเฉพาะท่านที่เป็นใหญ่ในมหาเถรสมาคม ไม่มีปรากฏออกมาเลย ไม่ทราบของท่านอาจารย์เห็นอย่างไรในเรื่องนี้ครับ

พุทธทาส ก็เป็นอย่างนั้น คณะสงฆ์หรือพระสงฆ์ก่อนๆ ช่วยทำลายความเห็นแก่ตัวได้มากกว่าพระสงฆ์เดี๋ยวนี้ คือช่วยทำลายความเห็นแก่ตัวให้ชาวบ้านในสังคมได้มากกว่า แต่พระสงฆ์เดี๋ยวนั้นนอกจากไม่ช่วยลดแล้ว ยังช่วยเพิ่ม ไมใช่ช่วยลด

สุลักษณ์ แล้วท่านอาจารย์เห็นอย่างไรครับ เราจะช่วยหรือพุงไว้ได้
อย่างไร และจะแก้ไขอย่างไร เพื่อจะไปถึงจุดนั้นได้

พุทธทาส มันเกี่ยวกับอำนาจ จะเอาอำนาจไหนไปบังคับคณะสงฆ์ให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้

ประเวศ การบริหารของคณะสงฆ์รู้สึกมันค่อนข้างคลก สมัยก่อนพระอรหันต์เป็นผู้บริหาร สมัยนั้นมันจะตรงข้าม เพราะฉะนั้นเวลาเกิดปัญหามันจะแก้อะไรไม่ได้ อย่างสมัยพระพุทธเจ้ามีภิกษุ ๓๐ รูป ทำสมาธิกันอยู่แล้วเกิดความสุข ความสงบ เยิบมาก นึกว่าตัวเองเป็นพระอรหันต์ก็จะขอไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าบอกอย่าเพิ่งเข้ามา ให้พระไประงับไว้ก่อน บอกให้พระ ๓๐ รูปนั้นแวะไปที่ป่าช้า พอแวะไปที่ป่าช้า ก็ไปเจอศพผู้หญิงไม่มีเสื้อผ้าสวมอยู่ ทุกรูปรู้สึกชู้ชาวมก ก็รู้สึกตัวว่า เอ๊ะ เรายังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ทีนี้ สมัยนี้เวลามันเกิดเรื่องขึ้น เช่น สมมุติว่ามีบางสำนักเอาแต่สอนให้มุ่งทำสมาธิ ซึ่งเราไม่คิดว่าจะบรรลุธรรมได้ด้วยการทำสมาธิเพียงอย่างเดียว แต่ว่าผู้บริหารคณะสงฆ์ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ไม่อยู่ในฐานะจะไปชี้ว่า เรายังทำไม่ถูก ทำไม่ได้ เพราะว่าการบริหารของท่านมันไปบริหารวัตถุ บริหารวัด บริหารโบสถ์ ซึ่งถ้าการบริหารนี้ไม่เกี่ยวกับวัตถุอะไรมากมาย พระอรหันต์ก็บริหารได้ แต่ขณะนี้ถ้าเอาพระอรหันต์ไปเป็นพระราชาคณะ อาจจะบริหารงานไม่ได้

เพราะให้ไปบริหารวัตถุ บริหารวัด มันก็เลยเกิดความขัดข้อง
ขึ้นในการพระศาสนา

สุลักษณ์ ท่านเจ้าคุณเห็นอย่างไรครับในเรื่องนี้

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** สถาบันมันเคียบโต สลับซับซ้อนไปแล้ว จนกระทั่งตอนนี้ มัน
ก็มีเหตุปัจจัยที่ทำให้สิ่งทั้งหลายอยู่ในสภาพที่เราจะหวัง
ไค้ยาก มันก็ต้องมีการเริ่มต้นกันใหม่บ้างบางส่วน จะมาหวัง
พึ่งคณะสงฆ์โดยตรงในเรื่องนี้คงจะยาก มันก็ต้องมีการริเริ่ม
กันใหม่

สุลักษณ์ คือกระผมเห็นไม่ตรงกับท่านอาจารย์นะครับ ท่านอาจารย์
บอกว่าเราไม่มีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ กระผมเห็น
ว่า อำนาจไม่ว่าของบ้านเมือง หรือของคณะสงฆ์นี้อ่อนแอ
ปลุกเปลี่ยนหมด ซึ่งหากมองในมุมกลับ กระผมเห็นว่ามัน
เป็นโอกาสที่เราจะแก้ ที่นี้เราจะแก้อย่างไร กระผมมาคิดแล้ว
นะครับ ถ้าเรายอมรับสมมุติฐานว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็น
ลูกชาวบ้าน ที่นี้การศึกษาของพระสงฆ์เวลานี้ไปเดินตาม
อย่างการศึกษาของชาวบ้าน คืออยากให้พระสงฆ์ขยับฐานะ
ในทางสังคม จะอยู่ก็ต้องให้เป็นเจ้าคุณ ถ้าไม่อยู่แล้วสึกขา
ลาเพศไป ก็ต้องไ้งานศิๆ ทำ นี่กระผมว่ามันผิดตรงนี้

ที่นี้ถ้าเราทำให้เห็น โดยกลับมาที่หลักซึ่งท่านอาจารย์
ว่า คือชี้ให้พระสงฆ์สามเณรหรือใครก็ตาม ให้เห็นตัวทุกขสัจ
เห็นว่าตัวเองนั้นเกิดมาจากบ้านคนยากคนจน แล้วเราจะ
ช่วยคนยากคนจนได้อย่างไร ช่วยคนที่เขายากจนมากกว่า
เราได้อย่างไร ให้ท่านได้เห็นปัญหาเด็กขาดอาหาร เห็นปัญหา
ที่คนถูกเอารัดเอาเปรียบ กระผมว่าถ้าเราเห็นปัญหาทุกขสัจ
แล้ว ความตื่นตัวจะเกิดขึ้น เมื่อความตื่นตัวเกิดขึ้นก็จะ

เริ่มมีขบวนการของตนเองเกิดขึ้น คณะสงฆ์รุ่นใหม่ น่าจะ
เกิดขึ้นได้ พระที่สึกก็สึกไป ที่อยู่ก็อยู่ ไม่ต้องไปพึ่งเบ้องบน
เลยครับ ในเวลานี้การบริหารของคณะสงฆ์มีประโยชน์อยู่
อย่างเดียวนั่น คือให้สมณศักดิ์ ให้ตำแหน่งและให้อะไร
ต่างๆ ซึ่งถ้าเราปฏิเสธสิ่งเหล่านี้เสียเท่านั้น กระทบ
พระสงฆ์เราจะทำอะไรได้เยอะเลย ไม่ทราบว่าเป็นเรื่อง
ท่านอาจารย์เห็นว่ามันเป็นความหวังลมๆ แล้งๆ หรือ
ความหวังที่พอจะเป็นจริงได้บ้างครับ

ประเวศ

ก่อนที่จะท่านอาจารย์จะพูดนะครับ กระผมขอกราบเรียนนิคหนึ่ง
ก่อนหน้านี้ก็มีการเริ่มปรึกษากันถึงเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์
โดยไปปรึกษาท่านเจ้าคุณ ท่านมหาประยูร และก็มีคนหนึ่ง
มาทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน ให้เขาไปหาท่านเจ้าคุณ ไปหา
ท่านอื่นๆ คิดว่าเขาคงจะมาหาท่านอาจารย์ด้วย ที่ต้องใช้
วิธีอย่างนี้เพราะว่าจะรอให้ประชุมพร้อมกันนั้นมันทำได้ยาก
จึงต้องมีผู้ประสานที่เป็นตัววิ่ง เพื่อจะทำเรื่องการศึกษาของ
พระอย่างจริงจังขึ้น ทางท่านมหาประยูรก็กำลังทำบัณฑิต
ศึกษาให้มีถึงปริญญาโท ปริญญาเอกอยู่ ท่านอาจารย์
อาจจะไม่เห็นด้วย แต่ว่าส่วนหนึ่งเราก็ทำตามสภาพไปก่อน
เพราะว่าขณะนี้พระของเราต้องออกไปทำปริญญาเอกกันที่
โน่น ที่นี่ ซึ่งเราคิดว่าน่าจะสามารทำขึ้นได้ในประเทศ
ไทยเอง

พระพรหม- คุณาภรณ์

อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์ว่า นั่นก็ถูก แต่ที่นี้ในสภาพการณ์
อย่างหนึ่ง ในขณะที่พระลูกชาวบ้านยังไม่มี ความมั่นใจใน
ตัวเอง เราก็ต้องสร้างความมั่นใจในตัวของท่านเองให้เกิดขึ้น
ด้วย ซึ่งการที่จะสร้างความมั่นใจโดยที่ไม่เอาสภาพปัจจุบัน

สุลักษณ์
พระพรหม-
คุณาภรณ์

เลยมันยากมาก อันนี้การที่ต้องยอมตามคำนิยามปัจจุบันบ้าง บางทีมันก็จำเป็น ในเมื่อเรายังไม่พร้อม อย่างการที่ให้ท่านได้เรียนถึงขั้นปริญญาตรี โท หรือเอกอะไรนี้ จริงอยู่มันยังไม่พอ มันอาจจะเดินทางไม่ตรงจุด แต่ที่นี้ถ้าหากเราได้อันนี้มาเป็นฐาน แทนที่เราจะเลิกอันนี้ เราก็เอาอันนี้มาเป็นฐานในการที่จะสร้างความมั่นใจ แล้วก็เดินหน้าต่อไป อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์คิด เช่นว่า เรื่องจะให้พระท่านช่วยชาวไร่ชาวนาคณยากจนอะไรต่างๆ หรือคนมีปัญหานั้น ก็ทำต่อจากฐานอันนี้ได้ไหม แทนที่ว่าเราจะต้องไปเปลี่ยนแปลงมัน กระผมถือว่าใช้รูปเคาะนี้ละครับ ไม่ต้องไปทำอะไรใหม่ ก็ใช้ฐานนี้ต่อไปเลย ตอนนั้นก็คล้ายๆ ว่าเราก็ให้ท่านได้มีความมั่นใจในตัวเองขึ้นมาส่วนหนึ่งก่อน เพราะไม่จั้นแล้วพระท่านมีปมค้อยมาก เพราะท่านเป็นพระลูกชาวบ้าน โดยฐานะทางเศรษฐกิจท่านก็ค้อย แล้วไม่ได้ได้รับการศึกษาอย่างที่เขานิยามกันในโลก ฐานะทางสังคมก็ค้อย มันค้อยไปหมด ทำให้ขาดความมั่นใจในตัวเอง พอท่านได้มีการศึกษา มีอะไรต่ออะไรขึ้นมาแล้ว ความมั่นใจมันเกิดขึ้นส่วนหนึ่ง อย่างน้อยในระดับโลกๆ แล้วก็เอาความมั่นใจนี้มาใช้ประโยชน์ เพียงแต่ว่า ตอนนี้อาจจะขาดตอนที่ว่า เมื่อสร้างความมั่นใจมาได้ขั้นหนึ่งแล้วก็ปล่อยทิ้งไปเสีย ไม่ได้เอามาใช้เป็นฐานสำหรับดำเนินงานผดุงธรรมต่อไป เพราะฉะนั้นถ้าเดินหน้าได้ ก็อาจจะเป็นการประนีประนอมที่ได้ผลดี ซึ่งมันก็เป็นทางที่น่าจะเป็นได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน

สุลักษณ์

กระผมเห็นว่าประนีประนอมในรูปแบบได้ แต่เนื้อหาเราต้องไม่ประนีประนอม อย่างกระผมอ่านประวัติท่านอาจารย์

พุทธทาสนั่น ท่านมีความมั่นใจตั้งแต่หนุ่มเลย นี่กระผมเห็นว่าประเด็นมันอยู่ตรงนี้ครับ คือเมื่อท่านสอบบาลีประโยค ๓ ท่านมั่นใจว่าท่านรู้ภาษาบาลีและท่านก็จนแตก ภาษาอังกฤษนี้ท่านไม่ต้องไปเรียนที่ไหน เพราะเมื่อท่านเกิดความมั่นใจแล้ว ท่านก็จับหลัก ที่นี้ที่เราไปสอบเวลานั้นะครับ จบปริญญาตรีพุทธศาสตร์ก็ดี ปริญญาตรีธรรมศาสตร์ก็ดี เด็กไม่เกิดความมั่นใจ พระก็ไม่เกิดความมั่นใจ ไปเรียนอินเดียกลับมาแล้ว ก็มีไม่กี่รูปที่เกิดความมั่นใจ พวกกันตรงไปตรงมา ที่นี้ กระผมเห็นว่า จะประนีประนอมกันโดยให้มีปริญญาอะไรนั้น กระผมไม่ว่า แต่ต้องสอนให้มั่นใจให้ได้จริง ต้องสอนให้มีความรู้สึกเป็นเลิศให้ได้ อย่าไปสอนให้เลอะ อย่าไปเอาโน่น เอาบัณฑิตวิทยาลัยปริญญาโน้น ปริญญานี้ เอากันปริญญาเดียวก่อน พุทธศาสตร์หรืออะไรก็ได้ เอาหลักที่ท่านอาจารย์ว่า คือศีลเรื่องซันท์ ๕ ให้ชัด เอากันทางวิชาการก่อน

กระผมว่าถ้าเกิดความมั่นใจอันนี้แล้วละก็ ถึงสึกออกไปก็มีสง่าราศี จะอยู่ก็มีสง่าราศี ตรงนี้ขอประทานโทษด้วย ที่ต้องพูดตรงไปตรงมานะครับว่า เปรียญลาภยศที่ลึกลงกันออกไปนั้น พวกในมหาวิทยาลัยเขาถูกด้วย เขาหาว่าไม่ได้เรื่อง แล้วดีไม่ดี ทว่ากะล่อนอีก อันนี้ไม่ใช่โคนทุกคนนะครับ แต่ก็มียหลายๆ คนที่โคนอย่างนี้ เพราะว่าลึกลงๆ เราไม่ได้ให้เขามั่นใจ ที่นี้พอไม่มั่นใจก็กลัว เช่น กลัวจะตกงาน กลัวจะทำไม่ได้ ที่สุดก็ต้องไปเกาะราชบัณฑิตบ้าง ไปเกาะอนุศาสนาจารย์และอะไรอื่นๆ อีกบ้าง กระผมยังมองไม่เห็นว่ามีอะไรเป็นเกียรติเป็นศรีออกมาเลย

แต่ในเวลานี้การที่พวกฝรั่งค้นค้นพุทธศาสนาจน ทำให้เราอยากจะถามพวกฝรั่งในเรื่องนี้ด้วยนั้น กระผมว่า ในแง่หนึ่งก็เอามาใช้เป็นอุปกรณ์ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ ทำให้เกิดความมั่นใจขึ้นได้

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** อาคตมภาพมองเรื่องนี้เป็น ๒ ชั้น ชั้นที่แล้วมามันเป็นชั้นเริ่มต้นทำมาได้ชั้นหนึ่ง เราก็ไม่ควรจะหยุดตอนที่แล้วมามากล้ายๆ ว่า เพียงแค่เดินขึ้นมา แต่ว่าเนื้อไม่แน่น ตอนที่เราจะทำให้เนื้อแน่นขึ้น ก็เห็นด้วยในตอนที่สองกับอาจารย์สุลักษณ์ที่ว่า ตอนนี้นำมาถึงจุดที่ควรที่จะสร้างความเป็นเลิศหรือสร้าง ความมั่นใจที่แท้จริงให้เกิดขึ้น แต่ว่าอันนี้เราจะต้องอาศัยการมีเป้าหมายที่ชัดเจน อย่างการให้การศึกษาเหมือนที่อาจารย์ ประเวศว่า จุดมุ่งต่อไปนี้ควรจะมีให้ความเป็นเลิศที่แท้จริง ทำขึ้นมาให้มันชัดเจน ในระยะที่แล้วมันมีปัญหาที่ทำให้เกิดความสับสนด้วย อย่างที่ว่า เราเองก็ไม่มีความพร้อมเพียงพอที่จะสร้างความมั่นใจในแบบที่แท้จริง พร้อมกันนั้น ความต้องการต่างๆ อย่างเรื่องการรับรองฐานะของรัฐอะไรเหล่านี้ มันก็ทำให้จิตใจของพระเถระที่เรียนมีความว่ารุ่นพ่อสมควร เมื่อมีการรับรองฐานะชัดเจนแล้ว มันก็ช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ ให้ท่านได้ไปเป็นบางส่วน หรือในส่วนที่เป็นหลักๆ สำหรับ ท่าน ดังนั้น ว่าโดยทั่วไปแล้วเราจึงสามารถมาถึงขั้นที่จะ เอาจริงเอาจังได้ ถ้าว่ากันไปแล้ว เราไม่ไปพูดถึงส่วนอีกคนละ ส่วนปัจจุบันนี้เรามีทางเป็นไปได้มาก ที่จะสร้างความมุ่งหมาย ในความเป็นเลิศอะไรนั้น หรือความมั่นใจที่แท้จริงให้เกิดขึ้นได้ เพราะเป็นเวลาที่สมควรจะทำได้แล้ว

สุลักษณ์ นี่ต้องฝากท่านมหาประยูรกระมัง ทางมหาจุฬาลงกรณราช-

วิทยาลัยเป็นสถาบันแห่งแรก ที่เอาคุณภูมิบัณฑิตฯ มาถวาย
ท่านอาจารย์พุทธทาสนะครับ ก็ควรจะมีพุทธทาส The
Chair of Buddhist Philosophy หรืออะไรทำนองนี้
นะครับ ท่านอาจารย์อาจจะไม่ชอบคำนี้ แต่เรามาสอนตาม
แบบของเรา เพราะท่านมีที่ทางอยู่แล้ว คือไม่มีมายึดข้อตั้ง
เป็นวิชาเขตของมหาจุฬาฯ เสียเลยคือ พระศาสนาของเรา
นั่นที่ทางก็มีเยอะนะครับ อะไรๆ ก็เยอะอยู่ที่เราจะทำอย่างไร
ถึงจะใช้ประโยชน์ให้ได้มาก บางทีเราไม่ได้ไปคิดถึงเรื่องนี้
อย่างเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชท่านให้เขาเช่าที่วัด
ทำโรงแรมไปแล้ว เพราะท่านไม่รู้จะทำอะไรนี่ครับ จะให้
ทันสมัยก็มีแต่ทำโรงแรมเท่านั้น ก็ได้สศคค์เยอะแยะ แต่
อันนั้นในแง่หนึ่งก็ไปคำหนิหรือไปว่าท่านไม่ได้ เพราะว่าท่าน
จับประเด็นไม่ได้ ท่านไม่รู้เรื่องอะไร ก็คิดว่าต้องมีเงินแข่ง
กับเขา ตอนนี้เจ้าคณะใน กทม. ก็ต้องนั่งรถเบนซ์ เพราะเป็น
ถึงเจ้าคณะหนแล้วมันก็ไปเหมือนชาวบ้านเขาเนครับ

ที่นี้กระผมว่าข้างบนเราปล่อยท่านไป ท่านอยากทำ
อะไรเหมือนชาวบ้านก็ทำไป ที่เราต้องมาแก้ก็คือแก้ข้างล่าง
ไม่ให้ขึ้นไปเหมือนข้างบนนี้ได้ แล้วหนทางทิศทางใหม่มันก็
จะดี ในเรื่องพระสงฆ์นี้กระผมเห็นว่าท่านเจ้าคุณฟังได้มาก
ท่านอาจารย์ก็ฟังได้มาก แต่รู้สึกที่เราไม่ได้ฟังท่านกัน
เพียงพอ ไม่ได้ขอใช้ประโยชน์จากท่านให้เพียงพอ ไม่ทราบ
ว่าที่กระผมพูดมานี้ ท่านอาจารย์เห็นเป็นอย่างไร จะเลอะๆ
ไปขนาดไหน อย่างไรบ้างครับ

พุทธทาส

ความประสงค์ของพระทั้งเล็กทั้งใหญ่ ทั้งต่ำ ทั้งสูง ยังตามกัน
ชาวบ้าน ทำไปตามความประสงค์ของชาวบ้าน ไม่ใช่เรียน

วิเศษวิโสไปถึงไหนหรอก แต่เพื่อไปเป็นลูกเขยชาวบ้านเขา ไม่ได้ต้องการอะไรมากไปกว่านั้น ซึ่งก็ไปไม่รอด เพราะว่า มันอยู่แค่นั้น คือแค่ความสุขทางเนื้อหนัง ความเห็นแก่ตัว มันก็เท่าเดิม ขอให้พิสูจน์เถิด ความต้องการเพียงเท่านั้น มันไปไม่รอด มันไม่ใช่ความรอด แล้วมันก็ไม่น่าชื่นใจ หรือ ไม่น่าปรารถนา

พูดถึงเรื่องส่วนใหญ่อันนี้ก็ว่า เราท้าทายกับคุณว่า เมื่อ เอาปัญหาของคุณทุกชนิด ทุกรูปแบบ ทั้งโลกมากองรวม กันคุณครั้งนี้ เราจะชี้ให้เห็นว่า ทุกปัญหามันเกิดมาจากความ เห็นแก่ตัว เราจะทำอย่างไร จึงจะให้คนทั้งโลกมองเห็นว่า ปัญหาทั้งหลาย แม้ปัญหาน้อยๆ ของโสภณีนั่น ก็มาจาก ความเห็นแก่ตัว ทำให้เห็นตรงกันให้หมดความมาจากความ เห็นแก่ตัว แล้วจึงค่อยพูดกันต่อไปว่า ความเห็นแก่ตัวนี้ มาจากอะไร มาจากความไม่รู้จักรัชนี ๕ ฉะนั้นการคับตัว หรือแยกตัวออกมาเสียจากรัชนี ๕ นั้น ไม่ใช่ฆ่าตัวตาย ไม่ใช่เหมือนกับเมื่อตะกี้ที่ว่าแหม่มคนนั้นกลัวไม่มีตัวตน การกลัวความคับไม่เหลือแห่งตัวนั้น ปัญหานี้มีมาตั้งแต่ พุทธกาลหรือก่อนพุทธกาล เขาเรียกกันว่า ลักกายนิโรธ คือ คับตัวสูญเสีย เขากลัวกันทุกคนเลย ไม่มีใครอยากจะลักกาย นิโรธ แต่เรื่องนี้ถ้าไม่คับลักกายนิโรธ มันก็ไม่คับทุกข์ เขา ไม่รู้ว่าลักกายนิโรธมันคืออะไร คือการคับความรู้สึกว่าคือ ตนนั่นเอง ไม่ใช่การฆ่าตัวตาย แต่ทำให้หมดปัญหาเรื่อง เกี่ยวกับความทุกข์ ถ้าพูดถึงเรื่องของคนส่วนใหญ่แล้ว ควรจะมุ่งหมายข้อนี้ คือให้ทุกคนมองเห็นว่าปัญหาทั้งหมด จริงๆ เกิดมาจากความเห็นแก่ตัว แล้วความเห็นแก่ตัว

มันเกิดมาจากความไม่รู้จักชั้น ๕ ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย เป็นจิต ชีวิตซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว สอนเรื่องนี้นัก ไม่ว่าในแง่ของพระหรือในแง่ของประชาชน จะทำอะไรทำมากก็ อย่าไปเห็นแก่ตัว ไปยึดมั่นความมีตัวตนว่าเป็นของหนัก หรือเป็นความทุกข์ขึ้นมา

พระพรหม- คุณาภรณ์ พุทธทาส ปัญหาสำคัญกว่าจะเป็นอย่างที่ว่าอาจารย์สุลักษณ์ว่ามา คือ ทำอย่างไรจะให้เขาจับฟัง นั่นแหละ อันนี้เป็นปัญหาว่าทำอย่างไรให้เขายอมรับพิจารณา เรื่องนี้ ยอมรับว่าปัญหาทั้งหมดมาจากความเห็นแก่ตัว ขอให้ ช่วยกันใช้ความสามารถจะโดยวิธีธรรมคาหรือโดยจิตวิทยา โดยวิธีวิทยาศาสตร์ โดยวิธีอะไรก็ตาม เพื่อให้ทุกคนมองเห็นว่ามันมาจากความเห็นแก่ตัว คือยอมรับว่าเราต้องศึกษา เรื่องนี้ เราต้องพิจารณาเรื่องนี้นักให้แตกหักลงไป แล้วก็ ช่วยกันทำให้เขายอมรับฟัง ยิ่งเกี่ยวกับฝรั่งโดยเฉพาะแล้ว ต้องทำให้เขาทุกคนมองเห็นปัญหาทั้งหมดว่ามาจากความเห็นแก่ตัวทั้งสิ้น

สุลักษณ์ ถ้าเมื่อว่าเราเอาความคิดของท่านอาจารย์เป็นเป้าหมายครับ กระผมก็เห็นว่ามีความ คืออย่างที่คุณพูดเมื่อคืนนี้* คือ ความเห็นแก่ตัวส่วนหนึ่งมันมาในทางโลกจริต ส่วนหนึ่ง มันมาในทางโทสจริต ส่วนหนึ่งมาในทางโมหจริต อย่าง โทสจริตเวลานี้ที่สำคัญคือชี้ว่า อำนาจมันฉ้อฉลอย่างไร วงการทหารมันฉ้อฉลอย่างไร อย่างที่อาจารย์ประเวศไป ประชุมนั้น เขาสนใจอย่างเดียวคือเรื่องสันติภาพ กลัวโลก

* อ่าน ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยพระราชวรานูนิ ศ.นพ.ประเทศ วัชชี, และ ส. ศิวรักษ์, สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๐๕๓๐

จะแตก จะถูกทำลาย อันนี้ยากคิเกิดขึ้น ซึ่งก็คือความเห็นแก่ตัวส่วนหนึ่งละ แต่ถ้าเราเอาความเห็นแก่ตัวของเขาเหล่านั้นมาชี้ให้เห็นเลยว่า เราต้องมาศึกษาร่วมกันถึงปัญหาเรื่อง มิลิทารีซึม (Militarism) ซึ่งกระผมคิดว่า ถ้าเราทำได้อย่างนั้นะครับ เรามีโอกาสที่จะหาพวกได้เยอะ และถ้าเราจับประเด็นเรื่องนี้ แล้วมาศึกษาร่วมกัน กระผมว่าพุทธคริสต์ อิสลาม อาจจะสนใจร่วมกันก็ได้ นายทุน ทุนนิยม สังคมนิยม อาจจะศึกษาประเด็นนี้ร่วมกัน

กระผมก็กำลังจะไปประชุมสภาคริสตจักรโลก กระผมจะเสนอที่ประชุมอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งกระผมเห็นว่า มันเป็นตัวโลกจริตเลยทีเดียวนะครับ แล้วมันจะมีรากจริตเข้ามา อย่างที่อาจารย์ประเวศพูดไว้ ว่าโฆษณาจะต้องมีผู้หญิงนุ่งน้อยห่มน้อย อะไรต่างๆ ถ้าเราศึกษาประเด็นนี้ให้ชัด และที่สำคัญอีกอันคืออินฟอร์เมชันโซไซตี้ (Information Society)* นี่กระผมเห็นว่ามันเป็นอวิชชาทั้งนั้นเลย กระผมว่าถ้าเราจะเข้าหาคนพวกนั้นะครับ เราอย่าใช้ภาษาของเรา แต่ให้ใช้ภาษาของเขานะครับ แล้วกระผมว่าการจะโยงมาอย่างที่ท่านอาจารย์ว่าไว้อาจมีทางเป็นไปได้ แต่ถ้าเราจะมีจุดยืนของเราว่า ทั้งหมดเป็นเรื่องชั้นที่ ๕ เรื่องความเห็นแก่ตัว กระผมว่าเราจะหาเพื่อนได้น้อย

ประเวศ

เราเอาเรื่องชั้นที่ ๕ ไว้ตรงกลาง

สุลักษณ์

ครับ เป็นอย่างไรครับท่านอาจารย์ ถ้าเป็นอย่างนี้จะมีทางไหมครับ ที่จะเดินเข้ามาหาสิ่งที่ท่านอาจารย์ประสงค์ไว้

* อ่าน การกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน โดย พระราชวรเมธี, ศ.นพ. ประเวศ วะสี, และ ศ. ศิวรักษ์, สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐

คือว่ามันช่วยให้มนุษย์เข้าใจเรื่องขั้น ๕

พุทธทาส

ก็แล้วแต่ ที่ไหนก็ขอให้รู้ ให้เห็นเหมือนเห็นศัตรูอันร้ายกาจ
ว่าคือความเห็นแก่ตัว อันโลภะ โทสะ โมहनัน มันมาจาก
ความเห็นแก่ตัว ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัวมาจากโลภะ โทสะ
โมหะ ต้องมองให้ดี

สุลักษณ์

แต่ที่นี่ ความเห็นแก่ตัวมันเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยากที่สุด

พุทธทาส

มันเป็นสัญชาตญาณ

สุลักษณ์

ครับ เห็นได้ยากเพราะมันติดยึดในตัวกู

พุทธทาส

ตัวชีวิตมันอยู่บนรากฐานแห่งความมีทุกข์ รากฐานอันนี้
มันละไม่ได้ มันเลิกไม่ได้ แล้วคนก็กลัวว่าจะหมดตัวคน
แล้วก็จะฆ่าตัวตาย ที่จริงมันควรจะเพิ่มสัญชาตญาณอีกอัน
หนึ่ง คือสัญชาตญาณแห่งความเป็นอิสระหรือต้องการความ
เป็นอิสระ ทำไมมันจึงมีแต่ don't don't อย่างที่ว่า นั้น
ก็เพราะคนมีสัญชาตญาณแห่งความเป็นอิสระ ที่จะมาห้าม
อย่างนั้นอย่างนี้ มันไม่ยอม

don't don't ทั้งหลาย มันมาจากสัญชาตญาณ
ที่จะรักษาอิสรภาพ เสรีภาพไว้ ฉะนั้นถ้าสอนให้เขารู้จัก
สัญชาตญาณตัวนี้ แล้วก็รู้จักใช้มันให้ดี อย่าใช้คำว่า
ควบคุมเลย เอาว่าใช้มันให้ดี ใช้สัญชาตญาณรักอิสรภาพ
ให้ดีแล้วจะไม่มี don't

สุลักษณ์

ทีนี้呢ครับ กระผมก็อยากจะกราบเรียนถามท่านอาจารย์ว่า
แล้วอิสระตัวนี้ มันจะไปสู่วิมุตติมันจะทำได้อย่างไร เพราะว่า
อิสระในแง่ของฝรั่งนี้มันเห็นแก่ตัวนะครับ เป็นปัจเจกนิยม
ขึ้นมาทันที คือพูดถึงเสรีภาพนี้ อัครตาต้องขึ้นมาทีเดียว
ถูกต้องแน่ อิสรภาพของกู

พุทธทาส

นั่นมันสัญญาชตาณไปโนทางกิเลส ต้องให้สัญญาชตาณตัวนี้
มาโนทางโพธิ คือรู้ถูกต้อง แม้คุณจะครองโลกได้ กิเลสมัน
ก็ยังครองคุณ แล้วคุณจะอิสระไปได้ถึงไหน มันต้องอิสระจาก
กิเลสให้ได้ ถ้าไม่สนใจเรื่องสัญญาชตาณแห่งความรัก
อิสระภาพเสียเลย มันก็เลยเคล็ดไปรักอิสระภาพของกิเลส
ไม่ใช่รักอิสระภาพของโพธิ ถ้ามันมีอิสระภาพอย่างโพธิ มันก็
ไปโนทางวิมุตติ มันเกี่ยวกับคำพูดอยู่มาก คำพูดที่มีความ
หมายไม่ตรงกัน และใช้แก่กันไม่ได้ คุณเหมือนไคยินว่า ชงจื่อ
พูดว่าถ้าจะปรับปรุงระบบการปกครองเสียใหม่จะต้องแก้
คำพูด ต้องแก้ความหมายของคำพูดที่ใช้กันอยู่ คือมันใช้
ไม่ได้ความหมายที่ใช้กันอยู่ ความเห็นแก่ตัวหรือไม่ดี มันก็
เถียงกัน

อันหนึ่งมันก็มองเห็นอยู่ชัดๆ อย่างเล็กๆ นี่ ภูตต้องมีตัวกู
ไม่ฉัน ภูจะมีทำไม จะทำอะไรไปทำไม ความเห็นแก่ตัวทำให้
ภูตขึ้นๆ ฉะนั้นมันก็ไม่ยอมละความเห็นแก่ตัว แต่เดี๋ยวนี้
เรามามองในแง่ของความทุกข์ความทรมานใจแล้ว ความ
เห็นแก่ตัวในความหมายที่กว้างๆ มันทำให้เกิดความหนัก
เพราะมีความเป็นตัวกู เมื่อมีตัวกูเต็มไปทั้งโลก โลกก็เลย
กลายเป็นของหนัก คำพูดมีความหมายที่ยังใช้ไม่ตรงกัน
และยังทำความเข้าใจกันไม่ได้ ฝรั่งไม่ยอมรับว่าความเห็น
แก่ตัวมีโทษแต่กลับเห็นเป็นของดี และฝรั่งสอนให้อยู่ด้วย
ความหวัง นี่คือสิ่งที่เรารับไม่ได้ จะให้อยู่ด้วยความหวัง
เพื่อให้มันเป็นทุกข์ทำไม อยู่ด้วยความอิสระไม่ดีกว่าหรือ
เล็กๆ ยังตามกันฝรั่ง คือฉันอยู่ด้วยความหวัง

สุลักษณ์

ตอนนี้ฝรั่งใช้คำนี้กันมากนะครับ คำว่า ลิเบอเรชั่น

(Liberation) ในแง่ของเรานั้นจะหมายถึงวิมุตติได้อย่างไรครับ

พระพรหม- ศัพท์มันตรงกันไม่ได้ แต่ว่าความมุ่งหมายเนื้อหาสาระอาจไม่

คุณาภรณ์ ตรงกัน

พุทธทาส ความหมายไม่ตรงกัน

สุลักษณ์ ที่นี้วิมุตติในแง่ของมหายาน เขาก็หมายความว่าวิมุตตินี้มันจะต้องชนเอาสรรพสัตว์ทั้งหมด จะหลุดพ้นคนเดียวไม่ได้

พุทธทาส นั่นเป็นลัทธิหนึ่ง, นิกายหนึ่งเท่านั้น ที่พูดอย่างนั้น วิมุตติทั้งหมดของพุทธศาสนามันก็ต้องหมดความทุกข์ หมดปัญหาชีวิตไม่เป็นของหนัก โลกไม่เป็นของหนัก นี่คือวิมุตติ ขอให้เข้าใจคำเหล่านี้กันให้ถูกต้อง แม้ในเมืองไทย คำพูดเหล่านี้ยังเข้าใจกันเขวผิดไป

พระพรหม- ลิเบอเรชั่น คำหนึ่งมันอาจจะหมายถึงว่า จะได้มีอิสรภาพเต็มที หรืออีกคำหนึ่งมีความหมายในทางตรงกันข้าม คือหมายถึงให้เลิกหรือให้หมดอิสรภาพ

พุทธทาส ก็เหมือนมีประชาธิปไตยแห่งตัวกู ประชาธิปไตยแห่งความเห็นแก่ตัว อย่างที่มีอยู่เดี๋ยวนี้ มันไม่ใช่ประชาธิปไตยเพื่อที่จะเพิกถอนปัญหาทั้งหลาย

สุลักษณ์ ที่นี้ ลิเบอเรชั่นที่ฝรั่งใช้เนะครับ เวลานั้นถ้าหมายความว่าถึงเฉพาะในทางสังคมนั้น คนมันถูกกดขี่เป็นอันมาก อย่างน้อยคนพวกนี้จะต้องเงยหน้าอ้าปากขึ้นมาเท่าเทียมคนอื่น ที่นี้ในแง่นี้ศาสนาพุทธจะว่าอย่างไร หรือเราจะมาบอกว่าจะต้องไม่เห็นแก่ตัว รู้จักขันธ ๕ เสียก่อน ที่นี้คนพวกนี้เขาไม่สนใจขันธ ๕ แต่เขาสนใจว่าทำอะไรถึงจะมีกิน ทำอย่างไรถึงจะไม่อด ทำอย่างไรถึงจะไม่เป็นโสเภณี ท่านอาจารย์

บอกไม่เป็นไร ถ้าทุกคนเห็นและเข้าใจเรื่องความเห็นแก่ตัว ปัญหาโสภณก็จะหมดไป เขามองเขาไม่สนใจเรื่องนี้ นี่ละครับ ประเด็นมันอยู่ตรงนี้ มันเหมือนปัญหาไก่กับไข่

พุทธทาส

ที่เป็นโสภณก็ดี ที่ไม่มีอะไรจะกินก็ดี สาเหตุมาจากความเห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้ง

สุลักษณ์

อันนี้เขาไม่เถียงครับท่านอาจารย์ แต่หากเขาไม่ต้องการให้ลูกเขาเป็นโสภณ เขาจะอย่างไร แล้วพวกเราที่นับถือศาสนาที่ปฏิบัติธรรม จะช่วยพวกเขาได้อย่างไร เพราะถ้าจะแก้ปัญหาคำถามไม่เห็นแก่ตัวอย่างเดิวนั้น กระผมเกรงว่าจะไปไม่รอด

พุทธทาส

ถ้าลูกของเขารู้จักความเห็นแก่ตัวหรือไม่เห็นแก่ตัวดีพอ ก็ไม่เป็นโสภณ คนที่ขี้เกียจทำงานกลับมีความเห็นแก่ตัวมาก เห็นแก่ตัวจนไม่อยากทำงาน อยากจะนั่งๆ นอนๆ เอาแต่ประโยชน์

พระพรหม-

คุณากรณ์

มันอาจจะต้องมีการจักษภาพสังคมให้เกื้อกูลแก่การที่คนจะเป็นผู้ไม่เห็นแก่ตัวด้วย

สุลักษณ์

ใช่ครับ

พุทธทาส

ความขี้เกียจนั่นแหละคือความเห็นแก่ตัว

สุลักษณ์

ครับ แต่ที่นี้หลายต่อหลายครั้ง พวกโสภณไม่ใช่คนขี้เกียจนะครับ พวกเขาไม่มีทางเลือก เขาเคยทำไรทำนามาแล้วไรนาถูกแย่งไปหมด

พุทธทาส

ความยากจนนั้นมาจากความเห็นแก่ตัวจนขี้เกียจ

สุลักษณ์

ที่นี้ บางทีไม่ใช่เพราะเขาขี้เกียจนะครับ แต่เขาอยากจนเพราะพวกคนรวยไปแย่งที่ทำกิน เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำการพัฒนา แต่ก่อนนี้คนอีสานเขามีกินมีอยู่เมื่อถนนยังไปไม่ถึง แต่

พอถนนไปถึง จอมพลสฤษดิ์ก็ไปกว้านเอาถนนแถมนั้นหมด
คุณพจน์ สารสิน ไปกว้านซื้อที่หมด คนพวกนี้เขาไม่มีทาง
เลือก ไม่มีที่หากิน สมบัติอะไรก็ไม่มี ลูกก็ต้องไปเป็นโสเภณี
มันไม่ใช่ความชั่วร้ายอย่างเคียวจะครับท่านอาจารย์

พุทธทาส

นี่มันเป็นปัญหาที่แทรกแซงเข้ามาทีหลัง โดยพื้นฐานแล้ว
คนเรามันจะต้องมีกิน อย่างนกกระเจิบนกกระจอกยังไม่ค่อยตาย
สุลักษณ์ เคียวนี้มันไม่เป็นอย่างนี้แล้วครับท่านอาจารย์ อย่างที่
บังกลาเทศนั้นคนนับถือพุทธถูกฆ่า เพราะเขาจะเอาที่ครับ
ปัญหามันซับซ้อนมากทีเดียว

พุทธทาส

ปัญหาอื่นมันเข้ามาแทรกแซง

พระพรหม-

คุณาภรณ์

ถ้าเอาทั้ง ๒ ส่วน คือการสอนเรื่องไม่เห็นแก่ตัวนี้ก็ต้องทำไป
พร้อมกันนั้นการจักษุสภาพสังคมให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่
เกื้อกูลต่อการที่จะสร้างความไม่เห็นแก่ตัวมันก็ต้องทำด้วย

พุทธทาส

คนที่เอาเปรียบนั้นเป็นคนเห็นแก่ตัวอย่างสูงสุด คนที่ถูก
เอาเปรียบนั้นไม่รู้จักใช้ความเห็นแก่ตัวในส่วนลึกส่วนพื้นฐาน
จึงปล่อยให้ยากจน

สุลักษณ์

บางครั้งมันก็ไม่มีทางเลือกครับท่านอาจารย์ เพราะระบบ
การศึกษาไปสอนว่า มึงเป็นคนชั้นต่ำ มึงเป็นคนโง่ มึงเป็น
คนที่ต้องยอมเจ้ายอมนาย ยอมอะไรต่างๆ คือมันจะต้อง
เอาลูกสาวไปประเคนให้เขาเป็นเมียหน่อยด้วยซ้ำไป นี่กำหนด
กดขี่กันถึงเพียงนี้ แล้วพวกนี้เขาไม่มีทางเลือกครับ

พุทธทาส

ความกดขี่เป็นเรื่องแทรกแซงเข้ามา เป็นอีกปัญหาหนึ่ง

พระพรหม-

คุณาภรณ์

เป็นไปได้ไหมที่เราจะทำการร่วมกันไป แม้แต่การจัดสภาพสังคม
นั่นเอง ที่เราจะช่วยคนให้เขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น พร้อมกัน
นั้นเราก็ให้เขาตระหนักรู้ถึงการที่จะต้องมีความไม่เห็นแก่ตัว

กันไปด้วย เพราะไม่อย่างนั้นแล้วถ้าเราไปทำข้างเดียวคือไปช่วยให้คนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น ไปจัดสภาพแวดล้อมให้สังคมดีขึ้นนั้น กลับไปเสริมความเห็นแก่ตัวให้เขาก็ได้ ถ้าเราไม่ระวังไม่ไปให้สติสัมปชัญญะเขาค้วย ฉะนั้นต้องทำพร้อมกันไปทั้ง ๒ อย่าง

สุตฺตลักษณะ

กระผมเคยคุยกับพระเถระผู้ใหญ่ว่า พระสงฆ์เราน่าจะต้องช่วยคนในสลัมบ้าง ท่านบอกว่า โอ๊ย! คนที่อยู่ในสลัมเป็นเพราะกรรมของมันเอง เพราะความขี้เกียจ ความโง่ กระผมบอก เอ๊ะ ถ้าคิดอย่างนี้ก็เสร็จละ ส่วนหนึ่งก็ความผิดของเขา แต่กระผมเห็นว่าคนยากจนในเมืองไทยเวลานี้ ความผิดส่วนใหญ่มาจากคนรวยและคนมีอำนาจไปเอาเปรียบมากกว่า คนจนเวลานี้ความผิดมีเพียงส่วนหนึ่ง ซึ่งกระผมรู้สึกว่ามันเป็นเพียงส่วนน้อย ผู้ว่าจำลอง (ศรีเมือง) พุคแบบเดียวกันว่าพวกคนจนถ้าถือศีล ๕ กินข้าวมือเดียวชะ ปัญหาแก้ได้หมด ที่ยากจนเพราะเล่นการพนัน จนเพราะกินเหล้า กระผมบอกที่เขากินเหล้านี้ เพราะเขาไม่มีทางออก เล่นการพนัน เพราะไม่มีทางออก เราต้องดูประเด็นนี้ด้วย ไม่ใช่ไปบอกว่า ถ้าไม่หลงอบายมุขแล้ว ทุกอย่างจะแก้ได้หมด

พระพรหม- คุณาภรณ์

ในแง่หนึ่งเราก็ตอบรับว่า เขาก็มีความผิดของเขาอยู่เหมือนกัน เขามีบาปอยู่ แต่ว่าการที่เขามีความผิดแล้วเป็นคนมีบาปนี้ ก็เป็นความน่าสงสารอย่างหนึ่งเหมือนกันที่จะต้องช่วยเขา

พุทธทาส สุตฺตลักษณะ

ช่วยให้เขาออกมาจากบาป บาปแห่งความเห็นแก่ตัว เราจะต้องปกป้องเขาค้วยนะครับ ไม่ใช่คนที่มียศหรือพลน้อยฉฉไปรังแกเขา กระผมว่าจำเป็นจะต้องทำด้วย หรืออาจารย์ประเวศว่ายังไงครับ

ประเวศ ครับ ต้องทำไปพร้อมๆ กัน ที่จริงเรื่องมันเชื่อมโยงกันไปมา ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม

พุทธทาส แต่ต้องปกป้องด้วยความปลอดภัย ไม่ใช่ไปปะทะ มีปัญหาแทรกแซงหน่อย อย่างสลัมที่อยู่ติดกับบ้านคุณช้านานแถวฝั่งธนฯ มองเห็นจากหน้าต่างว่าบ้านในสลัมนั้นมีโทรทัศน์ตู้เย็น นี่มันเป็นปัญหาอย่างนี้

สุลักษณ์ นี่ไม่เป็นปัญหาเลยครับ ที่เป็นอย่างนั้น เพราะเขาถูกล้างสมองว่า เขาไม่มีโทรทัศน์ไม่ได้ แล้วเป็นอันเดียวที่จะทำให้เขามีความสุขได้

พุทธทาส แล้วอันนี้ถ้าเราจะช่วยสลัม ช่วยได้ในส่วนไหน

สุลักษณ์ ก็อย่างที่ท่านอาจารย์ว่ามา ว่าจะต้องให้เขามีสิทธิสัมปชัญญะขึ้นมา เพราะว่าคนพวกนี้ถูกล้างสมองตลอดเวลานะครับ นายทุนมีวิธีการขายผ่อนส่ง เช่น ผ่อนส่งตู้เย็นราคา ๓ พัน พวกนี้ผ่อนซื้อถึง ๖ พันโดยไม่รู้ตัว มันผ่อนส่งถูกมาก คำสิงห์ ศรีนอกนะครับ เขาทำงานชิงเกอร์เมื่อ ๒๐ ปีก่อน บริษัทให้ไปขายจักรเย็บผ้าที่ภาคอีสาน เขาให้ไปขายทุกบ้านเลย เพื่อให้ชาวบ้านซื้อจักรชิงเกอร์ แล้วคำสิงห์จะได้เงินเดือนขึ้น ๑๐ เท่า ที่นี้คำสิงห์เป็นคนฉลาด ไปดูแล้วก็แนะนำชาวบ้านว่า หมู่บ้านนี้มีจักรชิงเกอร์ตัวเดียวก็พอแล้ว แล้วเรามาร่วมมือกันแบบโบราณ บริษัทไล่คำสิงห์ออกเลยครับ

ถ้าในสลัมเรามีการช่วยกัน ว่ามีโทรทัศน์อันเดียวพอแล้ว มันก็ดี แต่ที่นี่ย่าว่าแต่ในสลัมเลยครับ กระผมไปเมืองจีนมา เมืองจีนซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ก่อนเขามีห้องรวมมีโทรทัศน์ให้เครื่องหนึ่ง แต่พอถึงยุคถึงเสียผิงนี้ทุกคนอยากมีโทรทัศน์กันคนละเครื่องๆ พอระบบทุนนิยมเข้ามาปั๊บ มัน

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

เอาโลกจريتเข้ามา แล้วชาวสลัมไม่มีทางเลือกเลยครับ อันนี้ถ้าจะโทษ มันโทษได้ ๒ ส่วน โทษตัวเองอันหนึ่ง แต่ในเวลาเดียวกันก็ผู้อื่นหรือสภาพสังคมที่เขาเห็นแก่ตัวมาก อันนั้นก็เป็นโทษของเขาด้วย แต่การที่เขาเห็นแก่ตัวมาก เพราะสภาพสังคมมันย่ำแย่ แล้วใครละเป็นตัวทำให้สภาพ สังคมนั้นย่ำแย่ให้เขาเห็นแก่ตัวมากขึ้น อันนี้มันก็ต้องโยงกันไปหมด แล้วเราก็ต้องทำทุกด้าน คิดว่าอย่างนี้ คือไม่ใช่ว่า จะเจาะไปที่เดียวแง่เดียว

สัญลักษณ์

ครับ ไม่ใช่แค่สลัมนะครับ บ้านกระผมแต่ก่อนไม่ให้มีโทรทัศน์ เป็นอันขาดเลย เคี้ยวนี้ต้องมีจนได้

ตอนนี้ก็เห็นจะต้องสรุปนะครับ กระผมอยากกราบ เรียนว่าที่พูดกันวันนี้มีประโยชน์มากนะครับ กระผมยังสงสัย ว่ามูลนิธิโกมลคีมทองก็ดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็ดี ไม่ทราบว่ายากจะส่งค่ายนาต่อให้เป็นรูปธรรมอีกไหม เพื่อจะเป็นแนวทางมาปฏิบัติเลย ว่าเราจะทำอะไรได้บ้าง ซึ่งกระผมก็อยากจะเรียนเสนอไว้ อาจจะเป็นโครงการฉลอง ๑๐๐ ปีมหาจุฬาฯ ก็ได้ ซึ่งกระผมว่าทางฝ่ายฆราวาส จะเป็น *อาจารย์สาร* ก็ดี มูลนิธิโกมลคีมทองก็ดี กระผมเข้าใจว่า เขาคงยินดีจะรับสนองนะครับ เรื่องที่ท่านอาจารย์พูด ท่าน เจ้าคุณพูด อาจารย์ประเวศพูดนี้ กระผมว่าคงเป็นหลัก ได้หลายอย่าง พอวันนี้คนแก่แย่งพูดหมดเลย คราวหน้า จะให้คนหนุ่มๆ สาวๆ ได้พูด แล้วก็ให้ลงไปเป็นการปฏิบัติ ให้ได้ ถ้าอย่างนี้แล้ว กระผมเห็นว่ายังมีทางไปได้

พุทธทาส

ขอฝากไว้อย่างหนึ่งว่า การไปช่วยให้มีการศึกษา หรือส่งเสริม การศึกษาอะไรต่างๆ นั้น อย่าหลงเล่ห์ภาพให้มันผิดๆ เช่น

การต้องถือศีล ถืออะไรนี่ไม่ใช่สูญเสียเสรีภาพ ถ้ารู้จักเสรีภาพให้ถูกต้องแล้ว มันจะยินดีที่จะเสียเสรีภาพในการรักษาศีล นานมาแล้วฝรั่งคนหนึ่งเข้ามาอยู่ที่สวนโมกข์ เขาว่าที่นี้ทำไมพระทำงานอย่างกับนักโทษ เช่น กวาดขยะ ทำความสะอาด นี่เขาว่าทำงานอย่างนักโทษ ไม่มีเสรีภาพ เขาไปคิดว่าถ้ามีเสรีภาพแล้วไม่ต้องทำงาน

ประเวศ

พุทธทาส

นี่นี่ มันเข้าใจเสรีภาพผิดๆ ฉะนั้นต้องช่วยบอกกันให้เข้าใจเสรีภาพอย่างถูกต้อง การทำงานอย่างนั้นไม่เสียเสรีภาพ แค่อกลับได้เสรีภาพ มันนำมาซึ่งเสรีภาพ เราควรจะถือศีล ๕ หรือศีล ๘ โดยไม่รู้สึกลัวเสียเสรีภาพ

สุลักษณ์

อันนี้ท่านอาจารย์ก็ให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์มากนะครับ ไม่ทราบที่ท่านอาจารย์ยังมีอะไรจะแนะนำอีกไหมครับ เพราะเขาบอกว่าคอนเพลท่านจะต้องพัก เกรงจะเหนื่อยเกินไป ท่านอาจารย์มีอะไรจะฝากไว้อีกไหมครับ

พุทธทาส

ฝากให้สนใจเรื่องการรักษาความเห็นแก่ตัว แล้วค่อยมาพูดกันว่า มันมาจากอะไร มาจากความไม่รู้จักรักตัวเอง ไม่รู้จักขันธ ๕ แยกตัวออกจากขันธ ๕ ไม่ได้ เอาหัวใจพุทธศาสนาไปแก้ปัญหาก็มีความไม่เห็นแก่ตัว ให้รู้จักช่วยตัวเอง และก็ช่วยเขาให้รู้จักช่วยตัวเอง

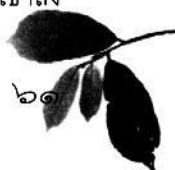
สุลักษณ์

ครับ ท่านเจ้าคุณมีอะไรจะเสริมไหมครับ

พระพรหม-

คุณาภรณ์

อาคมภาพเห็นว่า มันก็เป็นเรื่องๆ หนึ่ง เป็นเรื่องของการช่วยกันในการแบ่งหน้าที่เป็นระดับชั้น บางท่านก็ทำในแง่หลักการใหญ่ อย่างหลวงพ่อบ้านคังเป้าไว้ นี่มีบางคนก็อยู่ในสภาพแวดล้อมหนึ่ง ซึ่งสามารถจะไปเข้าถึงคนที่มีปัญหาได้ง่ายกว่า ก็ต้องใช้วิธีการที่จะเข้าถึงเขา การเข้าถึง

เขาจะนำเขามาสู่เป้าหมายของเราได้ ก็ต้องไปอยู่ที่เขายืน แล้วก็นำเขาเข้ามา การที่จะไปนำเขามาจากที่ที่เขายืนอยู่ ก็เริ่มจากสิ่งที่เขาสนใจ จากปัญหาของเขา ใช้ภาษาของเขา

แล้วเรื่องของสภาพความเป็นอยู่นั้นเราก็ต้องเข้าใจ อย่างเรื่องสภาพสังคมก็ต้องเอาใจใส่ จัดสภาพสังคมให้ดีขึ้น แต่ถ้าทำแบบคนไม่มีสติสัมปชัญญะก็อาจกลับไปสร้างเสริมให้คนเหล่านั้นมีกิเลสมากขึ้นอีก ก็ต้องทำพร้อมกันไปในตัว โดยที่ตัวจัดสภาพสังคมนั้นให้ดีขึ้นด้วย พร้อมกันนั้นก็ฝึกอบรม สร้างให้เขามีสติสัมปชัญญะ เข้าใจในการที่จะกำจัดกิเลสให้น้อยลง เป็นคนไม่เห็นแก่ตัวไปด้วย และพร้อมกันนั้นในสังคม ในส่วนภาคอื่นๆ เราก็ต้องทำหน้าที่แบบนี้ ซึ่งการแบ่งงานกัน ความถนัดอะไรนี่ก็จะมาช่วย สิ่งเหล่านี้มันเป็นเรื่องที่ทำไปพร้อมๆ กัน แต่ว่าทำพร้อมกันนี้ต้องชัดด้วย ไม่ใช่ว่าพร่ากันไป เพราะถ้าทำอย่างพร้อมกัน แต่พร่าไปหมดก็ไม่ไหว ความชัดก็จะอยู่ที่ว่า ๑. ชัดในเป้าหมาย ๒. ชัดในปัญหาที่คนเขาประสบอยู่ และ ๓. จะนำเขาไปสู่เป้าหมายนั้นได้อย่างไร มีวิธีการที่ชัดเจน การแบ่งหน้าที่กันนี้ก็เป็นเรื่องที่ให้ความชัด ความแน่นอนยิ่งขึ้นและได้ผลดียิ่งขึ้น

สุลักษณ์ ครับ อาจารย์ประจำคณะละคร มีอะไรจะเสริม หรือเพิ่มเติมบ้างครับ

ประเวศ ผมมองอย่างเดียวกับท่านเจ้าคุณครับ ท่านอาจารย์พุทธทาส ได้ทำเรื่องหลักธรรมที่สำคัญๆ เอาไว้แล้ว และมีคนได้รับประโยชน์เป็นอันมากจากอันนี้ ผมคิดว่าท่านได้ทำดีที่สุดแล้ว ที่นี้ท่านเจ้าคุณเองที่ท่านเขียนพุทธธรรมขึ้นมา จัดทำ

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ทำให้ง่ายต่อการค้นคว้า นี่เป็นเรื่อง
อื่นๆ ผมคิดว่าเป็นหน้าที่ของคนอื่นๆ ที่จะต้องเข้ามาเชื่อม
มาศึกษา และก็ไปทำงานในรูปแบบต่างๆ กัน คนที่ทำงาน
กับชาวนาจะอย่างไร คนที่ทำงานกับสลัมจะอย่างไร
ทำกับพ่อค้าจะอย่างไร ทำกับทหารจะอย่างไร ทำ
กับข้าราชการจะอย่างไร เรื่องพวกนี้เป็นรายละเอียด
ซึ่งต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องด้วยครับ แต่ว่า
ของที่ท่านอาจารย์พุทธทาสทำ ท่านเจ้าคุณทำนั้น มันเป็น
หลักอยู่ แต่บางครั้งมันก็ไม่ได้อยู่ในลักษณะที่ว่าจะไปสื่อ
กับทุกคนได้ แต่มันเป็นหลักกลางที่จะต้องนำไปแปรให้
เป็นรายละเอียดต่อไป แปรเป็นเรื่องๆ และตรงนั้นผมคิดว่า
เราต้องการการพัฒนาให้เข้าใจคนหมู่ต่างๆ ว่าเขาคิดอย่างไร
เขาเข้าใจอย่างไร เขามีข้อจำกัดอย่างไร แล้วก็จะอย่างไร
จึงจะช่วยเขาและสื่อกับเขาได้ ผมคิดว่านี่เป็นหน้าที่ของ
คนรุ่นใหม่ที่จะต้องช่วยกันทำต่อไปครับ

สุลักษณ์

ครับ กระผมก็ขอขอบพระเดชพระคุณท่านอาจารย์ ท่านเจ้าคุณ
และขอบคุณอาจารย์ประเวศด้วยที่กรุณามาร่วมสนทนากัน
ในเช้าวันนี้ ก็ขอยุติไว้เพียงเท่านี้สำหรับเช้านี้

สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธ ที่สวนโมกข์

เพิ่งไม่ยุ่งค้ายจาก ที่สวนโมกข์นานาชาติ จัดเป็นที่นั่งสำหรับพระในการสนทนาธรรม

ภาค ๒
ทิศทางใหม่
ของชาวพุทธไทยในอนาคต

พระพรหมคุณาภรณ์
ศ.นพ.ประเวศ วะสี
ส.ศิวัรักษ์
และชาวพุทธรุ่นใหม่

ทิศทางใหม่ของชาวพุทธไทยในอนาคต

อรศรี

จากเมื่อเช้า รู้สึกว่ายังมีประเด็นที่ค้างไว้มันเป็นการบ้านสำหรับคนรุ่นใหม่คึกอีกหลายเรื่อง เช่น วิธีการจะสื่อสารเผยแผ่พุทธศาสนาให้คนทั่วไปได้เข้าใจให้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น เรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ และเรื่องอื่นๆ อีก ในช่วงบ่ายนี้จึงอยากให้มีการคิดต่อ โดยให้คนรุ่นใหม่ทั้งพระและฆราวาสได้มีส่วนร่วมสนทนาและเรียนถามข้อสงสัยต่างๆ กับท่านเจ้าคุณอาจารย์ อาจารย์ประจำเขต และอาจารย์สุลักษณ์

พระไพศาล

คือกระผมรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ยังขาดการสนทนากันประเด็นหนึ่งคือเรื่องภาพรวมของบทบาทชาวพุทธในลักษณะที่เป็นกลุ่มเป็นก้อน หรือว่าเป็นขบวนการ เช่น สมมุติว่าเราต้องการที่จะให้เกิดสังคมที่มีการจัดสภาพให้คนมีความเห็นแก่ตัวน้อยลงและมีธรรมะมากขึ้น แล้วก็มีมีการเอารัดเอาเปรียบคนส่วนใหญ่ลดคนน้อยลง เราจะมีจุดเน้นหรือวางจุดหนักตรงไหนบ้าง เช่น เราจะมุ่งไปที่สถาบันสงฆ์ การศึกษาคณะสงฆ์ แบบที่อาจารย์ประจำเขตได้พูดไว้เมื่อวานหรือเปล่า หรือว่าเราจะไปเน้นที่ชนบทหรือว่าจะเน้นที่ไหน เพราะเท่าที่ผ่านมา ดูว่าเรายังคุยกันถึงเรื่องนี้น้อย ส่วนใหญ่ก็จะพูดแต่ว่าชาวพุทธแต่ละคนๆ ควรจะเป็นอย่างไร เช่น ควรจะอ่อนน้อมถ่อมตัวให้มากขึ้น ควรศึกษาให้เข้าใจหัวใจพระพุทธศาสนา เข้าใจเรื่องขันธ & ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล

ทีนี้ในแง่ของขบวนการหรือว่าภาพรวมนั้น ชาวพุทธ

ควรจะเน้นจุดหนักอยู่ที่ตรงไหน เพื่อว่าเราจะไต่มุ่งไปในทิศทางที่สอดคล้องกัน ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นทิศทางเดียวกันก็ได้ แต่ว่าขอให้มิติศทาง เช่นตัวอย่างที่ยกเมื่อครูว่า ต่อแต่นี้ไปเราควรจะมีมุ่งไปที่คณะสงฆ์ หรือไปที่เรื่องการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นต้น อันนี้เป็นประเด็นที่คิดว่าน่าจะได้พูดกันบ้าง เพราะว่ายังไม่ค่อยได้พูดกันเท่าไร การเสวนาเมื่อคืนวานนี้ก็เพียงการพูดคร่าวๆ เท่านั้นเองครับ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

อันนี้ก็ยังไม่มีความตอบให้ฉับพลันทันที เพราะว่าชาวพุทธเองก็รวมตัวกันยังไม่คิด แต่ที่นี้ในทางปฏิบัติสิ่งที่จะทำได้ก็เช่นเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นช่องทางที่เราเห็นอยู่ว่ามันมีทางที่จะเป็นไปได้ คือเป็นสิ่งที่ทำได้ เริ่มด้วยการศึกษาของพระสงฆ์โดยเราจะไปจับจุดในส่วนไหนก็ตามที่เราคิดว่าสามารถจะทำได้ ถ้าริเริ่มอย่างเอาจริงเอาจังขึ้นมาแล้วมันมีทางที่จะเป็นไปได้ ฉะนั้น จึงคิดว่า เอาเรื่องนี้เป็นจุดเน้นสำคัญ เป็นช่องทางที่พอมองเห็น หรือถ้าใครเห็นช่องทางอย่างอื่นก็เอามาคุยกันอีกได้ แล้วอาจจะมีการเสนอทางเลือกอย่างอื่นๆ อีกก็ได้

๑. การศึกษาของพระสงฆ์เพื่อสังคมไทย...

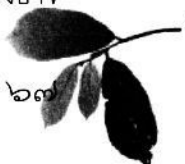
พระไพศาล

ไม่ทราบว่าการศึกษาคณะสงฆ์นั้น ตีความถึงการศึกษานอกแบบ หรือว่าการศึกษาที่เป็นอยู่ในเวลานี้ที่ควรจะได้รับ การปรับปรุงและปฏิรูปให้มันดีขึ้นครับ

พระพรหม-

คุณาภรณ์

ถ้าใช้คำว่า การศึกษาคณะสงฆ์ บางทีมันจะทำให้ความหมายแคบไป น่าจะใช้คำว่าการศึกษาของพระสงฆ์ ซึ่งอาจ

จะทำให้รู้สึกกว้างขึ้น เพราะการศึกษาของคณะสงฆ์ อาจจะหมายถึงเฉพาะการศึกษาในระบบของทางการคณะสงฆ์ก็ได้ แต่ถ้าพูดว่าการศึกษาของพระสงฆ์ความหมายก็จะกว้าง อาจจะเป็นการศึกษานอกระบบที่คณะสงฆ์ทำเป็นทางการ ในสภาพปัจจุบันซึ่งเราเข้าไปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการของคณะสงฆ์ได้ยาก เราก็คอาจจะเอาการศึกษาในส่วนที่เราทำได้ แม้จะเป็นส่วนที่คณะสงฆ์ไม่ยอมรับโดยตรงก็ตาม เคี้ยวนี้การศึกษาของคณะสงฆ์มีหลายส่วน และมีความไม่เป็นระบบเกิดขึ้น คือความเป็นระบบที่ไม่เป็นระบบ มันมีหลายระบบ ซ้อนๆ กันจนกระทั่งว่ามันไม่มีระบบที่ชัดเจน ที่นี้ มันก็เลยมีการศึกษาที่เป็นของทางการคณะสงฆ์แท้ และการศึกษาที่เป็นของทางการคณะสงฆ์ในนามหรือโดยชื่อ แต่ว่าในทางปฏิบัติแล้วไม่เป็น หรือเป็นกึ่งๆ อยู่ แล้วยังมีการศึกษาที่ไม่เกี่ยวกับคณะสงฆ์หรือไม่ขึ้นต่อคณะสงฆ์เลย คือมีหลายแบบหลายประเภท

การศึกษาของคณะสงฆ์นี้เป็นการศึกษาที่มีลักษณะพิเศษมาก ไม่เหมือนกับการศึกษาของทางบ้านเมืองที่เป็นกันอยู่ เพราะฉะนั้น เราอาจจะพิจารณากันได้ ในหลายจุดเลย ที่เดียว สมมุติว่าเราจะเข้าไปเกี่ยวข้อง เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องส่วนไหนได้บ้างและได้มากที่สุด คือถ้าเป็นไปได้เราจะเข้าถึงใจกลางเลย คือการศึกษาที่เป็นระบบของทางการคณะสงฆ์ แต่ถ้าเราเข้าไม่ถึง เราอาจจะเอาการศึกษาที่คณะสงฆ์พอจะยอมรับ แต่คณะสงฆ์ไม่ได้เข้ามาควบคุมโดยตรงเลยก็ได้ แล้วก็การศึกษารูปแบบอื่นๆ อีก เช่น การศึกษาที่ไม่ขึ้นต่อ

คณะสงฆ์เลย ไม่เกี่ยวข้องอะไรเลย นี่เราก็มีทางเลือกที่
เราสามารถจะทำได้ แต่ว่าขณะนี้ที่กำลังมุ่งกันอยู่นั้นเป็น
การศึกษาที่ค่อนข้างจะอยู่กึ่งๆ คือไม่ใช่เป็นของทางการ
คณะสงฆ์เต็มรูป คณะสงฆ์ไม่เข้ามาควบคุมโดยตรง แต่ใน
เวลาเดียวกัน คณะสงฆ์ก็พอจะยอมรับได้ ที่เราจับเอาอย่างนี้
เพราะว่าเราต้องการที่จะมองหาทางช่วยว่า ถ้าเผื่อเป็นไม่ได้
เราจะเข้าถึงใจกลาง คือเข้าถึงการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วย
เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เราจึงมาเริ่มที่จุดนี้ ส่วนการ
ศึกษานอกระบบที่ไม่เกี่ยวกับคณะสงฆ์เลยนั้น ถ้ามีโอกาส
เราก็ทำไปด้วย แต่ว่าจุดเน้นรู้สึกจะเป็นอันที่อยู่กึ่งกลาง
ยกตัวอย่างการศึกษาที่อยู่กึ่งกลาง ซึ่งทางคณะสงฆ์ก็
ยอมรับอยู่ อย่างน้อยก็โดยทางการ แต่ว่าไม่เข้ามาควบคุม
อย่างเช่นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่คิดว่าเราสามารถ
ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าการที่จะเข้าไปถึงระบบ
ของคณะสงฆ์โดยตรง อันนี้ก็คงจะพอมองเห็นจุดซึ่งคิดกัน
ไว้ว่าจะมุ่งไปที่ไหน

อรรถวิ

ทำไมการปฏิรูปการศึกษาของพระสงฆ์จึงเป็นเรื่องที่ควรให้
ความสำคัญในเวลานี้คะ

ประเวศ

ที่ผมคิดว่าช่วงนี้เป็นโอกาสเหมาะในเรื่องปฏิรูปการศึกษา
ของพระสงฆ์ เพราะว่าสังคมไทยกำลังเผชิญปัญหาที่มันมอง
ไม่เห็นทางออก แล้วคนกำลังหมดหวัง ไม่รู้จะทำอย่างไรก็
ผมคิดว่าถ้าเรามีการเสนอทางออกโดยวิถีทางของพระพุทธ
ศาสนาซึ่งเป็นของเดิมของเรา และก็เป็นของจริงจริงๆ ที่พอ
จะพูดให้คนสนใจได้ง่ายกว่าไปเอาของต่างชาติเข้ามา เช่น
การไปเอาเรื่องสังคมนิยมอะไรเข้ามา ซึ่งมันยากที่จะสำเร็จ

แต่ถ้าเราพุดจากพื้นฐานของเรา คนก็จะเห็นได้ง่ายและเข้าใจได้ง่าย และโดยปกติแล้วคนก็มีความโน้มเอียงที่จะรับของที่เป็นของเดิมของเราอยู่แล้ว ฉะนั้นผมจึงคิดว่าช่วงนี้เป็นโอกาสเหมาะสำหรับเรื่องนี้

ทีนี้ คงจะต้องมองเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์อย่างเป็นระบบ ซึ่งเรากียังไม่ได้ปรึกษากันเป็นรายละเอียด แต่ถ้ามคิดโดยหลักการแล้วนะครับ อันหนึ่ง คือน่าจะมีการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง ทั้งโดยการทำหนังสือหรืออาจจะประชุมสัมมนาเพื่อเผยแพร่ความคิด ว่าเราจะยกย่องเรื่องพระพุทธศาสนาและเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ขึ้นมาเพื่อให้คนทั่วไปได้เห็นว่ามีความสำคัญต่อสังคมไทยและต่อโลกเหลือเกิน การทำให้คนเห็นคุณค่าอันนี้ ก็เพื่อให้กำลังใจแก่พระสงฆ์ท่านด้วย เพราะที่แล้วมานั้น เรียกว่าพระท่านต้องหมกมุ่นกำลังใจไปมาก เนื่องจากประเทศทอดทิ้งท่าน ในเกือบ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว ใครๆ ก็พากันทอดทิ้งพระกันหมด รัฐบาลก็ทอดทิ้ง ประชาชนก็ทอดทิ้ง เราต้องทำให้ท่านมีกำลังใจขึ้นมาใหม่ว่า เออ ตอนนี้นักกลับมาเห็นคุณค่าอีกแล้ว ผมคิดว่าอันนี้คงต้องทำ อาจจะเรียกว่าต้องประโคมกันเลย เพราะการทำอะไรบางที่มันต้องประโคมเหมือนกัน

อรศรี เท่าที่อาจารย์คิดไว้นั้น การศึกษาแบบใหม่ของพระสงฆ์จะมีรูปแบบและเนื้อหาอย่างไรคะ

ประเวศ คงจะมีหลายรูปแบบ ทั้งทางลึกและทางกว้าง ทางลึกที่สุดก็คงจะต้องทำที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นะครับ เพราะเป็นมหาวิทยาลัยอยู่แล้ว ซึ่งคงจะง่ายกว่าทำที่อื่น นอกจากนี้

ทางมหาจุฬาฯ เองก็กำลังจะทำบัณฑิตศึกษาอยู่แล้วด้วย ซึ่งทำให้พระสามารถทำปริญญาโท ปริญญาเอกได้ ถ้าเราสามารถมีพระที่ฉลาด โดยให้ท่านมีโอกาสได้เรียนอย่างลึกซึ้ง และอย่างเข้าใจ สมมุติว่ามีสัก ๒๐-๓๐ รูปขึ้นมา ท่านจะได้ปริญญาเอกหรือไม่ได้ก็แล้วแต่ บางรูปไม่อยากจะ ปริญญาก็ไม่เป็นไร แต่ขอให้มีความรู้ให้ลึกซึ้ง พอที่จะเป็น ครูของพระอีกที อันนี้เป็นการเตรียมครูที่จะสอนพระอีกที ซึ่งอันนี้ต้องลงทุน และผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องที่ต้องทำ และคงจะต้องเตรียมทำเรื่องอื่นๆ ด้วย ซึ่งคงจะมีหลายรูปแบบ เช่น อาจจะต้องมีการศึกษาทางไกล เรียกว่า เราเอาทั้งทางลึกและทางกว้าง เช่น มีหนังสือที่ดีๆ ให้พระสงฆ์ใช้ศึกษาได้ อันนี้คงต้องทำอยู่ตลอดเวลา โดยพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ นอกจากหนังสือที่จะให้พระท่านอ่านได้ โดยกว้างขวางแล้ว อาจจะต้องทำแบบด้วย หรือต่อไปอาจจะต้องมีรายการโทรทัศน์ที่ท่านจะศึกษาได้ เพราะตามวัดต่างๆ เดี๋ยวนี้ก็มีโทรทัศน์อยู่เยอะ ที่นี้ถ้าไม่มีรายการการศึกษาพวกนี้ให้ท่านดู ท่านก็ไปคู่อื่นๆ อันนี้คงจะช่วยยกระดับคุณภาพของพระได้

ส่วนเรื่องรายละเอียดของเนื้อหาสาระนั้น คงมีทั้ง การศึกษา หัวใจของพุทธศาสนา ทั้งเรื่องของชาวบ้าน เรื่องของสังคมปัจจุบัน เพื่อว่าท่านจะได้เข้าใจเรื่องราวต่างๆ ของคนปัจจุบัน และก็ต้องฝึกเรื่องเทคนิคการสื่อสาร เช่น การสื่อสารมีวิธีอะไรและทำอย่างไรที่จะสื่อให้ชาวบ้านเขาอยาก ฟัง เช่น อาจจะไปคหฬลัศศูศรอบรณะะลัน ลัปคาค์ ๒ ลัปคาค์ หรือเคื่อน ๒ เคื่อน ๓ เคื่อน ถ้าปริญญาเอก

ก็อาจจะต้องเรียนกันอย่างลึกซึ้ง ถึง ๓ ปี ๔ ปี ๕ ปี
เสร็จแล้วคงจะมีรูปแบบอื่นๆ อีก ชนิดที่ท่านไปเรียนกัน
ตัวต่อตัวกับพระที่จะเป็นครูได้ ซึ่งเราคงต้องรวบรวมข้อมูล
ว่ามีพระกี่รูป รูปไหนบ้างในประเทศไทยที่จะเป็นครูได้และ
ท่านถนัดในการสอนวิธีไหน รวมถึงฆราวาสด้วย คือเรา
รวบรวมทั้งพระ ทั้งฆราวาสที่จะมาช่วยกันสอน โดยดูว่า
ท่านถนัดสอนในรูปแบบไหน บางท่านถนัดในเชิงบรรยาย
หรือว่าบางท่านอาจจะไม่ถนัดบรรยาย อาจจะถนัดการคุย
กันตัวต่อตัว อันนี้เราต้องสำรวจหาข้อมูลเก็บไว้แล้วมา
วางแผนว่าจะทำอะไร มีกี่รูปแบบกี่วิธีบ้าง ทดลองทำไปๆ
แล้วก็ปรับปรุงขึ้นเรื่อยๆ ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ และ
จะมีผลกระทบต่อสังคมไทยและต่อโลกด้วยครับ

อรศรี

วิธีที่ว่านี้จะมีส่วนทางกับที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเสนอว่า
พระไม่ต้องเรียนมหาวิทยาลัยลงกรณราชวิทยาลัย แต่ให้กลับไป
สู่การปฏิบัติ และให้ทดลองปฏิบัติธรรมด้วยตัวเองหรือคะ

ประเวศ

เราก็มีหลายๆ รูปแบบอย่างที่พูด บางรูปแบบพระท่านไม่
ต้องมาเรียนเลย ให้ท่านเรียนเอง เช่น ท่านอาจจะเรียน
จากหนังสือ เรียนจากครูที่ท่านปฏิบัติอยู่ เราอาจจะมีสื่อไป
หรือไม่มี คือเราจะต้องมีการเรียนหลายๆ รูปแบบ ไม่ควร
จะมีรูปแบบเดียว

อรศรี

อย่างนั้นมันจะกลายเป็นการเน้นปฏิบัติอย่างเดียวหรือเปล่านั้น

ประเวศ

ที่พูดนี้ เป็นปฏิบัตินะครับ

อรศรี

ปฏิบัติหรือคะ เพราะฟังดูเหมือนกับว่าต้องมีปริญญาโท
ปริญญาเอกให้พระด้วย

ประเวศ

เราอย่าไปมองแบบทางโลกซิครับ ต้องคิดขึ้นให้ดีกว่าของ

ทางโลก คือให้พระท่านรู้ทฤษฎีด้วย และในขณะที่เดียวกันก็ปฏิบัติอยู่ตลอดเวลาด้วย การศึกษาของพระต้องปฏิบัติด้วยครับ ไม่เช่นนั้นก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา

อรศรี

แล้วการศึกษาของสามเณรล่ะคะ

ประเวศ

เรื่องนี้คงต้องคิดกันก่อน เพราะยังไม่ได้ปรึกษาหารือกัน เรื่องเณรนี่ก็เป็นเรื่องใหญ่ ทางท่านเจ้าคุณคงคิดอะไรๆ ไว้อยะ กะว่าจะนิมนต์ท่านมาประชุมปรึกษาหารือกันสักทีเหมือนกัน

พระพรหม-

คุณภรณ์

เรื่องการศึกษาระดับล่างลงมา ตอนนี้กำลังให้มีการสำรวจในเรื่องโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ เพราะว่าตอนนี้การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระและเณรมีอิทธิพลมากต่อจิตใจของพระและเณร มีพระเณรเข้าไปเรียนเป็นจำนวนมาก เรากำลังหาทางเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระเณรนี้ด้วย เพื่อให้มันเข้าสู่จุดมุ่งหมายที่เราต้องการ ตอนนี้ก็กำลังอยู่ในขั้นที่ไปสำรวจ และหาทางแก้ไข ก็ต้องหาทางว่าจะปรับกันได้อย่างไร

พระไพศาล

มีข้อสงสัยว่า เวลาเราพูดถึงการศึกษาของคณะสงฆ์ หรือบทบาทของพระสงฆ์ก็ดี ไม่ทราบว่ามันจะมีแนวโน้ม หรือจะมีท่าทีไปในเชิงฝากความหวังไว้กับคณะสงฆ์มากเกินไป หรือเปล่า ทำนองว่าในสถานการณ์ที่ไร้ทางออกแบบนี้ เรานึกว่าสถาบันสงฆ์หรือพระสงฆ์จะเป็นอศวินม้าขาวมาช่วยเราได้ เพราะว่าตอนนี้ไม่เห็นทางออกอื่นเลย พอเห็นเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์เป็นทางออกขึ้นมา ก็เลยอาจจะฝากความหวังไว้มากเกินไปหรือเปล่า

ประเวศ

กระผมคิดว่าเราต้องทำทุกด้าน หรือหลายๆ ด้าน แล้วมา

เชื่อมกัน หรืออาจจะยังไม่เชื่อม แต่ในอนาคตก็ต้องให้มาเชื่อมกัน อย่างเรื่องชาวไร่ชาวนา เรื่องครูก็คงต้องพยายามที่จะปรับปรุง เรื่องพระ หรือแม้แต่เรื่องวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นี่ไม่ว่าจะมาจากทางไหนก็แล้วแต่ ในที่สุดก็ต้องจับตัวหัวใจของพระพุทธศาสนาให้ได้ เพราะนั่นเป็นบรมธรรม ถ้าเราสามารถเจาะเรื่องอะไรสักพอ มันจะไปเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกัน แต่ถ้าเรามองขึ้น ก็จะเห็นอะไรๆ ต่างกันหมด เห็นเป็นก้อนกรวด เป็นหญ้า เป็นต้นมะพร้าว เป็นสัตว์ แต่ถ้าเราไล่ลงลึกจะพบว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้มีฐานอันเดียวกันทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นถึงแม้เราเริ่มงานต่างๆ กัน แต่ถ้าเราศึกษาพุทธศาสนาไปคั้วยแล้ว เราจะไปเจอกันที่จุดอย่างที่ท่านอาจารย์พุทธทาสอยากให้เจอ แต่ว่าอยู่ดีๆ จะให้ไปคว้าเอาหัวใจทันทีในที่เดียวเลย บางทีก็เกินไปไม่ได้ มันต้องเอาเรื่องต่างๆ จากเท่าที่ปรากฏเข้าไปเสริม จึงต้องมีความหลากหลายในเรื่องที่ทำ และไม่ควรจะฝากความหวังไว้กับสิ่งเดียวหรือที่เดียว แต่ว่าควรจะทำหลายอย่าง แล้วไปเชื่อมกัน จนทำให้เกิดกำลังที่จะส่งเสริมกันด้วย กระผมคิดว่า พระกับฆราวาสน่าจะร่วมกัน แม้จะเป็นเรื่องการศึกษาของคณะสงฆ์ เพราะฆราวาสบางคนก็อยู่ในฐานะที่จะไปช่วยไต่ในหลายๆ เรื่อง

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

ที่เรามานั่งเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ ก็มีเหตุผลอยู่ว่าอันหนึ่งเพราะเป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมากมาย สมควรจะใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ให้มาก อีกอย่างคือการศึกษามหาวิทยาลัยไปจนถึงมวลชน เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง นอกจากนั้นก็คือ

เหตุผลที่ว่า พระสงฆ์อยู่ในระดับที่เป็นผู้นำของประชาชน ถ้าหากว่าส่งเสริมให้ผู้นำนี้นี้เป็นผู้นำที่ดี ก็จะมีผลไปถึงสังคมในวงกว้างด้วย ฉะนั้น จึงมีเหตุผลหลายอย่างที่เราจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะทอดทิ้งการศึกษาในส่วนอื่น หรือว่าทอดทิ้งปัจจัยในการสร้างสรรค์ แก่ไข ปรับปรุงสังคมในส่วนอื่น เราก็ต้องทำด้วย แต่เวลาเราจะทำอะไร ก็คงต้องมีเป้าหมายที่จะทำให้ชัดเจน และในเรื่องนี้จุดหนึ่งที่จะต้องทำแน่นอนก็คือเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์ ต่อจากตอนนี้ก็มาถึงระดับที่มองเห็นว่าควรจะแสวงหาความเป็นเลิศ หรือถ้าจะพูดอีกสำนวนหนึ่งก็ว่า ถ้าจะทำก็ต้องทำให้ดี ถ้าไม่ดีก็อย่าทำอะไรทำนองนั้น คือต้องมองว่าทำให้ดีที่สุด

อรรถ

ยังมีความสงสัยว่า ถ้าสมมุติเราแก้ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ได้ แต่ไม่ได้แก้ปัญหาสำคัญตรงที่ว่า คณะสงฆ์ก็อาจจะถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่ออุดมการณ์ของผู้มีอำนาจ ซึ่งอยู่ภายนอกหรือภายในอาณาจักรได้ ดังนั้นการปฏิรูปของคณะสงฆ์จึงต้องไปพร้อมๆ กับการเป็นอิสระของคณะสงฆ์ด้วยหรือเปล่าคะ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

อันนั้นเรากำลังไปผูกโยงแง่ของหน่วยบริหาร หรือองค์กรในฝ่ายปกครองของคณะสงฆ์ ซึ่งว่าที่จริงแล้ว ถ้าเราเข้าถึงในด้านการศึกษาซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เราจะเปลี่ยนแปลงแม้แต่ตัวองค์กรทางด้านการปกครองก็ได้ อย่างที่คุณพูดมานี้ก็เล็งไปถึงตัวหน่วยงานบริหารของคณะสงฆ์ว่าขึ้นต่อทางราชการ ที่นี้เราจะไปแก้อย่างไรละ ถ้าเราจะให้ได้ผลโดยสิ้นเชิง สมมุติว่าต้องการจะปลดเปลื้อง

คณะสงฆ์ให้หลุดพ้นออกมาจากอำนาจครอบงำนี้เราจะทำ
ได้อย่างไร ถ้าหากไม่ทำการศึกษาของคณะสงฆ์ให้คืบค
งะนั้น แม้แต่ถ้าเราต้องการแก้ปัญหาอันนั้น เราก็ต้องทำ
ที่การศึกษาด้วยเหมือนกัน ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นทางออก
อย่างที่ว่านั้นด้วย แต่เราจะต้องตั้งเป้าหมายด้วยว่าจะเอา
อันนั้น จะต้องให้การศึกษานำไปสู่จุดหมายนั้นด้วย แต่ใน
ที่นี่เราอาจจะไม่พูดโดยเต็มทีล่ะว่า เป็นเรื่องอำนาจครอบงำ
หรือไม่ครอบงำ คือเราจะพูดแต่ในแง่ที่ว่า ทำอย่างไรจะให้
การศึกษาของคณะสงฆ์นี้ช่วยให้พระสงฆ์บำเพ็ญตนเพื่อ
ประโยชน์สุขของส่วนรวมได้อย่างแท้จริง แล้วมันจะเป็นไป
ในรูปใดก็แล้วแต่ คือเรื่องอำนาจครอบงำหรือไม่ครอบงำนี้
มันไม่ใช่เป็นตัวเป้าหมายในตัวเอง แต่เป็นเรื่องที่พัวพัน
เข้ามาโดยที่เราเห็นว่าการที่เราจะต้องเอาคณะสงฆ์ออกจาก
อำนาจครอบงำก็เพราะการอยู่ในอำนาจครอบงำนั้นทำให้เกิด
ผลไม่ดีขึ้น เช่นว่า ทำให้คณะสงฆ์หรือพระสงฆ์ทั่วไปไม่
สามารถบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เราก็
เลยไปคิดแก้ปัญหา

ที่นี่ ถ้าหากเรารู้ว่าเป้าหมายของเราอยู่ที่ประโยชน์สุข
ของส่วนรวม คือการที่พระสงฆ์จะบำเพ็ญศาสนกิจเพื่อ
ประชาชนได้แท้จริงแล้ว เมื่อเราเห็นว่าการศึกษจะทำหน้าที่
นี้ได้ เราก็เอากการศึกษาไปเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไปเป็น
ปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น โดยที่ว่าผลที่
ต้องการจะมาในรูปใดก็ตาม เราไม่สนใจ เรื่องอำนาจ
ครอบงำอะไรก็กลายเป็นเรื่องปลีกย่อยไป คือถ้าการตกอยู่
ในอำนาจครอบงำมันกลายเป็นผลเสีย ทำให้พระสงฆ์ทำ

ประโยชน์แก่ประชาชนไม่ได้ การศึกษาก็จะไปแก้ปัญหานั้นด้วย ที่พูดอย่างนี้หมายความว่า มันจะไม่จำกัดการแก้ปัญหายูเฉพาะแค่จุดนี้เท่านั้น มันจะแก้ปัญหาโดยทั่วไปด้วย แต่ในการที่จะแก้ไขได้อย่างนี้ ผู้ที่จะวางเนื้อหาหรือทำการเปลี่ยนแปลงการศึกษานี้ จะต้องเตรียมการให้รัดกุม จึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

๒. การศึกษาเพื่อเอกภาพของชาวพุทธ...

พระไพศาล กระผมยังมีอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาใหญ่เหมือนกัน ไม่ทราบว่าจะจะเป็นจุดหลักที่ควรจะต้องแก้ไขด้วยหรือเปล่า คือ เรื่องของความไม่เป็นเอกภาพของชาวพุทธด้วยกันเอง คือ ก่อนที่จะไปถึงเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์นี้ ปัญหาเรื่องเอกภาพ เราควรจะมีท่าทีอย่างไรบ้างครับ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** อันนั้นมันมาได้ทั้ง ๒ ทาง คือไปเอาเอกภาพมาเป็นปัจจัยสร้างการศึกษา หรือเอาการศึกษามาเป็นปัจจัยสร้างเอกภาพ ก็ได้ ถ้าว่ากันในระยะยาวแล้ว การศึกษาเป็นตัวปัจจัยสำคัญที่จะสร้างให้เกิดเอกภาพ เพราะว่าการศึกษาเป็นตัวที่จะทำให้เกิดทิสสามัญญตาได้ ทำให้เกิดความเห็นร่วมกัน ทีนี้ถ้าเราไม่แก้ที่การศึกษาก็ยาก เรามามองดูว่าทำไมชาวพุทธจึงเสียเอกภาพไป ก็เพราะว่าพระได้เสียการเป็นผู้นำทางค่านสติปัญญาไป คือคณะสงฆ์ที่เป็นศูนย์กลางของพระศาสนา ใ้สูญเสียความเป็นผู้นำทางค่านสติปัญญาไป ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษานี้แหละ เวลาคนเขาเข้ามาศึกษาพุทธศาสนานั้น เกิดมีเรื่องที่ต้องการการวินิจฉัย ต้องการ

หาหลักการที่แน่นอน เมื่อเขาไม่สามารถมองไปที่คณะสงฆ์
ก็เลยแสวงหากันเอง เมื่อแสวงหากันเอง ก็เกิดการตีความ
แตกต่างกันไป ทีนี้ถ้าคณะสงฆ์รักษาความเป็นผู้นำไว้ได้ก็
ตลอดมา ตอนที่เขายังไม่สนใจที่จะรู้ก็ไม่เป็นไร เราก็มีหลัก
ของเราอยู่ เมื่อมาถึงสมัยที่เขาเกิดสนใจกันขึ้นมา เขาก็จะ
เกิดสงสัยว่า อะไรเป็นหลักการที่แท้ พอเกิดการถกเถียงกัน
เขาก็จะมองมาหาหลักสำหรับตัดสิน ซึ่งเขาก็จะมองมาที่
คณะสงฆ์ ที่จะมีหลักการให้ ทำให้ชาวพุทธร่วมกันเป็น
เอกภาพได้ ทีนี้มาระยะหลัง คนสมัยใหม่เกิดสนใจพุทธ
ศาสนาขึ้น ก็มาถึงยุคที่พอคณะสงฆ์สูญเสียความเป็นผู้นำ
กันนี้ไปแล้ว พอเขาศึกษาเกิดมีข้อสงสัยหรือข้อขัดแย้ง
ขึ้นมา เขาไม่สามารถจะมองมาที่คณะสงฆ์ให้เป็นศูนย์กลาง
ในการที่จะให้หลักการสำหรับวินิจฉัยได้ ก็เลยต่างคนต่าง
ก้าวกันไป ก็แตกออกไปเป็นสำนักเล็กสำนักน้อย ในแง่หนึ่ง
เราก็เลยเอาการศึกษานี้แหละมาเป็นตัวสร้างเอกภาพ

ทีนี้ในขณะที่การศึกษายังไม่สามารถจะสร้างความเป็น
เอกภาพนี้ได้ เราจะทำอย่างไรในเรื่องความเป็นเอกภาพ
เราก็ต้องมีการทำความเข้าใจกันในเรื่องที่จะทำให้ผู้ที่ไปลังกัศ
หรือไปนับถือสำนักต่างๆ นั้น มีความใจกว้างมากขึ้น และ
ก็สร้างความเชื่อถือในทางจิตใจและสติปัญญาที่มีหลักกลางให้
ซึ่งอันนี้ต้องอาศัยความเป็นผู้นำมากทีเดียว แต่มันก็มีทาง
เป็นไปได้อยู่ ขณะนี้การที่เกิดแตกแยกนี้เกิดจากการมีบุคคล
เป็นผู้นำด้วย แต่ไม่มีผู้นำถึงขั้นที่เป็นศูนย์กลางร่วมที่แท้จริง
ขึ้นมาได้ มันก็เลยเป็นผู้นำย่อย คือแต่ละบุคคลก็เป็นผู้นำ
ของแต่ละสำนักไป ก็เกิดเป็นสำนักต่างๆ ขึ้นมา วิธีแก้อัน

หนึ่งถ้าทำได้ก็คือ ต้องมีผู้นำที่สามารถสร้างความเชื่อถือให้แก่วรรพบุรุษทั้งหมดร่วมกัน อันนี้ก็ไม่ใช่ง่ายนัก ฉะนั้นก่อนที่จะได้อันนี้หรือไม่ได้ก็ต้องสร้างทัศนคติที่มีความใจกว้างต่อกัน ต้องตระหนักถึงปัญหานี้และก็สร้างความเข้าใจที่จะทำให้เห็นว่า ทัศนคติของสำนักต่างๆ นั้นมีจุดอ่อนที่ควรจะได้ทำให้ใจกว้างขึ้นมาได้อย่างไร อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่ายกย่องและช่วยกันแก้ไข แต่ว่าจะแก้ไขโดยเค็ดชาคนนั้นคงไม่ได้ เรื่องการแตกแยกนี้ถ้ามันมีขึ้นแล้ว การที่จะแก้ก็ยาก เพียงแต่จะทำให้ใจกว้างขึ้น และก็รับฟังซึ่งกันและกัน

อรศรี

ไม่ทราบว่าคุณอาจารย์ประเวศมีความเห็นอย่างไรบ้างคะ ในเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างเอกภาพของชาวพุทธนี้

ประเวศ

ผมคิดว่าตอนนี้ประเทศไทยอยู่ในระยะที่ลำบาก เพราะการที่จะเคลื่อนไปในทิศทางใด ในสิ่งที่คิดว่าควรว่าเหมาะสมก็ยาก คนไทยอยู่ในระยะที่ขาดความเห็นพ้อง คนหนึ่งทำนี่นิคทำโน่นนิค แล้วก็คึงกันเอง คึงกันไปหมด เหมือนเล่นแอ็งรูต่างคนต่างคึงกันไปคนละทาง การที่จะเห็นพ้องแล้วเคลื่อนไปในทางที่ถูกที่ควรนั้นระยะนี้ยากมากในทุกๆ เรื่องเลยนะครับ ในทางโลกนี้เห็นชัดเจนมาก ของที่เห็นกันว่าดีก็ทำไม่ได้ แล้วรัฐบาลจริงๆ ก็ไม่มีอำนาจในการที่จะเปลี่ยนแปลงเรื่องต่างๆ ได้จริง เหนือกว่าเขามีอำนาจแต่ที่จริงไม่มี บางที่เป็นคณะปฏิบัติ มีจอมพลอะไรต่างๆ เป็นผู้ นำ แต่พอไปจริงๆ เขาก็ไม่มีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรในสังคมไทย เราเคยเจอมาแล้ว ทศสอบมาก็หลายเรื่อง การที่ไม่มีใครมีอำนาจจริงในขณะนี้ และการที่ขาดความเห็นพ้อง เป็นเพราะว่าเราขาดการศึกษาที่แท้จริง จนเข้าใจ

ประเด็นต่างๆ ใช้อย่างแจ่มแจ้ง แทนที่จะเข้าใจเรื่องอะไร
เพียงผิวเผิน แล้วก็ทิ้งกันไปคนละทางอย่างเวลานี้ เช่น เรื่อง
การจัดตั้งอายุรเวทที่พิจารณากันอยู่ในวุฒิสภา ก็มีคนพูดไป
ต่างๆ นานา วุฒิสภาคัดค้านเรื่องอายุรเวท เพราะบอกว่า
เรื่องสมุนไพรเป็นเรื่องล้าสมัย ใครๆ ที่ไหนเขาเลิกไป
หมดแล้ว ทำไมเมืองไทยยังไปสนับสนุน คนที่พูดนี้ก็พูดไป
ส่งเดชโดยไม่ไ้ไปศึกษา เพราะถ้าไปดูต่างประเทศแล้ว
เวลานี้เขากำลังสนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องสมุนไพรกัน แม้แต่
คำว่าอายุรเวทวุฒิสมาชิกบางคนก็ไม่รู้จัก คิดจะไปบังคับ
ให้เขาเปลี่ยน โดยบอกคำนี้มีมันคล้ายๆ กับอายุรแพทย์ให้
เปลี่ยนเป็นแพทย์แผนโบราณประยุกต์ได้ไหม ซึ่งก็ทำให้
อาจารย์หมอลอย (เกตุสิงห์) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ ท่านเกือบ
หมดกำลังใจ เพราะคำว่าอายุรเวทนี้ ที่อื่นเขาใช้กันจนเป็น
ที่รู้จักว่ามันแปลว่าอะไร แต่คนไทยขนาดที่เรียกว่าวุฒิสมาชิก
ซึ่งควรจะมีความรู้มากก็ไม่รู้จักครับ

ผมเห็นว่าเวลานี้ปัญหามันเข้าไปสู่เรื่องที่สลับซับซ้อน
ยากแก่การเข้าใจ มีเรื่องอะไรขึ้นมา มันเชื่อมโยงไปถึง
เรื่องอื่นๆ ด้วย ฉะนั้นถ้าเป็นคนที่ไม่ศึกษา ไม่คิดอะไรเลย
มันก็จะเข้าใจเรื่องอะไรต่างๆ เพียงผิวเผิน หรือเข้าใจผิด
แล้วก็ทิ้งกันไปคนละทางสองทาง พูดถึงวิธีแก้ปัญหานั้น
เราก็เคยลองกันหลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นวิธีอย่างนั้นก็คิดซัก
อย่างนี้ก็คิดซัก ยกตัวอย่างนะครับ แต่ก่อนนี้ภาควิชาต่างๆ
ที่มหิดลนั้น การรับอาจารย์เข้าใหม่ เขาให้อยู่ที่หัวหน้าแต่ละ
ภาควิชา ที่นี่ ต่อมาหัวหน้าภาควิชาเกิกล่นพวก เลือกได้
อาจารย์ที่ไม่เหมาะเข้ามา ก็เกิดความคิดกันว่า อย่าไปให้

อำนาจหัวหน้าภาควิชาเลย เพราะว่าให้เขามีอำนาจเลือก
แล้วก็เลือกผิด เกิดการไปต่อว่าหัวหน้าภาค ต่อมาก็บอกว่า
อย่ากระนั้นเลย เพื่อจะเลิกการเล่นพวก ให้อาจารย์ทั้งหมด
โหวตเลือกอาจารย์เข้าใหม่ ซึ่งไปๆ มาๆ ก็เลือกไม่ได้คิ
กว่าเดิม คือเกิดไปได้คนไม่ค่อยดีเข้ามาอีก แต่เลือกคราวนี้
ไปรู้จะไปต่อว่าใคร เพราะทุกคนร่วมโหวตด้วย เติมนักยังมี
ผู้ที่รับผิดชอบอยู่ที่จะให้ต่อว่าได้ แต่ตอนนี้ก็ต่อว่าใครไม่ได้

การที่สภาพการณ์ไม่ดีขึ้นนั้น มันขึ้นกับเหตุปัจจัย
หลายอย่าง ส่วนหนึ่งพวกเรากันเองยังไม่พัฒนาขึ้นมาจน
มีความรู้ว่าจะอะไรดี อะไรไม่ดี ผมว่าอันนี้เรายังขาดอยู่มาก
เพราะฉะนั้นมันก็คิดซัดไปหมด ไม่ว่าที่รัฐสภา ที่กองทัพ
ที่มหาวิทยาลัย ที่คณะสงฆ์ หรือที่ไหนๆ ทำให้เราอยู่ใน
ระยะที่ยากลำบาก ซึ่งคงจะต้องช่วยกันคิดว่าจะทำอย่างไร
ให้คนไทยชอบศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้จริง เพราะการรู้จริง
จะทำให้คนหันมาเห็นพ้องในทางที่ถูกต้องมากขึ้น เช่น ตอนนี้
มันมีหลายอย่างที่เราจะทำ แต่เราก็ทำไม่ได้ เช่นเรื่อง
เศรษฐกิจของเรา ที่ต้องสูญเสียเงินทองไปในทางต่างๆ
โดยเราไม่สามารถที่จะทำให้ทุกฝ่ายเห็นพ้อง เพื่อจะทำ
อะไรที่ถูกต้องได้ อย่างเช่นเรื่องการแพทย์แผนโบราณนั้นที่
จริงเป็นเรื่องที่ชัดเจนเลยว่า ถ้าส่งเสริมให้ครบวงจร เรา
จะคัดการสูญเสียเงินออกไปต่างประเทศได้มาก เราจะสร้าง
งานให้คนไทยเป็นแสนๆ คน เราจะสร้างวิชาการขึ้นได้เอง
แต่ขาดความเห็นพ้องอย่างที่เราเคยรู้ ทำให้เราอยู่ใน
ระยะที่ยากลำบาก และจุดสำคัญคงอยู่ที่การพัฒนาคน ว่า
ทำอย่างไรจะพัฒนาคนของเราให้ฉลาดกว่านี้ได้ มีปัญญา

มากกว่านี้ และมีความคิดมากกว่านี้ ซึ่งคงต้องมามองการศึกษาทั้งหมด มองกันทั้งระบบ ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ เพราะที่แล้มาเราใช้ชีวิตไปท่องเที่ยวๆ จำๆ กัน ไม่ได้ทำให้คนของเรามีปัญหาขึ้นมาจริงๆ คังนั้นพอเกิดมีปัญหอะไรขึ้นมาจะเอาเรื่องขึ้นมาพูดกันด้วยเหตุผลด้วยหลักฐานก็พูดไม่ได้

พระไพศาล บางส่วนก็มองไปในด้านที่ว่า การที่มุ่งมาในด้านการศึกษาคงต้องมองเรื่องอำนาจหรือมองเบื้องบนด้วย คือถ้ามีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หรือเปลี่ยนแปลงอำนาจภายในองค์กรปกครองแล้ว การแก้ปัญหาความแตกแยกกันก็อาจจะเร็วกว่า

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** การใช้อำนาจนั้น ความจริงเรามุ่งเพียงเพื่อเอาอำนาจปกครองมาช่วยด้านการศึกษาคือช่วยซ้ำ คือขณะนี้แม้เราจะพุ่งเป้าไปที่การศึกษา แต่เราก็ทำได้ในขอบเขตที่จำกัดทีนี้ถ้าหากว่าจะทำให้ได้กว้างขวางมันต้องแก้ที่ระบบการบริหารทั้งหมดเลย เพราะฉะนั้นแม้แต่การที่จะแก้ในด้านการปกครองหรือด้านอำนาจนั้น เราก็มุ่งมาที่การศึกษานี้เหมือนกัน ว่าให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในทางที่จะเอื้อต่อการที่จะปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ ส่วนการที่จะเอาอำนาจปกครองมาแก้ปัญหาเรื่องความแตกแยกต่างๆ ในขณะนี้นั้นคงทำไม่ได้ทันที เพราะไม่มีผู้ที่มีอำนาจเข้มแข็งจริงๆ ที่จะทำ และการที่จะสร้างวิสัยสัญญาขึ้นมาได้ ก็ต้องอาศัยการศึกษาอยู่ดี จะเอาอำนาจมาบังคับไม่ได้ ปัจจุบันนี้เป็นระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ เป็นระยะที่ว่างกันไปแล้วใช้อำนาจได้มากด้วยซ้ำ แต่กลับยังไม่สามารถทำอะไรได้ ถ้าแก้พระราชบัญญัติโดยให้กระจายอำนาจ

จะยังไม่สามารถทำอะไรเลย เพราะจะว่ากันไปแล้วก็ไม่มีฝ่ายไหน ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายคณะสงฆ์ที่มีความเข้มแข็งมีความเป็นผู้นำ ได้รับความเชื่อถือมากพอที่จะแก้ไขปัญหานี้ อย่างฝ่ายรัฐมีใครใหม่ที่จะมีความเข้มแข็งหรือกล้าพอที่จะจัดการเรื่องนี้ เขาก็ไม่กล้า เพราะฉะนั้นจะไปหวังการเปลี่ยนแปลงโดยพระราชบัญญัตินี้ก็ยาก อาจจะเป็นแผนการบริหารได้ในระยะยาว โดยอาศัยการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาความไม่มีเอกภาพนี้ด้วย แต่ไม่ใช่เป็นการใช้อำนาจเข้ามาจัดการ คงไม่ใช่เป็นแบบสมัยพระเจ้าอโศก ที่ว่า เอ้า จัดการสังคายนาเลย แล้วก็มีการตั้งคณะกรรมการสอบความรู้พระหรืออะไรต่างๆ แล้วผู้ที่แสดงธรรมออกนอกรัตนกอรอย ก็ถูกจับสึกหมดเลย รัฐบาลปัจจุบันกล้าทำหรือ ก็ไม่กล้า ถ้ากล้าทำก็ไม่เห็นจะต้องอาศัยตั้งพระราชบัญญัติใหม่อะไรเลย แต่ที่เขาไม่มีความเข้มแข็งพอ ฉะนั้นเห็นจะเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติใหม่นี้ก็เป็นสิ่งที่เราต้องการ แต่เราต้องการให้จุดเน้นไปอยู่ที่การศึกษา เพื่อจะให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษา หรือปรับปรุง ปฏิรูปให้การศึกษาของพระสงฆ์ดีขึ้น

๓. พระสงฆ์กับคนรุ่นใหม่...

อรศรี ฟังเรื่องความสำคัญของการศึกษาคณะสงฆ์อย่างที่ว่ามาแล้ว ก็อยากจะกราบเรียนถามว่า ในฐานะของฆราวาสรุ่นใหม่ เราจะมีส่วนช่วยหรือร่วมมีบทบาทได้อย่างไร ในการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์คะ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** ก็มาช่วยให้กำลังใจกัน เช่น ช่วยออกข่าวสารด้านข้อมูล นี่ก็
เป็นการช่วยได้ทางหนึ่ง เพราะว่าเมื่อฝ่ายหนึ่งริเริ่มขึ้นมาแล้ว
ก็ต้องมีฝ่ายกองทุนทางด้านการข่าว เป็นต้น ที่จะคอยให้
ความช่วยเหลือ เช่น ออกบทความ ออกข่าวสารหรืออะไร
ต่างๆ ที่เป็นไปในทางที่ช่วยกัน ทำให้งานที่ริเริ่มนั้นได้รับ
เสียงสนับสนุนมีพลังที่จะเติบโตขึ้นได้ต่อไป ไม่เช่นนั้นมัน
อาจจะหยุดชะงักก็ได้

ประเวศ ผมคิดว่าประการแรก ก็ให้คนรุ่นใหม่เข้ามาทำความเข้าใจ
จนเข้าใจจริงๆ ถึงเรื่องความสำคัญของการศึกษาของพระ
สงฆ์ พอเข้าใจแล้วและมีเจตนาดีแล้ว การพูดคุย การตี
พิมพ์ การทำอะไรต่ออะไรจะออกมาเอง อันนี้ก็จะส่งผล
กลับมาให้เป็นกำลังใจกับคนที่ทำงาน โดยเฉพาะกับพระ
เพราะที่แล้วมาท่านถูกทอดทิ้ง ถูกดูถูก จนกระทั่งท่านก็
อาจจะถูกดูถูกตัวเองว่าท่านทำอะไรไม่ได้ ไม่มีบทบาทอะไร
ท่านชாகำลังใจหรือกำลังใจมันเหี่ยวแห้งไปหมด แต่ถ้ามี
คนมาพูด มาเชียร์ ว่าเรื่องพระเป็นเรื่องสำคัญมาก ท่านก็
อาจจะหัวใจฟูขึ้นมา และพยายามจะทำอะไรให้มันดีขึ้นด้วย

อรศรี หมายความว่า บทบาทก็ต้องพยายามช่วยกันเพื่อให้คน
มองเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ แล้วก็ช่วยกันเผยแพร่
และให้กำลังใจพระ แต่ที่นี้ที่สังเกตเห็น คือคนรุ่นใหม่ที่สนใจ
ศาสนานั้น เขามักจะเอาแต่พระพุทธรูป พระธรรม แต่ไม่ค่อย
จะเอาพระสงฆ์

ประเวศ ครับ บางทีถึงกับเกลียดพระด้วยก็มี ซึ่งอันนี้ผมว่ามันไม่คิ
นะครับ เราต้องใช้หลายๆ วิธี ไม่อย่างนั้นเราจะทำงานไม่ได้
ผล เราต้องไหว้พระสงฆ์ นับถือผู้ชราและมีความอ่อนน้อม

ถึงจะทำอะไรไปในรูปแบบ แต่พร้อมๆ กันนั้น เราก็ต้องคิด
ไปด้วย เพื่อทำปัญญาให้ก้าวหน้าไป แล้วคนจะยอมรับมาก
ขึ้น เราก็จะทำงานง่ายขึ้นเยอะ เรื่องวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่อง
สำคัญ อย่างคราวเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม (๒๕๑๙)
ตอนที่จอมพลถนอมบวรเชษฐเข้ามา ผมบอกกับนักศึกษาว่า
พวกคุณไปประท้วงแบบนั้นคุณจะต้องเกิดเรื่อง คุณต้องทำ
ตรงข้ามกับที่เขาคิด คือแทนที่จะไปประท้วง คุณกลับไป
ใส่บาตรเลยครับ อย่าไปประท้วง เพราะคนไทยทั่วไปจะรับ
ไม่ได้ แต่เขาก็ไปประท้วงกัน เรื่องราวขยายใหญ่โตจนเกิด
เหตุการณ์ขึ้นในที่สุด

ถ้าคนรุ่นใหม่ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพระสงฆ์ให้
เข้าใจซึ้งเจนจนเห็นความสำคัญ แล้วก็ช่วยกันสื่อสารประชา
สัมพันธ์และดูว่ามีปัจจัยอะไรที่จะเป็นทางบวกซึ่งเราควรจะ
ส่งเสริม อะไรที่เป็นอุปสรรค และอุปสรรคนั้นจะแก้อย่างไร
เราจะรับใช้ท่านได้อย่างไรบ้าง เพียงที่ว่ามานี้ก็เยอะแล้ว
นอกจากนั้นในการสื่อสารเพื่อก่อศรัทธาขึ้นนั้น ถ้าทำให้คน
เกิดศรัทธาจะบริจาคปัจจัยเข้ามาช่วยในเรื่องโครงการการ
ศึกษาของพระสงฆ์ก็จะช่วยได้มากด้วย เพราะเราก็ต้องการ
ปัจจัยพอสมควร ถึงแม้มันจะไม่ได้ใช้อะไรมากมายเหมือน
กับการจัดการศึกษาทางโลก แต่มันก็ต้องใช้บ้าง ที่จริง
ตามวัดต่างๆ นั้นก็มีเงินที่ประชาชนถวาย แต่ว่าที่แล้วมา
มันโน้มเอียงไปทางด้านการสร้างวัตถุ แต่ถ้าพระท่านเกิด
ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้ แล้วเอาปัจจัยนั้นมาใช้ทาง
การศึกษาจะมีปัจจัยเยอะแยะเลย แต่ว่าขณะนี้ปัจจัยถูก
เอาไปใช้ทางวัตถุ ซึ่งการที่พระท่านทำอย่างนั้น ก็คงจะมี

เหตุผลที่ทำให้ท่านทำอย่างนั้น เช่นความคิดความเชื่อของท่านและความคิดความเชื่อของประชาชนที่ถวายปัจจัยให้ท่าน บางคนก็คาดหวังว่าท่านจะเอาไปทำทางค่านัตถุ จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน คือต้องอาศัยความเข้าใจร่วมกันทั้งพระและประชาชน มันถึงจะสำเร็จได้ แต่ถ้าทำได้สำเร็จจะครบ เราจะมีทรัพยากรมากมายทั่วประเทศเพื่อการศึกษาของพระเณรโดยไม่ต้องพึ่งรัฐบาลเลย เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำให้เกิดความเข้าใจเรื่องนี้ จนกระทั่งเกิดเป็นแนวทางที่ถูกต้อง จนกระทั่งปัญญา ศรัทธา และการกระทำนั้นเข้ามาเชื่อมกันหมด

อภิศรี

สมมุติว่าเราจะสร้างศรัทธาในพระสงฆ์ให้เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ แต่ที่นี้พระสงฆ์ในสายตาของคนรุ่นใหม่นั้นเป็นอย่างที่อาจารย์ว่า คือเขารู้สึกเกลียดหรือรังเกียจพระสงฆ์ เราจะมีหนทางแก้ไขอย่างไร นี่ประเด็นหนึ่ง อีกประเด็นหนึ่งคือข้อถกเถียงที่ว่า การเสนอข่าวของสื่อมวลชนเกี่ยวกับเรื่องไม่ดีไม่งามของพระบางรูป บางครั้งควรจะมีขอบเขตแค่ไหน เพราะบางคนมองในแง่ดี คือเป็นการช่วยกันแก้ไขและชักจูงพวกแอบแฝง แต่ในอีกด้านหนึ่ง คือยิ่งทำให้คนเสื่อมระอาและเสื่อมศรัทธาพระมากยิ่งขึ้นอีก อันนี้ก็ไม่ว่ากันว่าคนรุ่นใหม่หรือสื่อมวลชน ควรจะมีทำอย่างไรต่อข้อบกพร่องของพระสงฆ์ จะเปิดเผยหรือปกปิดแค่ไหน อย่่างไรคะ

ประเวศ

การที่คนทั่วไปเสื่อมระอาต่อพระ ก็เพราะรู้สึกว่าคุณปฏิบัติไม่ดีไม่ใช่ไหมครับ แต่ที่นี้การที่มีคนมาให้กำลังใจท่าน มีคนมาสนใจท่าน อันนี้เป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้ท่านทำดีขึ้นได้ ก็เหมือนเด็กๆ เช่นลูก ถ้ารู้สึกว่าคุณแม่ไม่รักหรือไม่สนใจ

ก็จะเกรง แต่ถ้ารู้สึกว่ามีคนสนใจ มีคนเคารพนับถือและเห็นความสำคัญ เขาก็จะทำดีขึ้น พระท่านก็เช่นกันครับ แต่ว่าถ้าเราไปเอาแต่ค้านลบขึ้นมาพูด มาว่า คนก็เสื่อม ศรัทธาหมด ท่านก็ทำดีไม่ขึ้น มันก็ยิ่งพากันพัง แต่พระที่ท่านทำดีก็มี ถ้าเรานำค้านคินี้ขึ้นมาพูดกันให้มากๆ เพื่อให้กำลังใจ ก็จะเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีได้ เพราะคนเราทุกคนมันมีทั้งด้านดีและไม่ดี ตัวเราเองก็เหมือนกัน ลองสังเกตดูนะครับ จะเห็นว่านิสัยที่คนไทยเป็นกันมาก คือชอบจับค้านลบของคนอื่นขึ้นมาพูด พยายามจะสืบทอดคนนั้นคนนี้ มีความไม่ดี ๑ ไม่ดี ๒ ไม่ดี ๓ ไม่ดี ๔ แล้วพวกกันจนกระทั่งคนนั้นหมดสภาพ ถึงจะทำดีอย่างไรก็ไม่ขึ้น อันนี้เห็นเต็มไปหมด ในทางตรงข้าม ถ้าเราเอาด้านดีของเขาขึ้นมาพูด คือผมเชื่อว่าคงไม่มีใครหรอกที่ไม่มีความดีอะไรเลย แม้สักคนหนึ่ง คือมองยังไง ก็ไม่เห็นความดีเลยนั้น คงหายาก เราก็พยายามใช้ความคินั้นๆ ให้เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดเป็นกำลังใจ เกิดเป็นปีติ ที่อยากจะทำอะไรให้ดีมากยิ่งๆ ขึ้น ซึ่งอันนี้เองมันจะช่วยลดค้านเสียลง แล้วเราก็ช่วยส่งเสริมให้ดีขึ้นๆ

ผมว่าคนไทยนี้มักมองอะไรแต่ค้านลบมาก ก็ไม่ทราบว่าจะเกิดจากอะไร แล้วมันทำลายกันหมด ในมหาวิทยาลัยนี่เห็นชัดเลย จนยากที่วิชาการจะเจริญได้ ถึงมหาวิทยาลัยมีโครงสร้างแยะ เอาเงินของราษฎรไปใช้ก็มาก แต่ว่างานวิชาการเกือบจะไม่มีหรือมีน้อยเต็มที เพราะว่าพออะไรจะเกิด คนอื่นก็อิจฉาริษยา พยายามจะหาค้านลบของคนคนนั้นขึ้นมาพูด กดเขาให้ลงไป จนเจียบหายไป ส่วนใครที่มีผล

สำเร็จอะไรขึ้นมา ก็พยายามจะกดลงไป นิสัยอันนี้เป็นกัน
มาก ผมว่าเราควรจะเอาทางค่านิยมขึ้นมาส่งเสริม การ
ทำอะไรควรจะก่อให้เกิดความอึดเอิบต่อกัน มีปิตีต่อกัน
พัฒนาจากทีละนิดๆ ก็ได้ พอให้เกิดเป็นกำลังใจ แต่ถ้าเรา
เอาแต่ค่านิยมมาพูด มาค่า มาว่า ตัวเราก็ทุกข์ ใจนี้ร้อน
ไปหมด ผู้ที่ถูกโจมตีก็ร้อนไปหมด แล้วบางทีก็เลยพัฒนา
อะไรไม่ขึ้น คิดว่าอันนี้คงเป็นธรรมชาติมนุษย์ด้วย และเป็น
วัฒนธรรมไทยด้วย ซึ่งเราต้องเรียนรู้ว่าเราจะแก้ปัญหา
ความขัดแย้งได้อย่างไร

ที่ผ่านมาเนี่ย บางทีเราเอาวิธีการแก้ปัญหาจากต่าง
ประเทศเข้ามาใช้มาก คือบอกว่าต้องเอามาพูดกันให้เห็น
คำเห็นแก่ใครผิดใครถูก ซึ่งบางทีก็แก้ปัญหาไม่ได้ เพราะ
ทั้ง ๒ ข้าง ต่างก็มีพิธี ข้างนี้ก็ว่าข้างนี้ถูก ข้างโน้นก็ว่า
ข้างโน้นถูก เพราะฉะนั้นในกระบวนการที่พยายามบอกให้รู้
ชัดเจนว่าใครผิดใครถูกนั้นมันไม่สำเร็จ กลับกลายเป็น
ความอาฆาตกัน ลองไปดูตามมูลนิธิต่างๆ ก็ได้ เยอะแยะ
เลยครับ อาจจะเป็นเพราะว่าเราไม่ได้เรียนรู้วิธีการของไทย
หรือวิธีในวัฒนธรรมไทยที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้ง แต่เรา
ไปใช้วิธีคอมพิวเตอร์เทคโนโลยี ที่มันไม่เข้ากับวัฒนธรรมไทย
บางครั้งเถียงกันแทบตาย เพื่อบอกให้รู้ว่าใครผิดใครถูก
ที่จริงก็เพื่อให้รู้ว่าเราถูกและเขาผิด แต่ถ้าเราใช้วิธีเคิมว่า
ใช้เมตตาและให้อภัยเถอะ ถึงเรื่องราวมันจะเป็นอย่างไร
ถ้าสาเหตุมันหาไม่เจอแล้ว เพราะว่าบางทีเรื่องมันละเอียด
อ่อนมาก เราก็ให้อภัยกันไปเถอะ ใช้ปิยวาจาแล้วอาจจะ
แก้ปัญหาได้ ตั้งต้นทำอะไรต่างๆ ต่อไปได้อีก

อรรถิ

แต่การที่คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยศรัทธาพระสงฆ์นั้น อีกส่วนหนึ่ง เป็นเพราะรู้สึกว่าคุณค่าของพระท่านล้าสมัย คือความคิดความรู้ตาม

ประเวศ

ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ไม่ใช่หรือคะ
ครับ ขณะนี้ประเด็นปัญหาของสังคมมันสลับซับซ้อนมาก จนเวลามีคนมาถามพระ พระท่านก็ตอบไม่ได้ เพราะไม่เคย คิดในเรื่องนั้นๆ เลย เมื่อตอบคำถามเขาไม่ได้ ความศรัทธา ของเขาก็ไม่เกิด ผมขอยกตัวอย่าง เช่น เรื่องการแพทย์นั้น ขณะนี้มันเกิดมีประเด็นที่สลับซับซ้อนขึ้นมากมาย เช่น สมัย ๒ พันปีก่อนเวลาแพทย์บอกว่า ฉันจะพยายามทำดีที่สุดสำหรับคนไข้คนนี้ พูดยังไงก็ไม่เกิดปัญหาทางจริยธรรมอะไรทั้งสิ้น เพราะแพทย์พยายามจะช่วยเหลือโดยเอา สมุณไพร เอาอะไรเท่าที่เขาจะมาช่วยคนไข้ แต่สมัยนี้ถ้าแพทย์ บอกว่าจะช่วยคนไข้ให้ดีที่สุดนั้น ถามว่าหมายความว่าอะไร หมายความว่า ถ้าหัวใจหยุดแล้วจะกระตุ้นหัวใจให้กลับคืนมา ถ้าไตเสียจะเปลี่ยนไต ถ้าเส้นเลือดในสมองแตกจะเอาเข้า ไอซียู ถ้าหยุดหายใจแล้วจะใส่เครื่องช่วยหายใจให้ แม้ว่า คนไข้คนนั้นจะไม่ฟื้น แต่การที่แพทย์เอาเครื่องเข้าไปใส่ คนไข้ก็เลยหายใจอยู่อย่างนั้นเป็นเดือนๆ ปีๆ ค่าออกซิเจน ค่ารักษาพยาบาลอะไรต่างๆ มันหมดเปลืองมาก ยกตัวอย่าง ขณะนี้มีพระองค์เจ้าหญิงองค์หนึ่งไม่อยู่ที่โรงพยาบาลเอกชน แห่งหนึ่ง โดยที่ไม่รู้สึกองค์มา ๓ ปีแล้ว ค่าใช้จ่ายตก เดือนละ ๓ แสนบาท ก็หมดไปกว่า ๑๐ ล้านบาทแล้ว โดยที่ขณะนี้ก็ไม่ฟื้น

ที่นี้ก็มาถึงประเด็นที่ตอบได้ยากมาก คือปัญหาความ หมดเปลืองทางเศรษฐกิจ ซึ่งแต่ก่อนมันไม่มีความหมดเปลือง

อันนี้ เพราะแพทย์ไปเก็บเอาสมุนไพร หรือเอาอะไรต่ออะไร มารักษาได้ โดยไม่สิ้นเปลือง แต่การรักษาปัจจุบันนั้น บาง ครั้งก็หมดเปลืองทางเศรษฐกิจมาก จนทำให้เกิดปัญหาว่า ควรจะเอาเงินไปใช้ในเรื่องอะไรมากน้อยแค่ไหน ถ้าเราตอบ ว่าชีวิตเป็นของมีค่า จะมาคิดเป็นเงินไม่ได้ เพราะฉะนั้น หมอต้องช่วยคนไข้ให้ถึงที่สุด แต่ถ้าสมมุติว่าช่วยแล้วมัน หมดเงิน ๑๐ ล้าน ๑๐๐ ล้านกับการเอาเงินนี้ไปช่วยเด็ก ที่ไม่มีอาหารกิน ไม่มีวัคซีนป้องกันรักษาโรค ซึ่งใช้เงินจำนวน เป็นแสนเท่านั้น เราจะใช้เงินไปในทางไหนก่อน ผมเคย กราบเรียนถามท่านเจ้าคุณองค์หนึ่งในปัญหานี้ ท่านตอบว่า อย่างไร ก็ต้องช่วยชีวิตให้มากที่สุด ผมถามต่อว่า แล้วถ้า มันหมดเงินเยอะท่านจะว่ายังไง ท่านบอกว่าไม่รู้จะยังไงก็ ต้องช่วยชีวิตก่อน ประเด็นนี้มันจึงตัดสินใจยากครับ เพราะ ไม่ใช่เรื่องชาวคำที่ใครจะไปบอกได้ว่าคุณต้องไม่ช่วยเลย หรือว่าคุณต้องช่วย ถึงหมดเงินร้อยล้านคุณก็ต้องช่วย

นอกจากนี้ ในขณะนี้มันยังเกิดปรากฏการณ์แบบนี้ครับ คือชาวนามาป่วยเป็นมะเร็งตับ หมอไม่ได้บอกว่าเป็นอะไร แต่รับตัวไว้รักษา แกก็ไปขายนาที่บ้านหมด รักษาไม่นาน ก็ตาย เพราะอยู่ในชั้นที่รักษาไม่หายแล้ว แต่หมอไม่ได้บอก เขา ตกลงตัวตาย นาก็ขายหมด ลูกไม่มีเงินจะทำกิน ปัญหา อะไรต่ออะไรก็เกิดตามมาอีกเยอะ เพราะฉะนั้นผมจึงว่า ประเด็นนี้ตอบยาก คือระหว่างความเป็นความตาย เราควร จะทำอะไรมากน้อยแค่ไหน ถ้าช่วยไม่让他ตาย แต่ว่าก็ ฟันขึ้นมาเป็นปกติไม่ได้ ต้องใช้เครื่องช่วยหายใจไปโดยไม่ มี โอกาสฟื้นขึ้นมา และมันทรมาณคนเจ็บมากขึ้น ซึ่งมันก็

โยงมาถึงว่า ความเป็นความตายคืออะไร คุณค่าชีวิตคืออะไร คุณภาพชีวิตคืออะไร แล้วยังมีเรื่องสิทธิมนุษยชน ขึ้นมาอีกว่า เขามีสิทธิที่จะได้รับการรักษาอย่างไร แล้วสิทธิ นั้นมันไปขัดแย้งกับสิทธิของคนอื่นหรือเปล่า ซึ่งมันเป็นประเด็น ที่สลับซับซ้อน ฉะนั้น ถ้าพระท่านบอกว่าอย่าเห็นแก่ตัว บางทีก็ยังไม่ได้เข้าไปสู่การแก้ประเด็นของปัญหา แต่จะต้อง มีความสามารถพอที่จะเข้าไปมองตัวปัญหา แล้วใช้หลักธรรม เข้าไปตอบด้วย

อรรถศรี ถ้าสมมุติว่าเกิดมีคนมากราบเรียนถามท่านเจ้าคุณอาจารย์ ในกรณีเกี่ยวกับที่อาจารย์ประเวศเคยเรียนถามท่านเจ้าคุณ องค์หนึ่ง ว่าควรจะช่วยหรือไม่ช่วยคนไร้รายได้ที่ไม่พินนั้น ไม่ทราบที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์จะตอบว่าอย่างไรคะ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** ก็ตอบว่าในแง่ของพระนั้น เรื่องชีวิตก็มีหลักอยู่ว่า พระจะไม่ ทำลายชีวิตไม่ได้ ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความค่า ก็ต้องช่วยเหลือ แต่ ถ้ามีปัญหาก็ต้องใช้สติปัญญาเข้ามาพิจารณากัน

ประเวศ ผมคิดว่ากรณีที่ยกมานี้ไม่มีคำตอบสำเร็จรูป ว่าหมอต้อ งไม่รักษาเลย หรือว่าต้องรักษาหมด ไม่ว่าจะเป็นหมดเงินพันล้าน ก็ต้องรักษา เรื่องนี้ไม่มีคำตอบตายตัวและคงต้องอาศัย ปัญญามาก แต่เราก็ไม่ได้สอนหมอเลยในเรื่องเหล่านี้ หมอ เราเรียนแต่เรื่องเทคนิคต่างๆ พอเข้ามาสู่ประเด็นที่สลับ ซับซ้อน เขาจะไม่รู้เพราะมันเป็นประเด็นทั้งทางเทคโนโลยี ทั้งทางจริยธรรม ทางเศรษฐศาสตร์ อะไรก็ร้อยแปด

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** ที่นี้การที่หมอบางท่าน ยึดอายุคนไข้ไว้ด้วยวิธีการนี้ เขามุ่ง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือเปล่า

ประเวศ ก็มีครับ

พระพรหม-

คุณาภรณ์

ประเวศ

ก็เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาค้วยเป็นองค์ประกอบหนึ่ง แต่บางครั้งก็เพราะความหวังคั้นะครับ เพียงแต่ไม่ได้คิดถึงธรรมชาติ ยกตัวอย่างโคโยบอกชื่อเลยคือหลวงปู่แหวน ผมจะเล่าความทรงมานของท่านนะครับ หลวงปู่แหวน ท่านอายุ ๘๘ ปี ซึ่งก็นับว่าอายุมาก ร่างกายต่างๆ ของท่านก็เสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านฉันข้าวไม่ลง หมอกก็เอาหลอดใส่เพื่อเอาอาหารเข้าไป ทีนี้เมื่ออาหารเข้าไปมากๆ ระบบมันไม่ย่อย ท่านก็ท้องอืด แน่น ทรมาน นี่เพราะคนเข้าไปยุ่งกับธรรมชาติ โดยไม่รู้ว่าเป็นการไปเพิ่มความทรมานให้ท่านมากขึ้นอีก เพราะการที่ท่านฉันได้น้อย และระบบย่อยได้น้อย ที่จริงมันเป็นเหตุผลกันอยู่แล้ว และท่านก็สบายที่ท่านฉันน้อยเพราะระบบมันพอทำงานได้แค่นั้น ทีนี้ คนเข้าไปยุ่งกับท่านมากๆ จะเป็นเพราะอะไรนั้นเราก็วิเคราะห์ไปได้อีกต่างๆ นานา แต่ผลที่เกิดคือเป็นความทรมานเพิ่มขึ้น

๔. วิถีสุขภาพใหม่ของชาวพุทธ...

พระไพศาล

ที่ผ่านมา เราได้พูดถึงมากถึงเรื่องคุณภาพของพระสงฆ์ โดยได้พูดถึงเรื่องการศึกษา เรื่องปัญหาค้นพระราชบัญญัติสงฆ์ ทีนี้มีประเด็นที่น่าพูดถึงอีกก็คือ เรื่องคุณภาพของฆราวาสด้วยกัน ทั้งอุบาสก อุบาสิกา อันนี้ไม่ทราบว่าจะมีวิธีการอย่างไร ที่จะสร้างคุณภาพของอุบาสก อุบาสิกา เพื่อที่ว่าจะได้สนองตอบสถาบันสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเวศ

เมื่อคืนเราก็พูดถึงมาก อาจารย์สุลักษณ์บอกว่าคนส่วนใหญ่

ไม่ใช่ชาวพุทธที่แท้ เพราะว่ารู้สึกยังมีความทุกข์ทรมานมาก
ในการทำงาน มีความขัดแย้งสูง มีความคับข้องใจ และ
หงุดหงิด มีความท้อแท้ มีเอือม มีเบื่อ มีอะไรก็รำคาญแสบ
ซึ่งแสดงว่ายังไม่เข้าถึงความเป็นพุทธที่แท้ ความเป็นพุทธ
ที่แท้มันเบา สบาย ความขัดแย้งลดน้อย ทำอะไรมันก็สบาย
ไปหมด แล้วไม่เบื่อ ไม่เอือม ไม่ท้อแท้ ไม่ผิดหวังด้วย
เพราะไม่ได้หวังอะไร สิ่งอะไรที่ดีมีเหตุผลก็ทำ ถ้าเราไป
ผูกพันหรือไปหวังแล้วบางทีหวังเกินเหตุผลที่มันจะเป็นไปได้
มันก็ต้องผิดหวัง แล้วก็ท้อแท้ เบื่อ ฯลฯ เรื่องนี้คงจะต้อง
ปฏิบัติจริงๆ แล้วการทำงานก็คงจะได้ผลขึ้น เรื่องที่ท่าน
ไพศาลถามนั้นเป็นเรื่องกว้าง และต้องกระทำกันหลายทาง
ด้วยกัน เช่น ตัวระบบการศึกษาทั้งหมด เราต้องเอามาถึก
ว่าจะทำอย่างไร จึงช่วยให้เป็นชาวพุทธที่แท้ขึ้นมา เพราะ
เราเคยชินกับการศึกษาของเราที่ไม่ตามอย่างอื่น เราจะ
แก้ไขอย่างไร จะมีวิธีการอย่างไร และทำอย่างไรกระทรวง
ศึกษาธิการจะสนใจมากกว่านี้ ทำอย่างไรจะมีการทดลอง
ในรูปแบบที่สอดคล้องกับทางพุทธศาสนามากกว่านี้ และทำ
อย่างไรเราจะใช้สื่อต่างๆ เพื่อจะขยายความสนใจ ความ
เข้าใจที่ถูกต้องทางพุทธศาสนาให้ออกไปได้กว้างๆ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์**

การปฏิบัติแม้แค่นี้ในระดับต้นๆ ชาวพุทธปัจจุบันก็ไม่มีหลัก
การ เพื่อจะมีข้อปฏิบัติพื้นฐานของความเป็นชาวพุทธ ที่
แสดงออกให้เห็น มันก็เลยไม่มีอะไรเป็นจริงเป็นจัง อันนี้ก็
อาจจะเห็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีสำนักต่างๆ ที่พยายามที่จะ
ทำให้ความเป็นชาวพุทธนั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้น
มีการสมาทานข้อปฏิบัติอะไรต่างๆ นี่เราจะเห็นด้วยหรือไม่

ว่า ชาวพุทธควรจะมีข้อปฏิบัติพื้นฐานบางประการที่ร่วมกัน
ซึ่งเหมือนๆ กัน ว่าที่จริงมันก็มีอยู่แล้วคือศีล แต่ว่าทำ
อย่างไรจะให้มันปรากฏออกมาชัดเจนได้

พระไพศาล อาจจะทำเป็นวัตรที่ละเอียดมากขึ้นได้ไหมครับ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** อันนี้เป็นข้อเสนออย่างหนึ่ง เช่น อย่างที่หลวงพ่อบ้านพุท
เมือวาน* ก็ทำให้กันไปถึงพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งท่านองว่า
ถ้าไม้ไผ่ให้ก่อนแล้วจะไม่กิน คือมีผู้ที่ถือข้อปฏิบัติอย่างนี้
ในสมัยพุทธกาล คือถ้าไม้ไผ่ให้อะไรไปบ้างเลยก่อนแล้ว
เขาก็จะไม่กิน ตัวอย่างที่หลวงพ่อบ้านเล่าเรื่องแม่ชี ก็แสดง
ว่า แม่ชีปฏิบัติอย่างนี้ นี่ก็เป็นข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งที่ว่า ซึ่ง
ถ้าเราจะนำมาใช้นั้น จะเป็นประโยชน์ที่จะทำให้มีผลเป็น
รูปธรรมขึ้น

พระไพศาล เรื่องวัตรปฏิบัตินี้ ท่านคิซ นัท อันท์ ก็คิดมาได้ ๑๔ ข้อแล้ว
คือ เทียบหิน** ซึ่งถือเป็นวัตรปฏิบัติสำหรับชาวพุทธ

สุลักษณ์ ที่จริงเรื่องนี้มันไม่น่ายากเย็นอะไรเลย ถ้าเราจะทำกัน ที่ผม
พูดเมื่อคืนก็อย่างนี้ ในเมื่อคราวนี้เรามาสวนโมกข์กันแล้ว
กลับไปก็ลองไปเริ่มสิ ยกตัวอย่างเช่น ๑๔ ข้อของท่านคิซ
นัท อันท์ ท่านก็ประยุกต์ศีลเอามาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีประโยชน์
มาก เช่น ข้อที่ ๑ บอกว่าทุกอย่างจะต้องเอากาลามสูตรมา
จับ ซึ่งถ้าถือตามนั้นะครับ แม้กระทั่งคำสั่งสอนของพระบรม
ศาสดาก็ต้องมาพิจารณาให้แยบคายด้วย ศีลข้ออื่นท่านก็
มาเปลี่ยนให้ทันสมัย อย่างศีลข้อที่ ๓ ผู้หญิงผู้ชายควรจะ

* อ่าน พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต, ปาฐกถาประจำปีของอาจารย์สาร พุทธศาสน
ภิกขุ (กรุงเทพฯ, อาจารย์สาร, ๒๕๓๐)

** อ่าน คัญปัญญาและความรัก คิซ นัท อันท์ เขียน, รสนา โตสิระกุล แปล (กรุงเทพฯ, อาจารย์สาร,
๒๕๓๐)

ไม่เอาเปรียบกันอย่างไรๆ ที่นี้ถ้าเผื่อว่าเรามีแบบนี้บ้าง
เอาแบบพระลงปาฏิโมกข์ปีละครั้ง คือมาประชุมด้วยกัน
แล้วให้ใครอ่านและทำพิธีกรรมสักหน่อย จุดเทียนสักเล่ม
แล้วก็เอาแบบเนื้อหาปาฏิโมกข์ของพระ ตามเลยว่าใครทำ
ผิดบ้าง ให้วิพากษ์วิจารณ์กันได้บ้าง นี่อันหนึ่งและสอง
เมื่อเราทำงานในออฟฟิศนั้น วันๆ หนึ่งน่าจะมีเวลาหยุดเที่ยง
หรือเช้าและเย็นก่อนกลับบ้าน ภาวนาด้วยกันสัก ๑๕ นาที
๒๐ นาที ก็จะคลายเครียดไปได้เยอะ ผมว่าองค์กรพัฒนา
เอกชนนี่มันทำได้นะ แต่ว่าเขาไม่ทำ อ้างอะไรร้อยแปดพัน
ประการ ซึ่งฟังไม่ขึ้นเลย หลายต่อหลายหน่วยงาน ผมก็เป็น
ใหญ่มีหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ผมสั่งให้ได้เลย เอาไหม หา
ที่ให้ช่วยก็ได้ หาเวลาให้ด้วย ที่นี้ถ้าเผื่อเขาไม่ทำเราก็คง
อะไรไม่ได้ใช้ไหม คือว่าจะไปชมเขาโคเซ็นให้กลิ่นหญ้าไม่ได้
เราอาจหาหญ้าให้ได้ แต่ถ้าไม่ต้องการกิน ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร
ปัญหายู่ตรงนี้

ที่นี้ผมอยากจะลองคิดดูให้เป็นรูปธรรมในเรื่องคุณภาพ
ชาวพุทธของพวกเขาเอง มิฉะนั้นก็เป็นพุทธที่ผีปาก น่าจะ
ลองทำอันนี้ เราต้องเตือนกันได้ วันนี้คุณโกรธมากไปหน่อย
แล้วนะ วันนี้คุณเครียดไปหน่อยแล้วกระมัง คือให้มีการ
เตือนกัน ซึ่งทำให้มีโอกาสนี้จะพูดกันได้ว่าเรื่อง โดยเฉพาะ
ในแวดวงของเราอย่างน้อยก็ให้ความเห็นพ้องต้องกัน แต่
บางแวดวงเขาไม่เห็นพ้องต้องกัน มันก็ยาก ถ้าไปเสนอเขา
เขาจะหาว่าเราเป็นมิชชันนารี ผมว่าถ้าเราลองทำพิธีกรรม
อย่างที่ว่านี้ อาทิตยัสสะหน หรือ ๒ อาทิตยัสสะหน วันหนึ่งมี
เวลาให้ภาวนาบ้าง มีเวลาให้พักบ้างเหมือนอย่างที่ท่านคิด

นัท อันท์ ทำที่ฝรั่งเศส ซึ่งดีมากเลย คือเด็กอยากขึ้นมา
ภาวนาเมื่อไรก็ได้ มาแล้วเมื่อจะลงไปเมื่อไรก็ได้เป็นการ
ฝึกเด็กไว้ แต่แบบของเรานั้นเวลาภาวนาเด็กเข้าไปเกี่ยวไม่ได้
เลย หาวทำให้เสียสมาธิ ผมว่าเราควรให้เด็กมาได้ คือ
อยากจะมีสมาธิแล้วหนังสือเล่มใหม่ของท่านคิซ นัท อันท์
ที่ผมให้เขากำลังแปลอยู่คือ *Being Peace* นั่นคือเหลือเกิน
คือท่านสอนว่าสันติภาพไม่ได้อยู่ที่ไหน แต่อยู่ที่เรานี่เอง
พอเราสันติขึ้น มันก็เปลี่ยนเป็นสันติออกไปเรื่อยๆ

อีกอย่างนะครับ พิธีกรรมมันก็เป็นเครื่องมือในการ
ปฏิบัติธรรม เวลาวัฏต่างๆ มีพิธีกรรมก็เป็นแค่พิธีกรรมจริงๆ
ไม่ได้เป็นเครื่องมือของการปฏิบัติธรรม พิธีกรรมก็เลยน่าเบื่อ
สำหรับคนเป็นอันมาก เป็นเรื่องต้องบังคับ สอนว่าจะต้อง
กราบพระอย่างนั้น จะต้องกราบโຕะอย่างนั้น จะต้องจุฑารูป
อย่างนั้น อะไรๆ ต่างๆ ที่จริงพิธีกรรมนั้นจะต้องมี เพื่อให้
เกิดความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดความโน้มน้าวทางใจ เพื่อเกิดความ
ปล่อยาว และรู้เท่าทันตนเอง ซึ่งพิธีกรรมจะช่วยได้มากเลย
แล้วยังช่วยคลายความเครียดได้มากด้วย ถ้าจะทำเราก็
ตกลงกันว่า จะทำพิธีกรรมขนาดไหน อันนี้ผมอยากจะเสนอ
ว่า กลับไปกรุงเทพฯ น่าจะมีการสังคายนาข้อให้เป็นรูปธรรม
ไม่งั้นมันจะไม่มีประโยชน์อะไรเลย ปีหน้าเราก็จะมาสวนโมกข์
กันใหม่อีก เพราะกลับไปก็เหมือนเดิม

พระไพศาล ความจริงเราเริ่มต้นที่สวนโมกข์นี้ได้เลย ไม่จำเป็นว่าจะต้อง
ไปเริ่มต้นที่กรุงเทพฯ อาจจะลองทำกันเป็นกลุ่มเล็กๆ ก่อน
ประเวศ ก็ช่วยกันร่างข้อปฏิบัติขึ้นมาให้ดูกัน จนเป็นที่ยอมรับกันเสีย
ก่อน จะใช้ของท่านคิซ นัท อันท์ หรือว่าจะมาเพิ่มเติมก็ได้

เสร็จแล้วเอามาให้ดูกัน

พระไพศาล ความจริงที่อาตมาคิดไว้นั้น ลึกซึ้งทบทวนดิ้น นัท อันท์ เขียนก็ใช้เป็นแนวได้ เพียงแต่ยังไม่เคยมีการถกเถียงกัน อย่างจริงจังในหมู่คนที่สนใจ เพื่อคว่าจริงๆ มันมีความสัมพันธ์กันขนาดไหน มันมีความเกี่ยวเนื่องกันหรือเปล่า

ประเวศ กระผมคิดว่าอันนี้สำคัญและเราอาจจะต้องปรับปรุงเรื่องการเรียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพราะถ้าเราบอกว่า พระศาสนาของเราเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นสัพพัญญูแล้ว เพราะฉะนั้นสิ่งที่ท่านพูดจะต้องถูกต้องทุกอย่าง ฉะนั้น คุณก็จงเชื่อเถอะ ถ้าเป็นอย่างนี้ปัญหาก็จะไม่เกิด ถึงแม้ว่ามันจะถูกแต่ปัญหาก็ยังไม่เกิด เพราะมันยังเป็นของนอกตัวอยู่ ยังไม่ได้เกิดในตัวเรา ถ้าได้เอามาวิเคราะห์ว่ามันถูกมันผิดอย่างไร หลายแง่ หลายมุม วิเคราะห์ดู ถ้าความเข้าใจมันเกิดขึ้นในตัวของเรา ก็กลายเป็นปัญญา ซึ่งผมว่าถึงแม้พระศาสนาจะเป็นพระอรหันต์หรือเป็นสัพพัญญู แต่ถ้าเราเห็นว่า ท่านพูดถูกต้องถูกต้องทุกอย่าง คุณต้องเชื่อ ผมว่าปัญหาก็ยังไม่เกิดขึ้น

สุลักษณ์ นี่แหละครับข้อที่ ๑ ของท่านดิ้น นัท อันท์ จึงดีมาก คือ บอกว่าอย่าไปเชื่ออะไรทั้งหมด แม้คำสั่งสอนของพระศาสนา ข้อที่ ๑ นี้ดีมาก ใช้สำหรับพิจารณาทุกข้อเลย

อรศรี ขอให้ท่านเจ้าคุณอาจารย์กรุณาให้แนวทางของการวางข้อปฏิบัติด้วยค่ะ

**พระพรหม-
คุณาภรณ์** ก็วางแนวกว้างๆ ได้ว่า ข้อปฏิบัติที่จะวางนี้ ให้มีครบทั้งทาง ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ว่าอย่าให้มากซ้อนกันนะ เพราะเกี่ยว ไม่ซ้ำจะค่อยๆ เลื่อนไป ก็ลองเสนอข้อปฏิบัติให้เห็นว่าพอ

จะทำได้ และข้อปฏิบัตินี้ถ้าให้ออกมาเป็นรูปธรรมมาก
สักหน่อยก็คือ คือมันจะได้ซักๆ

สัญลักษณ์

ผมเสนอให้ท่านไพศาล รสนา (โกลีตระกูล) และสันติสุข
(โสภณศิริ) เป็นไง ๓ คน มีพระ มีมรราช อุบาสก อุบาสิกา
ให้ไปปรึกษากัน ลองเสนอข้อปฏิบัติสั้นๆ ก่อน แล้วก็ตกลง
กับพวกว่าจะเอาอย่างไร จะรับไหวไหม ถ้ารับไหวก็ลองปฏิบัติ
ถ้าท่านอาจารย์พุทธทาสท่านทราบคงจะดีใจ เพราะสิ่งที่
ท่านหวังมันเป็นรูปธรรมออกมาได้

พระพรหม-

คุณภรณ์

จะเป็นผลสำเร็จอย่างหนึ่งในการมาครั้งนี้

ประเวศ

ครับ แต่ว่าการเจริญสตินี้เจริญได้ทุกวันนะครับ เพราะเจริญ
ไปแล้ว มันจะพบสภาพจิตที่สงบแล้วก็สบาย อะไรๆ ก็เป็น
ความสุขไปหมด ได้สัมผัสกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสัมผัส
กับก้อนกรวด ไม้ไผ่ ตัวมด หรืออะไรๆ มันก็เป็นความสุข
ไปหมด ซึ่งปกติเราจะไม่รับรู้สัมผัสเหล่านี้ เพราะเราเข้าไป
อยู่ในความคิด ฉะนั้น ถ้าเจริญสติทุกวัน จะรู้สึกว่ามันสุข
สบายขึ้น มีพลังขึ้น แล้วถ้าได้เจอสิ่งที่จิตใจ

พระไพศาล

ถ้าเราต้องการให้มีการภาวนาและปฏิบัติธรรมร่วมกัน นอก
ไปจากการปฏิบัติธรรมส่วนตัวอย่างที่ว่ากันนี้แล้ว เรื่องวัด
สำหรับคนรุ่นใหม่ก็เป็นประเด็นที่น่าจะได้พูดกันด้วย เพราะ
การปฏิบัติธรรมร่วมกันนั้นต้องอาศัยสถานที่ ซึ่งแน่นอนว่า
จะต้องมีพระด้วย แต่ปัจจุบันเรามีพระน้อย โดยเฉพาะใน
เมืองคอนนี่ก็เริ่มขาดแคลนแล้ว เพราะว่าพระที่มีศีลาจารวัตร
ดีงามก็มีกิจกรรมหรือมีน้อยรูป บางทีเราต้องมาคิดกันว่า
วัดสมัยใหม่นี้ควรจะเป็นอย่างไร

สัญลักษณ์

อันนี้เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เราต้องพิจารณา เพราะเวลานี้ พระจากหัวเมืองหรือพระนักปฏิบัติมากกรุงเทพฯ ท่านไม่ได้ อยู่วัดเลย อยู่คามบ้านทั้งนั้น เจ้าของบ้านซึ่งเขาศรัทธามาก เขาก็ปลุกกุฏิให้อยู่ต่างหาก ที่พระท่านไม่อยู่วัดก็เพราะ ท่านรำคาญ ยิ่งวัดที่มีเกจิอาจารย์คั่งๆ มีคนแห่มาขอนั้น ขอนี้ แล้วเวลานี้วัดในกรุงเทพฯ เป็นอย่างนี้ทั้งนั้นเลย แม้กระทั่งสมัยก่อน ท่านอาจารย์พุทธทาสขึ้นกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ไปอยู่วัด ท่านไปอยู่บ้านโยม อยู่พุทธสมาคม แล้ววัด ในกรุงเทพฯ เวลานี้ส่วนใหญ่ลงร่องแล้ว เป็นสถานที่ทาง พิธีกรรมทั้งนั้นเลยครับ ผมว่าเรื่องนี้เราต้องค่อยๆ คิดเป็น ขั้นๆ ก่อน ถ้าเผื่อว่ามีชุมชนที่ปฏิบัติธรรมแล้ว มันจะง่ายขึ้น ทุนรอนที่จะสร้างวัดสร้างวามันก็ง่ายขึ้นด้วย

ประเภท

โดยทั่วไปจะมีวัดในละแวกบ้าน หรือละแวกที่ทำงาน สมมุติ ว่าถ้าเราจะไปขออาศัยโบสถ์เพื่อให้พระ สวดมนต์และ ภาวนา พระท่านจะอนุญาตไหมครับ

พระพรหม- คุณาภรณ์

ในทางปฏิบัติท่านยอม แต่บางทีท่านก็ไม่สะดวกใจ คือมัน ไปเป็นภาระให้ท่านเหมือนกันนะ เพราะพระท่านต้องมาเฝ้า โบสถ์ คือปัจจุบันนี้โบสถ์ต้องดูแล และระวังรักษามาก ไม่ เช่นนั้นเคยใครไปคัดเคียดพระหรือขโมยข้าวของอะไรอย่างนี้ ท่านจึงต้องใส่กุญแจกันอย่างคิ เสร็จแล้วถ้าเราจะไปขอใช้ ท่านก็ต้องมาเปิดให้ ต้องจัดการดูแลอะไรต่ออะไรให้ ก็ รุนวายเป็นภาระแก่ท่าน ทำให้ท่านก็อาจจะไม่ค่อยสะดวกนัก

แต่อันนี้ก็ไม่ใช่จะขอใช้ไม่ได้โดยสิ้นเชิงนะ คือถ้าหาก ว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมันก็มีทาง หมายความว่าไม่ใช่ ว่าเราจะไปขอใช้สถานที่เพียงอย่างเดียว แต่ว่าจะต้องมี

ความสัมพันธ์อื่นๆ โดยปกติอยู่แล้ว ถ้ามีความสัมพันธ์ตามปกติอยู่ในด้านอื่นด้วย การขอใช้สถานที่นั้นก็อาจจะกลายเป็นเพียงการเอื้ออำนวยความสะดวกแก่กัน ช่วยเหลือกันร่วมมือกัน เป็นการอุปถัมภ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันขึ้นมา ถ้าในรูปนี้ก็อาจจะเป็นไปได้ด้วยความยินดีได้เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าจะไม่มีโอกาสเสียเลย

สุลักษณ์

เรื่องวัดนี้ผมว่าเราต้องสังคายนาร่วมกัน คือถ้าพระท่านเห็นอาณิสสส์แล้ว ท่านจะพร้อม แต่ถ้าท่านไม่เห็น ท่านก็ไม่อยากร่วมมือ เวลานี้มีแต่ตาแก่ยายแก่เข้าวัด ซึ่งไม่รู้จะเข้าไปอีกกี่ปีแล้วก็หมด ผมดูๆ แล้วบางทีคนอายุขนาดผมยังไม่เข้าวัดเลย ยิ่งคนรุ่นใหม่ยิ่งไม่ต้องพูดถึง เรื่องพิธีกรรมก็เหมือนกัน เรามีทางใหม่ที่จะเปิดให้มีกิจกรรมให้เด็กมาร้องเพลงบ้าง ได้ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เป็นการดึงคนเข้าหาศาสนา ซึ่งวิธีแบบนี้พวกมิชชันนารีเขาใช้ตลอดเวลาเลย พวกคริสต์เขาทำอยู่ แต่เราก็รังเกียจ กลัวว่าพวกคริสต์จะมาแย่งคน ที่จริงไม่ต้องกลัวครับ หลายอย่างเราเรียนจากเขา แต่เราก็ปรับมาเป็นของเรา ที่นี้หลายต่อหลายแห่งบางทีลูกวัดอยากทำแต่สมภารท่านรังเกียจ เพราะท่านไม่เข้าใจ แต่ผมเห็นว่าเด็กนี้เป็นพื้นฐานเลยทีเดียวนะ ถ้าเราสามารถดึงเด็กเข้าวัดได้ ให้เด็กแกมาเล่น ให้แกมาสนุกในวัดแล้วเรื่องที่ท่านอาจารย์พุทธทาสท่านหวังไว้ ที่จะสอนให้เด็กไม่มีตัวกู มันก็เป็นไปได้ เราเอาเพลงเข้าไปใส่ เอาอะไรๆ คีๆ เข้าไปใส่ อันนี้ผมว่าเราอาจจะต้องคุยร่วมกัน แล้วถ้าเราจับประเด็นได้มันก็ง่าย ผมสังเกตนะครับ เรื่องพระนี่ถ้าจับประเด็นท่านได้ ว่าท่านต้องการอะไรแล้วจะเข้าถึงท่านได้ง่าย

พระพรหม- ถ้าหากว่าเราเข้าถึงสมภาร แล้วสมภารเห็นด้วย มันก็เป็น
คุณาภรณ์ ไปได้ ซึ่งก็อยู่ที่ความสัมพันธ์ที่คิงาม ระหว่างเรากับวัดด้วย
เป็นเรื่องที่ขึ้นกับความพยายามและความเข้าใจกันด้วย
เข้าใจความต้องการ เข้าใจลักษณะจิตใจของท่าน

๕. จุดอ่อนของขบวนการชาวพุทธ...

อรศรี ถ้าสมมุติว่าเราจะตั้งขบวนการหรือรวมกลุ่มชาวพุทธ อะไร
คือจุดอ่อนที่ควรจะต้องระวังให้มาก เพื่อไม่ให้นำไปสู่ความ
แตกแยก หรือนำไปสู่ความล้มเหลว อาจจะสรุปจากกลุ่ม
ต่างๆ ในอดีต หรือว่าจากข้อที่อาจารย์คิดว่า ถ้าจะรวมกลุ่ม
แล้วควรจะต้องระวังในเรื่องนั้นๆ

สุลักษณ์ ผมเสนอหลักง่ายๆ ข้อ ๑ คือหลักอุปนิทานิยธรรม การ
ประชุมต้องประชุมโดยสม่ำเสมอและโดยพร้อมเพรียงกัน
ที่เดียว มาล้มเหลว ก็เพราะอ้างกันว่าคิคุระนั้นคิคุระนี่
ซึ่งจะต้องถือเลยว่าได้ไม่ได้ ต้องถือกันอย่างพระท่านเลย คือ
อุโบสถไม่ลงไม่ได้ ต้องให้ถือเป็นเรื่องสำคัญ แล้วอุโบสถ
ที่ผ่านๆ มา มันเป็นรูปแบบมากไป ไม่มีเนื้อหาสาระเท่าที่ควร
ผมว่าถ้าเอาอันนี้แล้วจับจุดอ่อนบกพร่อง พยายามเอามา
ทำให้บริบูรณ์ก็จะเป็นประโยชน์มาก ข้อที่ ๒ ก็อย่างที่ท่าน
อาจารย์พุทธทาสพูดว่าอิตตาคนเรามันแรง ตัวกู มันมาก่อน
เพื่อน ดังนั้นถ้าไปร่างข้อปฏิบัติแล้วเอามาเสนอ ให้ทุกคน
ออกความเห็นกัน เสร็จแล้วอย่าไปหวังผลจากมันมากนัก
ในระยะแรกอย่าให้มันพิสดารนัก เอาเท่าที่พอทำได้ มีข้อ
เสนอที่คิดว่าพอทำได้สัก ๔-๕ ข้อก็พอ ผมว่าน่าจะทำ

ดูก่อน ที่ผ่านมานั้นมันล้มเพราะว่าหลายเหตุหลายปัจจัย
นี่เราก็ลองดูใหม่ เราล้มเหลวไม่จำเป็นว่าเราต้องล้ม แต่ถึง
เราจะล้มก็จำเป็นต้องรู้ว่าทำไมเราถึงล้ม เพื่อจะตั้งตัวใหม่
ไม่ว่าจะต้องล้มตลอดไป ถ้าเราจะเอาอย่างสงฆ์ ก็ให้ตกลง
กันว่าจะประชุม ๓ คน ๕ คน หรือกี่คน ถ้าตกลงกันแล้ว
ก็ให้ถือตามเกณฑ์นั้น การบริหาร มันก็เป็นไปได้ และเป็น
ประชาธิปไตย มีการรวมขอมกัน เข้าอกเข้าใจกัน แต่อย่า
นึกว่าการภาวนาจะแก้ปัญหาก็ทุกอย่าง แต่มันจะแก้ปัญห
อันหนึ่งคือช่วยให้สบายมากขึ้น ให้เบามากขึ้น ให้เห็นอะไร
ต่างๆ ในความไม่เป็นตัวตนมากขึ้น แต่ที่จะให้เราได้เห็น
ปัญหาทั้งสังคมมันคงจะเป็นไปไม่ได้ เรื่องนี้เราต้องทำสื
ต่อไปอีก เช่น ถ้ากลุ่มอย่างนี้มีขึ้นแล้ว หลังจากภาวนาแล้ว
ทุกสิ่งเคลื่อนไหวหรือทุกเคลื่อนไหว ต้องมีใครมาพูดปัญหาสังคมที่
มันโยงมาถึงว่าปัญหาโสเภณีเป็นอย่างไร มอง ๒ แง่ ๒ มุม
ในบางครั้งถ้าเป็นไปได้ เราอาจจะไปภาวนาในสลัมก็ได้
ผมว่าไม่ว่าคุณจะไปเกี่ยวข้องกับชานาก็ดี จะเกี่ยวข้องกับ
อะไรก็ดี มันจะมองเห็นปัญหา แล้วปัญหานี้ไม่ใช่ว่าจะแก้
ปัญหากันที่สมองอย่างเดียว เพราะเวลานี้ทุกหน่วยงานแก้
ปัญหาโดยเอาสมองแก้อย่างเดียว รัฐบาลเอาตัวเลขมาแก้
ปัญหาทางเศรษฐกิจ คือคิดอย่างเดียว เรื่องตัวเลขโดย
ไม่ได้คิดถึงมนุษย์ ซึ่งผมว่าถ้าเรามีการภาวนาแล้ว เราจะรู้
อะไรต่างๆ ที่มันจะมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ได้

อรศรี

พระพรหม-

คุณาภรณ์

ขอความกรุณาท่านเจ้าคุณอาจารย์ให้ข้อแนะนำด้วยค่ะ

ก็คงไม่มีอะไรมาก การที่จะถือข้อปฏิบัติอันนี้ เราก็สร้าง

ความสำนึกไว้อย่างหนึ่งว่า เป็นการฝึกฝนตนเองในแนวทาง

ของชาวพุทธ คือไม่เป็นเหตุให้มาด้านความรู้สึกหรือเป็นเหตุให้ยกตนข่มผู้อื่น เพราะเคยปฏิบัติไปก็อาจจะรู้สึกว่าเอ๊ะ พวกเรามีข้อปฏิบัติพิเศษยิ่งกว่าพวกอื่น ชักจะถือว่าเรามีความพิเศษเกิดขึ้น อันนี้ก็จะเป็นข้อเสียได้ ซึ่งในหมู่ผู้ปฏิบัติไม่มีปัญหาเรื่องนี้มาก คือพอปฏิบัติไปๆ เรานี้เคร่งครัดกว่าคนอื่น ในเรื่องอย่างนั้นอย่างนั้น คนอื่นทำไม่ได้ เราทำได้ เราต้องมองไปในแง่ว่าเรากำลังอยู่ในระหว่างฝึกคน ฝึกตัวเพื่อให้เป็นชาวพุทธที่ดีขึ้น ให้มันมีปิตินในการปฏิบัติ คือเมื่อเราสามารถปฏิบัติได้ ตามที่เราได้ตั้งข้อปฏิบัติขึ้นมา หรือตามที่เราคดกลังกันแล้ว เราก็มีปิตินของเราว่าเราปฏิบัติได้ตามนั้น แต่มันไม่เลยไปถึงว่า โอ้ นี่เราปฏิบัติได้ดีกว่าคนอื่น เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นขึ้นมา มันก็เป็นมานะแล้ว และก็เป็นที่อหังการขึ้นมา ทำให้เกิดปัญหามา จิตเศร้าหมองเลย ตอนแรกจิตมันจะมีปิตินที่ปฏิบัติได้ตามที่ตั้งเอาไว้ แต่พอไปเทียบกับคนอื่นว่าไม่ปฏิบัติได้อย่างเรา เอาแล้วจิตมันเกิดความเศร้าหมองขึ้นมา แต่ถ้าวางจุดปฏิบัติทางใจไว้ให้ถูกต้องก็ใช้ได้

สัญลักษณ์

ดูง่าย ๆ สำนักบางแห่งที่ศีลเคร่งครัดนี้หน้าอหังการนั้นเลย อันตรายนะครับ ตีคปิตินเมื่อไรก็อันตรายเมื่อนั้น พระพุทธเจ้าสอนให้พยายามละทุกชั้นตอน ถ้าปิตินแล้วไปตียีกปิตินอันตราย เราจะต้องรู้ว่าทุกชั้นตอนเป็นการเดิน เราต้องระวังทุกชั้นตอน เพราะมันเปลี่ยนแปลงได้ทุกชั้นตอน ฉะนั้นอย่าประมาท ดูที่เขาเปลี่ยนแปลงมาแล้ว เราต้องระวังที่จะไม่เปลี่ยนแปลง

อรรถ

อาจารย์ประเวศจะกรุณาแนะนำอะไรได้บ้างไหมคะ

ประเทศ

มันเกี่ยวเวียนอย่างที่ผูกกัน ประการแรก เรื่องอหังการเป็นเรื่องสำคัญ เพราะอหังการมันจะปิดไม่ให้ความรู้มันเข้า ไม่ให้ความคิดเข้า มันเป็นกำแพง แล้วคนที่มีอคติการณ์มักจะมือหังการสูง นึกว่าเราเป็นผู้หวังคិតอสังคม เพราะฉะนั้นทุกอย่างต้องคิ เราเนื่อกิดกว่าคนอื่น แล้วมันเลยเกิดเรื่องกันมาก ทะเลาะกันมาก โดยไม่สนใจเรียนรู้อะไรๆ ต่างๆ ไม่สนใจเรียนรู้การบริหารจัดการ ถ้าเราเป็นองค์กรมันก็ต้องบริหารจัดการ อย่าไปนึกว่าถ้าเรามีความปรารถนาดีแล้ว ทุกอย่างจะต้องคิ ถ้ามันไม่คิ เป็นความผิดของคนอื่น อันนี้ต้องระวัง อย่างที่ท่านเจ้าคุณผูกเรื่องอหังการว่าต้องระวังอยู่ตลอด

ประการที่ ๒ ผมคิดว่าเราต้องภาวนาอย่างที่ผูก คือ สม่่าเสมอ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสุข งานสำเร็จขึ้นด้วย ไม่ใช่ทำด้วยความเกลียดคนนั้นคนนี้ คับข้องใจหรือหงุดหงิดตัวเองต่างๆ แล้วประการที่ ๓ อปริหานิยธรรม ที่ผูกกันนี้ ถ้าเราไปไล่ดูจะพบว่า การทำงานต่างๆ มันจะมาลงที่ธรรมข้อนี้ เช่นการแก้ปัญหาของชาวชนบทที่ยากจนข้นแค้น ขาดความรู้ ขาดอะไรๆ ทุกอย่างนั้น เมื่อไปค้นหาวิธีการแก้ไข จุดมันมาอยู่ตรงที่ว่าทำอย่างไรให้ชาวบ้านมาประชุมปรึกษาหารือกัน เพราะว่าทุกอย่างจะเริ่มคิขึ้นถ้าชาวบ้านมาปรึกษาหารือกัน เขาทดลองที่สอนครูวัดหรือทดลองที่ไหนๆ เหมือนกัน ทั้งสิ้น แต่ว่าขั้นแรกชาวบ้านจะไม่อยากมาประชุม โดยมักจะมีคิดว่า เอ๊ะ ถ้ามาประชุมแล้ว จะช่วยอะไรให้ชีวิตฉันคิขึ้นบ้าง คล้ายๆ กับว่าเขาไม่อยากจะมา แต่พอมาร่วมกันได้ เขาก็จะรู้สึกว่ เออ ฉันมีปัญหาอย่างนั้นอย่างนี้ ปรึกษากัน แล้วมันก็เริ่มคิขึ้น จิตใจก็คิขึ้น เพราะมันได้ปรึกษากัน

ที่นี้มาคุยเรื่องทีขณะนี้กำลังฮิต ว่าอเมริกาเขาเริ่มควอลิตี้ คอนโทรล เซอร์เคิล (Quality Control Circle) แล้ว ญี่ปุ่นเอาไปทำได้ผลดี ขณะนี้คนไทยจึงกำลังเอามาใช้กัน ใหญ่ เคลื่อนไหวควอลิตี้ คอนโทรล เซอร์เคิล กันใหญ่ ถ้าไปตามว่าเขาทำกันอย่างไร ก็คือการเอาคนมานั่งประชุม กัน แล้วมาวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน โดยใช้หลักประชาธิปไตย ซึ่งอันนี้ ก็คืออุปทานิยธรรมนั่นเองนะครับ แต่ว่าขณะนี้ เราลืมเรื่องเก่าของเรา เราก็ไปบอกว่าญี่ปุ่นเขาทำ อเมริกัน เขาทำ หรืออะไรต่างๆ ที่แต่พระพุทธรเจ้าท่านสอนมาแล้ว คือพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ซึ่ง ที่แรก ผมก็สงสัยว่า เอ๊ะ พร้อมเพรียงกันประชุมอย่างเดีย ไม่พอหรือ ทำไมต้องมีตบท้ายว่าพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม อีก ต่อมาสังเกตเห็นชัดว่า บางพวกมาประชุมแล้วมักไปก่อน ทำให้ไม่พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม จุดนี้สำคัญนะครับ

แล้วทีนี้อย่างที่พูดเมื่อกี้ คือถ้าทั่วทั้งประเทศจะเป็น พระหรือเป็นฆราวาส อยู่ในอาชีพอะไรก็แล้วแต่ มีสัก ๗-๘ คนก็ควรจะมีการประชุมกันสัปดาห์ละครั้ง หรือสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง เอาเรื่องความดี เรื่องศาสนา เรื่องความรู้ มาพูดกัน อย่างตอนนี้ผมหนุนให้พวกแพทย์เขาจัดตั้งกลุ่มมีประมาณ ๒๐ คนมาจากหลายแห่งให้เขามาพบกันเดือนละครั้ง ทั้งวัน ตั้งแต่เช้าจนเย็น เอาเรื่องมาพูดกัน ไปค้นคว้ามา ค้นคว้า จากตำรับตำรา จากประสบการณ์ ไปคิดกลั่นกรอง ตีพิมพ์ เป็นเอกสารมาเสนอกัน ทีแรกพวกนี้ไม่รู้จะทำไปทำไม ทีนี้ พอทำไปๆ ประโยชน์มันเกิด คือได้เรียนรู้ ทำให้พวกนี้พูด เก่งขึ้นเยอะ จนกระทั่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข

ขอพบพวกนี้ แล้วบอกด้วยว่าอยากจะขอพบทุกคน เพราะเห็นพวกนี้เก่งในเรื่องการสาธารณสุข เพราะฉะนั้นเราต้องหมั่นพบกัน เรียนรู้จากกัน มีการค้นคว้าเพิ่มเติมเอามาเสนอกัน มันทำให้พวกเราเข้าใจเรื่องอะไรๆ ได้ดีขึ้น แล้วมันควรจะเป็นกลุ่มที่ไม่เกิน ๒๐ คน เพราะถ้าเกินแล้วมันไม่ได้พูดคุยหมดทุกคน อาจจะมี ๗-๘ คนก็ได้ แล้วมันยังเป็นกำลังใจแก่กันได้ด้วย บางทีต่างคนต่างอยู่พอเจออุปสรรค เจออะไร มันเบื่อ มันเซ็ง แต่พอได้มาพูดคุยกันมันเกิดกำลังใจ ซึ่งถ้าเราทำเป็นกลุ่มๆ ทั่วประเทศอย่างนี้ ถึงจะแยกกันแต่ว่ามีส่วนที่จะมาเชื่อมกัน มันก็จะเกิดเป็นขบวนการที่เรียกว่าชาวพุทธได้ เพื่อความรู้ เพื่อความดี เพื่อปัญญา มันจะเกิดการเคลื่อนไหวขึ้นพร้อมๆ กัน และเป็นสิ่งที่สร้างความสุข ความสำเร็จให้ผู้ปฏิบัติด้วยนะครับ

๖. การภาวนาของกัลยาณมิตรผู้ใหญ่...

- วัตถุก** ผมอยากเรียนถามอาจารย์ประเวศ และอาจารย์สุลักษณ์ว่า
(ตั้งคณา- โดยส่วนตัวแล้ว อาจารย์ทั้ง ๒ ท่าน มีวิธีการภาวนากันอย่างไร
นุรักษ์) ครับ
- ประเวศ** ผมก็สวดมนต์ แล้วก็อานาปานสติในตอนเช้าและกลางคืน ส่วนตอนกลางวันถ้าไม่ต้องประชุม ระหว่างกินข้าวก็จะทำภาวนาค้อย เมื่อก่อนผมกินข้าวรวมกลุ่มกับเขา ต่อมาก็ไปกินคนเดียว เสร็จแล้วอยู่สงบๆ เราก็สวดมนต์ ทำอานาปานสติ เวลาต้องนั่งรถไปประชุมหรือไปธุระอะไร มันก็เป็นโอกาสเหมาะที่จะได้ทำภาวนาค้อย คือถ้ามีโอกาสเราก็ต้อง

เอาทั้งนั้น เพราะว่ามันช่วยให้เราสบาย ผมคิดว่าการภาวนา
เข้ามิด ก่อนนอน แล้วก็กลางวันก็มีประโยชน์มาก ช่วยลด
ความเครียด ลดโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้สติปัญญาดี สมองโปร่ง
สุขภาพดีและมีความสุข เราอยู่คนเดียวจะทำคนเดียว หรือ
จะทำงานกลุ่มก็แล้วแต่ ผมเคยคิดว่าถ้าประชาชนทั่วไปทำ
ภาวนากันเป็นประจำ โรคต่างๆ มันจะลดลงได้ ตอนนี้ โรค
ความดัน โรคแผลในกระเพาะอาหาร โรคอะไรต่ออะไรนี้มัน
เยอะแยะไปหมด ผมไปพูดในที่ประชุมองค์การอนามัยโลก
ที่เจนีวา ว่าการภาวนานั้นเป็นโลว์คอสเทคโนโลยี (Low
Cost Technology) คือใช้ต้นทุนต่ำ แล้วมันลดโรคภัย
ไข้เจ็บลงเยอะ ไม่ใช่ไปมุ่งหายามารักหาอย่างเดียว แต่ว่า
ฝรั่งยังไม่เข้าใจวิธีนี้ เราต้องพยายามทำความเข้าใจอีก
ไม่ทันเวลาเราไม่สบาย เราก็ไปรักษาต่างๆ ซึ่งมีเงินเปลือง
แถมวิธีการนี้เป็นการป้องกันโรค แล้วผมเชื่อว่า มะเร็งก็จะ
น้อยลงถ้ามีการภาวนากันมากขึ้น

สัญลักษณ์

สำหรับผมใช้หลายวิธีครับ สวดมนต์ก็วิธีหนึ่ง ภาวนาก็วิธี
หนึ่ง ถอดไฟก็วิธีหนึ่ง ผมพยายามปรับให้การภาวนาของผม
นั้นใช้ได้หลายวิธี อีกวิธีหนึ่งคือพยายามถามตัวเองอยู่ตลอด
เวลาว่าวันนี้เราเป็นอย่างไร เราพลาดไปตรงไหน เราละเมิด
อะไรไปบ้าง เราเครียดตรงไหน พยายามถามตัวเองในเรื่อง
ต่างๆ อีกวิธีคือให้มีกัลยาณมิตรหรือใครมาโจมตีบ้าง มีคนมา
ค่าบ้าง ซึ่งผมว่าก็เป็นของดีอย่างหนึ่ง เพราะการที่มีคนมา
เอะอะ มีคนมาค่านั้น คึกว่าเก็บเอาไว้ แล้วก็มาฝึกกันทีหลัง
ระหว่างที่เป็นเพื่อนฝูงกันจะค่ากันบ้าง จะทะเลาะอะไรกันบ้าง
ก็ช่วยความรู้สึกเป็นมิตร โอกาสที่จะแก้ไขข้อขัดแย้งก็มีเยอะ

พระพรหม- ข้อเสนออย่างทีหลวฟอผ่านพูดเมื่อวานนี้ก็ดี ที่ว่านอกจาก
คุณภรณ์ ไม่เห็นแก่ตัวแล้ว ในวันหนึ่งๆ ข้าพเจ้าจะต้องทำให้คนอื่น
สบายใจอย่างน้อยครั้งหนึ่ง หรือว่าในวันหนึ่งข้าพเจ้าจะต้อง
ทำให้คนอื่นยิ้มได้คนหนึ่งเป็นอย่างน้อย อะไรทำนองนี้หรือ
อย่างข้อที่ว่า ในพระไตรปิฎกเคยมีผู้ปฏิบัติว่า ถ้าในวันนี้
ยังไม่ได้ให้ใครอย่างน้อยสักคนหน้อย ก็จะไม่กินอาหาร
คือทุกวันนี้จะต้องให้ใครเสียก่อน ทีนี้ เราอาจจะยังไม่มี
โอกาสได้ให้คนที่ก็เตรียมเก็บเงินไว้ กันไว้ส่วนหนึ่ง แต่ว่า
วันหนึ่งนั้นจะต้องเตรียมให้คนอื่นด้วย โดยหลักการก็คินะ
ถ้าเราทำได้ เพราะว่าเราเองก็ต้องการให้คนอื่นช่วยเหลือกัน
อยู่แล้ว ตัวเราเองก็ได้ช่วยเหลือด้วย

สุลักษณ์ ท่านศิษ นัท อันท์เอาหลักนี้ไปใช้ที่เมืองญวนนะครับ คือ
ชาวบ้านเขาไม่มีการใส่บาตร เพราะฉะนั้นเวลาเขาจะหุงข้าวนี้
เขาจะกำข้าวไว้กำหนึ่ง เพื่อเอาไปใส่อีกหม้อหนึ่ง แล้วรวม
ไปให้ผู้ยากไร้ อันนี้มันเป็นทานซึ่งมีประโยชน์ แต่ว่าต้อง
พยายามให้ศีลกับภาวนาไปด้วยกัน พอภาวนามันก็รู้เท่าทัน
ศีล และรู้เท่าทันทาน มันรู้เท่าทันอะไรทั้งหมด เพราะที่แล้วๆ
มาเราไปแก้ทานบารมี ซึ่งไปๆ แล้วชักเลอะ ตอนหลังทาน
บารมีมันเขว ต้องการไปเอาเหรียญตรา ไปเอาสวรรค์ เอา
วิมาน ที่มันเขวก็เพราะว่า ไม่ได้เอาภาวนาไปจับ ทำให้ปัญญา
ไม่เกิด ทานก็เลยเป็นไปเพื่อความเห็นแก่ตัว แล้วศีลเวลานี้
ก็อันตรายครับ มีศีลเพื่อความเห็นแก่ตัวก็มี ศีลฉันทันคึกว่า
คนอื่น ศีลฉันทิเศษกว่าคนอื่น เหล่านี้อันตรายทั้งนั้น แต่ถ้า
มีภาวนาจับแล้ว มันก็ปล่อยวาง รู้จักหัวเราะเยาะศีลบ้าง
หัวเราะเยาะทานบ้าง หรือหัวเราะเยาะตัวเองบ้าง ให้อะไร

ต่ออะไรเป็นของน่าขันเสียบ้าง ผมว่ามันดีและมันช่วย
คลายเครียดหลายอย่าง

อรศรี

รัญจวน

อาจารย์รัญจวน (อินทรกำแหง) อยู่ในที่นั่งซ้าย ก็อยากจะ
ขอให้อาจารย์ได้กรุณาแนะนำเรื่องการปฏิบัติธรรมด้วยคะ
ดิฉันอยากจะขอเรียนจากความรู้สึกส่วนตัว เป็นการเสนอว่า
เราควรจะทำอะไรกันบ้างนะคะ ไม่ทราบว่าที่ดิฉันจะเสนอ
เพิ่มเติมนี้จะป็นรูปธรรมเพียงพอหรือเปล่า แต่ก็ตรงกับที่
พระเดชพระคุณท่านพูดและทุกท่านได้พูดมาแล้ว นั่นก็คือ
เรื่องของการเจริญสติ ที่ดิฉันรู้สึกว่าได้ประโยชน์มาก ตั้งแต่
มาเป็นลูกศิษย์ท่านเจ้าประคุณท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านได้
แนะนำเรื่องการเจริญสติทุกอิริยาบถ อย่างที่ดิฉันใช้คำ
ธรรมาคำคือการดูจิต ที่นี้การดูจิตนี้ก็คือการดูความรู้สึก
ที่ดิฉันเคยเฝ้าตั้งแต่ยังไม่เข้ามายุ่ววัด เพราะฉะนั้นถ้า
จะถามว่าในชีวิตประจำวันทำได้ไหม ดิฉันอยากจะเรียนว่า
ทำได้ค่ะ

ยกตัวอย่าง ในพรรษาหนึ่งซึ่งดิฉันกำลังสอนอยู่ที่
มหาวิทยาลัย ในพรรษานั้นเป็นพรรษาที่ดิฉันเริ่มสนใจการ
ปฏิบัติธรรม ดิฉันไปอยู่ในช่วงตอนต้นของพรรษาที่สำคัญ
แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสำนักของผู้หญิง คือที่เขาสวนหลวง แล้ว
ดิฉันก็เริ่มนั่งคำใส่ขาว ตั้งแต่บัดนั้นมา ที่นั่นท่านก็สอนเรื่อง
การดูจิต ดิฉันก็เริ่มดูจิต แล้วพรรษานั้นก็รับอุปสมบทตลอด
เมื่อกลับมาที่มหาวิทยาลัย ถึงเวลาที่ดิฉันเข้าห้องสอน ก็
ยังคงสอนได้เหมือนเดิม แต่เมื่อดิฉันออกจากห้องสอน เรียก
ตามภาษาของดิฉันก็คือว่าจิตมันเข้าที่ของมันเองโดยไม่ต้อง
ไปจัดการมันเลย แล้วโดยปกตินิสัยดิฉันเป็นคนใจร้อน

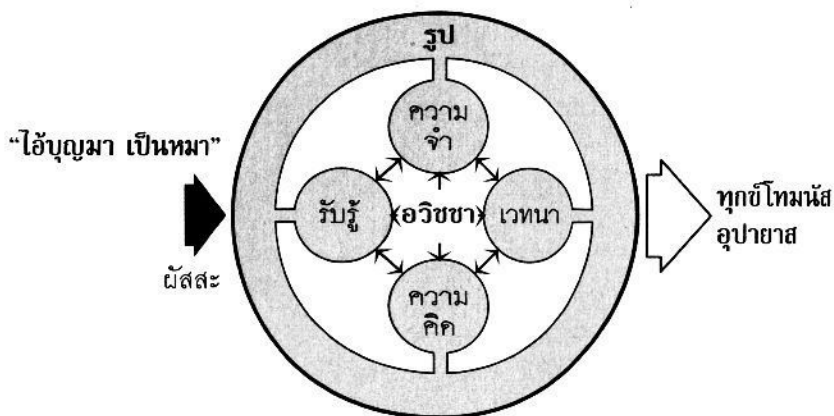
ชี้รำคาญ หงุดหงิด คนใครที่ไม่ค่อยได้เรื่องไม่ค่อยได้ แต่ในพรหมานันมีแต่ความเมตตา ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยมิได้แก่งทำ แล้วที่ฟังอะไรทำอะไรไม่เคยได้นานๆ ก็กลับฟังได้อย่างใจเย็น เมื่อควรจะทำอะไร ควรจะแนะนำอะไร ก็พูดไปตามเหตุปัจจัยที่สมควร เพราะฉะนั้นก็อยากจะเรียนว่า จะมีวิธีอย่างไรที่ว่า การดูจิตหรือการที่ท่านเจ้าประคุณท่านอาจารย์ท่านใช้ คำว่าการเฝ้าดูผัสสะนี้ จะเป็นวิธีที่เราจะทำได้ ก็อยากจะขอให้เน้นเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง และถ้าเราใช้วิธีการนี้ เราจะเห็นว่าการใช้เวลาหรือการจะแก้ตัวว่าไม่มีเวลานั้น คงไม่มีคำแก้ตัว เพราะตราบโคที่เรายังหายใจ ตราบโคที่เรายังเคลื่อนไหวอยู่ เราสามารถจะดูจิตของเราได้ทุกอิริยาบถ ก็อยากจะขอฝากเรื่องนี้ไว้ค่ะ

อรรถวิ

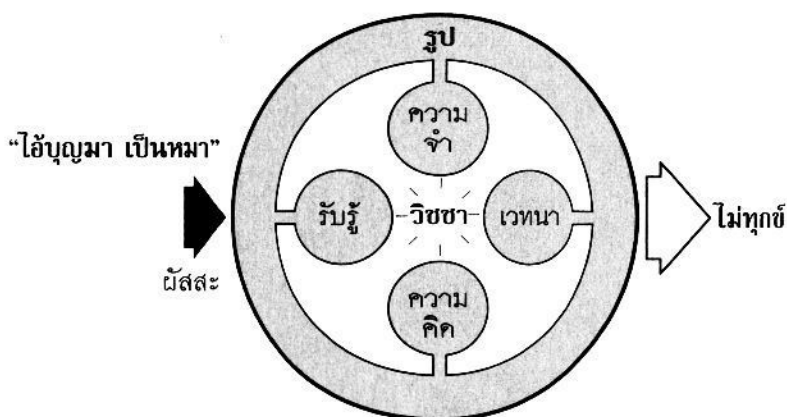
ขอบพระคุณอาจารย์มากค่ะ น่าเสียดายที่พวกเราไม่มีโอกาสได้สนทนากับท่านกัลยาณมิตรไม่มากนัก เพราะอีกสักครู่ท่านจะต้องเดินทางกลับแล้ว ประเด็นอะไรที่ยังคิดค้างในใจก็คงจะหาโอกาสสนทนากับท่านใหม่ และบางประเด็นก็อาจจะเอาไปคุยกันเองต่อไปได้ด้วย ก็ขอกราบนมัสการขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง และกราบขอบพระคุณอาจารย์ประเวศ และอาจารย์สุลักษณ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาร่วมสนทนาและตอบข้อสงสัยต่างๆ ซึ่งได้ให้ข้อคิดที่เป็นประโยชน์แก่พวกเรามากค่ะ

ภาคผนวก

ภาพประกอบเรื่องชั้น ๕

เพราะอวิชชาไม่อุปาทานว่า “บุญมา” คือ ตัวคน ไม่มีสติ
เมื่อได้รับสัมผัสกระแสเชื่อมโยง ชั้น ๕ เหมือนมีฟิวส์ให้ไฟเดินไปได้ไปก่อให้เกิดทุกข์

มีวิชชาไม่อุปาทานว่า “บุญมา” คือ ตัวคน มีสติรู้เท่าทัน
ชั้น ๕ แยกเป็นกองๆ เมื่อได้รับสัมผัส
ไม่มีกระแสเชื่อมโยงผลักดันให้เกิดทุกข์ เหมือนฟิวส์ขาดไฟไม่ไหม้